

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tanja Geršak

**Promocija demokracije in človekovih pravic: zunanjepolitično delovanje Evropske unije
in Združenih držav Amerike kot normativnih sil
v severnoafriški regiji**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tanja Geršak

Mentorica: izr. prof. dr. Ana Bojinović Fenko

Somentor: doc. dr. Marko Lovec

**Promocija demokracije in človekovih pravic: zunanjepolitično delovanje Evropske unije
in Združenih držav Amerike kot normativnih sil
v severnoafriški regiji**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

Hvala...

**Promocija demokracije in človekovih pravic: zunanjepolitično delovanje Evropske unije
in Združenih držav Amerike kot normativnih sil
v severnoafriški regiji**

V pričujočem magistrskem delu obravnavam promocijo demokracije in človekovih pravic kot elementoma zunanje politike Evropske unije (EU) in Združenih držav Amerike (ZDA) v odnosu do severnoafriških držav, posebej v kontekstu arabske pomladi. Predpostavljam, da tako EU kot tudi ZDA v mednarodnih odnosih nastopajo kot normativni sili, kar je sploh z vidika zunanjepolitičnega delovanja ZDA do določene mere izven prevladujočega prepričanja. Teoretski okvir magistrskega dela črpa iz konstruktivizma kot pristopa v okviru politične teorije oziroma teorij mednarodnih odnosov. Osrednja ideja oziroma predpostavka konstruktivizma je, da je svet družbeno konstruiran. Akterji, ki imajo v mednarodnih odnosih dovolj veliko moč, lahko prek promocije določenih norm, kot so na primer demokracija in človekove pravice, definirajo, kaj je v mednarodnih odnosih 'dobro' in kaj 'slabo', kaj je 'zaželeno' in kaj 'nezaželeno'. Tako skušam podati odgovor na osrednje raziskovalno vprašanje: v okviru katerih zunanjepolitičnih ciljev in s katerimi sredstvi EU in ZDA v državah Severne Afrike promovirajo norme in vrednote povezane z demokracijo in človekovimi pravicami. Pri tem izhajam iz predpostavke, da sta zunanjepolitični delovanji EU in ZDA produkta zgodovinskega konteksta, katerega poznavanje omogoča razumevanje aktualnih zunanjepolitičnih delovanj obeh velesil. Prek zgodovinske perspektive prikažem, kako zunanjepolitični akterji (v mojem primeru EU in ZDA) prek norm, ki jih uporabljajo in promovirajo, lahko gradijo lastno identiteto, hkrati pa lahko vplivajo na mednarodne odnose v smislu razmerij med državami, načina urejanja mednarodnih odnosov ipd. V osrednjih poglavjih magistrskega dela prikažem, kakšne so bile družbenopolitične razmere v Severni Afriki pred arabsko pomladjo, kaj so prinesli protesti in zakaj so se pojavili v severnoafriški regiji. To je temelj za razumevanje, kako so se EU in ZDA odzvale kot mednarodna akterja na dogodke v tej regiji oziroma za preveritev teze, da ZDA in EU ne uporabljajo enakih zunanjepolitičnih sredstev niti enake zunanjepolitične strategije.

Ključne besede: Združene države Amerike, Evropska unija, Severna Afrika, arabska pomlad, demokracija, človekove pravice, konstruktivizem, normativna sila.

Promoting Democracy and Human Rights: Foreign Policy of the European Union and the United States of America as Normative Powers in North Africa

This master's thesis discusses the promotion of democracy and human rights as elements of the foreign policies of the European Union (the EU) and the United States of America (the USA) in relation to North Africa, particularly in the context of the Arab Spring. It is assumed that both the EU and the USA act as normative powers in international relations, which is to some extent contrary to the dominant belief, especially with regard to the foreign policy of the USA. The theoretical framework of the thesis draws on constructivism as a theoretical approach in political theory and theories of international relations. The main idea of constructivism is that the world is socially constructed. Influential actors in international relations have the power to define what is 'good' and 'desirable' and what is 'bad' and 'undesirable' through the promotion of certain norms, such as democracy and human rights. The primary purpose of the thesis is to determine what foreign policy objectives motivate the EU and the USA and what means they use to promote norms and values related to democracy and human rights in North Africa. It is assumed that the foreign policies of the EU and the USA are an outcome of historical processes, which explain the current foreign political actions of both superpowers. The thesis adopts a historical perspective to describe how political actors (the EU and the USA) build their own identity through the norms they use and promote while also affecting international relations. The main chapters of the thesis describe the socio-political situation in North Africa before the Arab Spring, examine the impact of the protests, and explain why they occurred in North Africa. This is essential for understanding the reaction of the EU and the USA as international actors towards the events in this region, and for proving the thesis that the USA and the EU do not use the same foreign policy means or strategy.

Keywords: the United States of America, the European Union, North Africa, the Arab Spring, democracy, human rights, constructivism, normative power.

KAZALO

SEZNAM KRATIC.....	9
UVOD	10
1 KONSTRUKTIVIZEM V TEORIJAH MEDNARODNIH ODNOSOV	20
1.1 Konstruktivizem v družboslovju in njegove osrednje premise	20
1.2 Zgodovina (vzpona) konstruktivizma v mednarodnih odnosih	21
1.3 Ključne premise konstruktivističnih pristopov v mednarodnih odnosih	24
1.4 Kritike konstruktivizma in odgovori nanje.....	28
1.5 Norme in normativna moč	30
1.6 Teoretizacija države kot normativne sile v zunanji politiki	32
1.7 Normativna zunanja politika: promocija demokracije in človekovih pravic kot normativni element v zunanji politiki mednarodnih akterjev	35
2 RAZVOJ EVROPSKE UNIJE IN ZDRUŽENIH DRŽAV AMERIKE KOT NORMATIVNIH SIL V MEDNARODNI SKUPNOSTI.....	38
2.1 Razvoj EU kot normativne sile v mednarodnih odnosih	38
2.1.1 EU kot normativna sila – operacionalizacija	38
2.1.2 Razvoj normativnih elementov zunanje politike EU	39
2.1.3 Normativni elementi v vsebini zunanje politike EU	44
2.2 ZDA kot normativna sila v mednarodnih odnosih	47
2.2.1 Razvoj normativnega okvira zunanje politike ZDA	49
2.2.2 Normativni elementi v vsebini zunanje politike ZDA	53
3 SEVERNA AFRIKA PRED ARABSKO POMLADJO - PROMOCIJA DEMOKRACIJE IN ČLOVEKOVIH PRAVIC KOT ELEMENTOV NORMATIVNE MOČI EVROPSKE UNIJE IN ZDRUŽENIH DRŽAV AMERIKE	57
3.1 Severna Afrika pred arabsko pomladjo: družbenopolitični konteksti.....	57
3.1.1 Prehodi v neodvisnost držav v severnoafriški regiji	57
3.1.2 Severnoafriška regija v krizi	61

3.1.3	Severna Afrika po poti vse večje nestabilnosti	63
3.1.4	Izziv demokracije v Severni Afriki	64
3.2	Evropska unija in promocija demokracije in človekovih pravic v Severni Afriki pred arabsko pomladjo	65
3.2.1	Evro-sredozemsko partnerstvo	66
3.2.2	Evropska sosedstva politika	71
3.3	ZDA in promocija demokracije in človekovih pravic v Severni Afriki pred arabsko pomladjo	74
3.3.1	Politike in prakse ZDA promocije in širjenja demokracije in človekovih pravic v Severni Afriki	76
4	SEVERNA AFRIKA PO ARABSKI POMLADI - PROMOCIJA DEMOKRACIJE IN ČLOVEKOVIH PRAVIC KOT ELEMENTOV NORMATIVNE MOČI EVROPSKE UNIJE IN ZDRUŽENIH DRŽAV AMERIKE	79
4.1	Severna Afrika in arabska pomlad: družbenopolitični konteksti.....	79
4.1.1	Kontekst Tunizije kot katalizator arabske pomladi	80
4.1.2	Dinamika protestov arabske pomladi	81
4.1.3	Zahteve protestnikov: demokratizacija kot ključen element zahtev po spremembah	83
4.2	EU in promocija demokracije in človekovih pravic v Severni Afriki po arabski pomladi	84
4.2.1	Partnerstvo za demokracijo in skupno blaginjo z državami južnega Sredozemlja	86
4.2.2	Revidirana Evropska sosedstva politika (Novi odgovor na spreminjajočo se soseščino).....	88
4.3	ZDA in promocija demokracije in človekovih pravic v Severni Afriki tik pred in po arabski pomladi	91
4.3.1	Predsednik Barack Obama – promocija demokracije in človekovih pravic kot splošna zunanjepolitična strategija.....	92
4.3.2	Prvi odzivi ZDA na arabsko pomlad v severnoafriški regiji.....	95

4.3.3	Politični razvoj, diplomatske pobude in razvojna pomoč ZDA.....	100
ZAKLJUČEK	.....	103
LITERATURA	.....	110

SEZNAM KRATIC

BMENA	<i>Broader Middle East and North Africa Partnership Initiative</i> – Širša bližnjevzhodna in severnoafriška partnerska pobuda
DCFTAs	<i>Deep and Comprehensive Free Trade Agreements</i> – Poglobljen in celovit sporazum o prosti trgovini
EMAAs	<i>Euro-Mediterranean Association Agreements</i> – Evro-sredozemski pridružitveni sporazumi
EMP	<i>Euro-Mediterranean Partnership</i> – Evro-sredozemsko partnerstvo
ESP	Evropska sosedska politika
EU	Evropska unija
FIS	<i>Islamic Salvation Front</i>
HRDF	<i>Human Rights and Democracy Fund</i> – Sklad za človekove pravice in demokracijo
MENA	<i>Middle East and North Africa region</i> – Regija Bližnjega vzhoda in Severne Afrike
MENA TIP	<i>Middle East and North Africa Trade and Investment Partnership</i> – Bližnjevzhodno in severnoafriško trgovinsko in investicijsko partnerstvo
MEPI	<i>The US-Middle East Partnership Initiative</i> – ZDA-bližnjevzhodna partnerska pobuda
NATO	<i>North Atlantic Treaty Organization</i> – Organizacija severnoatlantske pogodbe
OECD	<i>Organization for Economic Co-operation and Development</i> – Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj
QDDR	<i>Quadrennial Diplomacy and Development Review</i> – Štiriletni diplomatski in razvojni pregled
RCD	<i>Rassemblement Culturelle et Démocratique</i>
SVOP	Skupna varnostna in obrambna politika
SZVP	Skupna zunanja in varnostna politika
UNDEF	<i>United Nations Democracy Fund</i> – Sklad ZN za demokracijo
USAID	<i>United States Agency for International Development</i> – Agencija ZDA za mednarodni razvoj
ZDA	Združene države Amerike
ZN	Združeni narodi

UVOD

Regija Bližnjega vzhoda in Severne Afrike¹ je v sodobnem mednarodno političnem kontekstu relevantna, saj so razmere v mnogih državah te regije izredno spremenljive in nestabilne, kar predstavlja tudi izziv mednarodnim akterjem, vključujoč Evropsko unijo (EU) in Združene države Amerike (ZDA). V tej regiji, posebej v Severni Afriki,² je predvsem revolucionarni val demonstracij in protestov, ki se je začel v Tuniziji leta 2010 in razširil po številnih arabskih državah³ (Stepan in Linz 2013), kasneje imenovan (na Zahodu) arabska pomlad (Rosiny 2012, 6), predstavljal pomemben proces, za katerega so nekateri domnevali (Moghadam 2013), da bo prinesel demokratizacijo in večjo stabilnost regije. Kljub takšnim domnevam ali upanjem pa trenutno kaže, da so razmere še bolj negotove, kar ugotavlja tudi Smith (2015), ki pravi, da so mnogi upi zbledeli in da je EU obdana z 'obročem kriz'. Tako sta na primer Libija in Sirija večkrat označeni kot propadli državi (*failed state*), Egipt pa je praktično pod vojaško oblastjo, saj mu trenutno predseduje leta 2014 izvoljeni vojaški general Abdel Fattah el-Sisi.

V pričujočem magistrskem delu raziskujem zunanjepolitično delovanje EU in ZDA kot normativnih sil, predvsem v okviru njunega delovanja v severnoafriški regiji. Preverjam, kaj so ključni elementi zunanjepolitične dejavnosti EU in ZDA v regiji ter kakšno specifično vlogo igrajo norme in vrednote, predvsem demokracije in človekovih pravic. Magistrsko delo zato ponuja analitični premislek, v katerih elementih je zunanjepolitično delovanje promocije demokracije in človekovih pravic EU in ZDA kot normativnih sil v Severni Afriki podobno oziroma različno. Dodana vrednost pričujočega dela torej je, da opredeljujem ZDA kot normativno silo, ki jo povečini sicer opredeljujejo kot 'trdo silo', ki v svojem zunanjepolitičnem delovanju uporablja vojaško in gospodarsko moč.

ZDA in EU v svoji zunanjepolitični aktivnosti velikokrat omenjata demokracijo in spoštovanje človekovih pravic kot temelje skupnega delovanja vseh akterjev v mednarodni skupnosti, v kolikor želijo ti akterji delovati v medsebojno korist in na miroljuben način (Powel 2009b; Magen in drugi 2009). Običajno je demokracija v njihovi zunanjepolitični

---

¹ Običajno so v regijo Bližnjega vzhoda in Severne Afrike (*Middle East and North Africa – MENA*) uvrščene naslednje države: Alžirija, Bahrain, Džibuti, Egipt, Iran, Irak, Jordan, Kuvajt, Libanon, Jemen, Združeni Arabski Emirati, Libija, Maroko, Oman, Zahodni breg in Gaza, Izrael, Katar, Savdska Arabija, Sirija, Tunizija (World Bank 2016). Obstoj te regije je bolj zahodni konstrukt kot pa stvar njenih notranjih značilnosti.

² Severna Afrika je uveljavljen termin, kamor se navadno prištevajo naslednje afriške države: Alžirija, Egipt, Libija, Mavretanija, Maroko, Sudan, Tunizija in Zahodna Sahara (World Bank 2016).

³ Do začetka leta 2012 je prišlo do spremembe oblasti v Tuniziji, Egiptu, Libiji in Jemnu. Vstaje so izbruhnile tudi v Bahrajnu in Siriji, večji protesti so se zgodili v Alžiriji, Iraku, Jordaniji, Kuvajtu, Maroku in Sudanu, manjši pa v Mavretaniji, Omanu, Savdski Arabiji, Džibutiju in Palestini (Blight, Pulham in Torpey 2012).

retoriki razumljena kot politika, kjer državljani prenesejo oblast na predstavnike, ki so odgovorni za svoja dejanja in odločitve, medtem ko opravljajo svojo funkcijo. Poleg volitev kot ključnega elementa demokratičnega sistema mora demokratična družba spoštovati svobodo govora, zborovanja ter ostale svoboščine, ki so pomembne za človekovo svobodno in dostojno življenje. Njihova retorika demokracije pogosto izhaja tudi iz predpostavke, da je demokratično okolje možno le, v kolikor je razvita civilna družba, v okviru katere lahko posamezniki delujejo svobodno in ustvarjajo politične zahteve, ki jih nato prenašajo na nosilce oblasti. Prav zato je pogosto v državah, kjer ZDA in EU demokracijo in človekove pravice promovirajo, civilna družba tista, na katero so orientirane specifične politike in konkretni ukrepi, na primer v smislu financiranja organizacij ali projektov.

Obstaja več razlogov, zakaj se v magistrskem delu analitično osredotočam na severnoafriško regijo in ne (tudi) na Bližnji vzhod, čeprav sta običajno ti regiji obravnavani združeno. Prvi je povezan z metodološko zamejitvijo obravnavanega problema, saj se z osredotočanjem analize na severnoafriško regijo lahko bolj poglobljeno lotim raziskovanja zunanjepolitičnega delovanja ZDA in EU v odnosu s temi državami. Če bi namreč fokus razširila na celotno regijo Bližnjega vzhoda in Severne Afrike, bi morala v raziskovanje vključiti izjemno raznolike procese v različnih (državnih) kontekstih, kot sta na primer izraelsko-palestinsko vprašanje in trenutna sirska državljanska vojna. Drugi enako relevantni razlog pa je usmerjenost raziskovanja ne le na odnose med EU in severnoafriškimi državami, temveč tudi na zunanjepolitično dejavnost ZDA v tej regiji, predvsem v smislu njihove promocije demokracije in človekovih pravic, kar je redkeje predmet proučevanja kot njihovi odnosi in vloga na Bližnjem vzhodu. Z drugimi besedami, relevantnost severnoafriške regije v pričujočem delu je tudi v analizi zunanje politike ZDA do teh držav (tudi primerjalno z zunanjo politiko EU), ki se sicer skorajda izključno obravnava v kontekstu regije Bližnjega vzhoda (Bojinović Fenko 2009).

Izzivi, ki jih omenjam zgoraj, od EU in ZDA zahtevajo, da se do njih ne le opredelijo, temveč tudi, da na različne načine na njih odgovarjajo in prispevajo k njihovem razreševanju. Za EU to obenem tudi pomeni, da mora igrati aktivno vlogo pri vzpostavljanju in urejanju odnosov z državami, pa tudi drugimi akterji v Severni Afriki. EU se neprestano spreminja ne le zaradi spreminjajočih se razmer v sosedskih državah, temveč tudi zaradi poglobljanja in širitve EU. EU je v mednarodni skupnosti specifičen akter, saj hkrati deluje oziroma želi delovati kot potentna in relevantna politična sila, obenem pa (še) ni superdržava (*super-state*). Že Jan

Zielonka (1998a, 1) je pred skoraj 20 leti ugotavljal, da delovanje EU zaznamujejo nekateri paradoksi, ki jih ni lahko misliti in reflektirati, kar seveda pomeni, da je to področje delovanja EU sila kompleksno. Kot enega paradoksalnih vprašanj, ki je vezano na zunanjo politiko EU, Zielonka (1998b) na primer izpostavlja dilemo, ali so cilji EU v zunanji politiki identični ciljem (vseh) njenih članic in ali lahko zato specifične cilje tudi uresničuje. Takšna vprašanja so gotovo bila relevantna v kontekstu obdobja po koncu hladne vojne, ko se je nastajajoča EU morala v novih globalnih razmerjih umestiti in opredeliti svoje delovanje tako navznoter kot navzven (Dinan 2011). V današnjih razmerah, ko je EU obdana z mnogimi krizami v različnih državah in ki imajo vpliv tudi znotraj EU (npr. ukrajinska kriza, pribežniška kriza po arabski pomladi v Severni Afriki in še posebno trenutna pribežniška kriza zaradi konfliktov v Siriji), so vprašanja, ki jih izpostavlja Zielonka (1998a), enako relevantna.

Kot odgovor na izzive, ki jih predstavlja severnoafriška regija ne le danes, temveč jih je tudi v preteklosti, je EU vzpostavila dve politiki, ki sta različni – imata različne cilje in različne instrumente (eni so multilateralni, drugi bilateralni), vendar posredujeta iste vrednote oziroma norme, saj se obe sklicujeta na promocijo demokracije (Bojinović Fenko 2009, 195–197). Prva je Evro-sredozemsko partnerstvo (*Euro-Mediterranean Partnership* – EMP), druga pa Evropska sosedstva politika (ESP).

Tudi ZDA so se kot ena od svetovnih velesil v kontekstu arabske pomladi v državah regije Bližnjega vzhoda in Severne Afrike in procesov po njej morale neprestano odzivati in prilagajati svojo zunanjepolitično dejavnost (Archick in Mix 2013). ZDA v svoji zunanji politiki naslavlja regijo Bližnjega vzhoda in ne ločujejo slednje na severnoafriške niti sredozemske države. Konkretno to pomeni, da so ZDA leta 2002 vzpostavile instrument, poimenovan MEPI (*The US-Middle East Partnership Initiative*) (MEPI 2016a), v okviru katerega podpirajo organizacije in posameznike pri njihovem delovanju v smeri promocije političnih, ekonomskih in socialnih reform v tej regiji (na Bližnjem vzhodu in Severni Afriki). Ideja te pobude je, da se, prek podpiranja širjenja norm demokracije in tudi človekovih pravic, ustvarjajo pogoji za družbene spremembe oziroma reforme, ki jih bodo prebivalci držav te regije sprejemali kot svoje.

Cavatorta in Durac (2010) ugotavljata, da so ZDA v obdobju po 11. septembru 2001 in invazije v Iraku (2003) v regiji Bližnjega vzhoda in Severne Afrike želele, pod misijo zagotavljanja stabilnosti in varnosti, na silo vpeljati v države te regije demokracijo, medtem

ko se je EU skozi svojo zunanjo politiko z državami v regiji pozicionirala v smislu konfrontacije precej manj ostro. Kot opozarjata Dunne in Young (2013), je to pomenilo, da se je v znanstvenih razpravah veliko prostora namenilo prepoznavanju in interpretiranju razlik med zunanjepolitičnimi izhodišči in delovanjem obeh zunanjepolitičnih akterjev. Toda hkrati so prav vstaje v državah te regije prispevale k večjemu zbližanju zunanjepolitičnih pogledov in delovanj EU in ZDA. Poleg tega Wittes in Young (2009) trdita, da je na primer pri obeh akterjih prisotno temeljno zavedanje, da je demokratični razvoj držav v Severni Afriki ključen tudi za varnost Zahodnih držav.

Raziskovanje zunanje politike in zunanjepolitične dejavnosti ZDA in EU je močno pogojeno s kompleksnostjo njihovega delovanja v smislu vključenosti raznolikih področij (npr. varnostna politika, obrambna politika, gospodarska politika in ekonomsko (so)delovanje ter migracijska politika). Prav tako je raziskovanje zunanje politike ZDA in EU zaznamovano z njihovim medsebojnim odnosom ne le danes, temveč tudi v preteklosti, pa tudi z odnosom do tretjih držav in svetovno politiko nasploh. Ko pa govorimo specifično o analiziranju zunanje politike EU, pa je to zaznamovano z reflektiranjem številnih paradoksov, ki sem jih predhodno že izpostavila. V času, ko je EU postavljena pred številne izzive, tako v njenem okviru, v soseščini in tudi v (globalni) mednarodni skupnosti, je premišljanje in osmislitev njenega zunanjepolitičnega delovanja izjemno pomembno, v kolikor želimo razumeti njeno vlogo v svetu, njena razmerja z drugimi političnimi entitetami in odgovore na izzive, ki jo zadevajo. V tej luči je še posebej relevantno, kako EU deluje v okolju, ki mu lahko rečemo 'soseščina' (Gilbert 2012).

V okviru vseh naštetih instrumentov ZDA (MEPI) in EU (EMP in ESP) je promoviranje vrednot in norm stabilnosti in demokratičnih procesov eden bistvenih elementov njihovih zunanjepolitičnih strategij oziroma politik, kar še posebej velja za EU. Ian Manners (2002) je v svojem zelo vplivnem članku argumentiral, da EU nikakor ni na primer vojaška sila, temveč je v mednarodni skupnosti najboljše orisana kot normativna sila. To pomeni, da ima sposobnost oblikovati in konstruirati, kaj je v mednarodnih odnosih 'normalno' in s tem seveda tudi, kaj ni. Njegovo temeljno izhodišče je bilo, da je bila debata glede vloge zunanjepolitične aktivnosti EU zamejena z dvema koncepcijama, in sicer Evropo kot civilno silo (Duchêne 1972) in Evropo kot vojaško silo. Njegova ključna premisa je, da je potrebno EU interpretirati na podlagi tega, kar je in ne na podlagi tega, kar dela ali trdi (Manners 2002, 252). Koncept EU kot normativne sile torej bistveno naslavlja ontološke temelje EU. S tem se

odmakne od preteklih (realističnih) diskusij o identiteti in naravi EU in postavi razpravo v okvir moči norm kot temelja študij EU. To tudi pomeni, da je Manners zavrnil '*totalistične*' in državo-centrične (Kenealy in Kostagiannis 2013) poglede na EU in se osredotočil na to, kako se zunanja politika EU izvršuje oziroma uresničuje prek idej, norm in vrednot (Diez in Manners 2007).

Ker je to predstavljalo nekaj relativno novega v razpravah oziroma v okviru študij EU, je koncepcija EU kot normativne sile v znanstvenih okoljih spodbudila številne razprave, med katerimi so mnoge skušale orisati delovanje EU v mednarodni skupnosti z novimi, vendar z normativnostjo povezanimi koncepti, kot so med drugim civilizacijska sila (Sjursen 2006), tiha supersila (Moravcsik 2009), etična sila (Aggestam 2008), civilna sila (Smith 2006) in dobra sila (Barbé in Johansson-Nogués 2008). Naštete konceptualizacije zunanjepolitičnega delovanja v osnovi izhajajo iz ideje, da je pri delovanju EU v mednarodni skupnosti ključno njeno promoviranje vrednot in norm, kot so demokracija in človekove pravice, s čimer želi na mehak način usmerjati države, s katerimi vstopa v odnose. Ne glede na raznolike interpretacije, med katerimi seveda obstajajo tudi kritike koncepta normativne sile (Hyde-Price 2006),⁴ pa je mogoče trditi, da je torej koncept EU kot normativne moči odprl novo dimenzijo v raziskovanju njenega delovanja in prispeval k znanstvenemu razčiščevanju in osmišljanju delovanja EU. V tej luči Whitman (2011) ugotavlja, da koncept odpira številne dileme in hkrati nastavke za nadaljnja pojasnjevanja zunanje politike EU.

Manners (2002) je v okviru svojega premisleka zunanje politike EU pokazal, kako se je v specifičnih kontekstih EU vzpostavila kot nekakšna hibridna politična skupnost (*polity*), delujoča kot normativni akter, ki ne deluje le neposredno, temveč ima normativen vpliv v mednarodni skupnosti. EU se na ta način predstavlja in na ta način tudi samo-konstituira kot zgled drugim akterjem (primarno državam) (Manners 2002, 240–241). Razumevanje EU kot normativne sile je postalo relativno razširjeno v okviru znanstvenih razprav (Diez 2005; Lucarelli in Manners 2006; Hyde-Price 2006; Whitman 2011) o vlogi EU v mednarodni skupnosti, predvsem zato, ker je šla onkraj znanstvenih prispevkov, ki so reflektirali in interpretirali zunanjepolitično delovanje EU v smislu političnega procesa in institucionalne ureditve ter vlog specifičnih institucij EU pri njenem delovanju.

---

⁴ Kritiki koncepta Evrope kot normativne sile v osnovi trdijo, da je tudi zunanja politika EU, podobno kot zunanja politika ZDA, utemeljena na strateških kalkulacijah, v ozadju katerih so povsem materialni interesi. Slednji, kot pokaže Hyde-Price (2006), 'povozijo' normativni diskurz ali agendo, če se v določeni situaciji 'srečata'.

Če je proučevanje EU kot normativne sile bilo v okviru znanstvenih razprav dobro raziskano, pa so ZDA največkrat označene kot zunanjepolitični akter, ki v svojem delovanju izhajajo predvsem iz geostrateške in vojaške moči in se jih zato označuje tudi kot imperialno silo (Bacevich 2002). Postel Vinay (2008, 40–41) sicer izpostavlja, da so bile ZDA po II. svetovni vojni 'izstreljene' na mesto normativne sile v pomenu, da so postavljale pravila nove ureditve povojne mednarodne skupnosti, a se je takšno dojemanje ZDA kasneje spremenilo zaradi konteksta hladne vojne. Vendar Hamilton (2008) ugotavlja, da je nemogoče kateregakoli akterja v mednarodnih odnosih označiti kot zgolj normativno ali vojaško silo, saj zunanjepolitični akterji uporabljajo različne instrumente, zaradi česar se je bolj smiselno vprašati, v kolikšni meri je določen akter tudi normativna sila, kar velja tudi za ZDA.

Sledeč zgoraj izpostavljenim relevantnim znanstvenim dilemam glede zunanjepolitičnega delovanja EU in ZDA v magistrskem delu analiziram njihove strategije in delovanje v severnoafriški regiji, ki je še posebej relevantna zaradi številnih sprememb, ki se dogajajo v kontekstu arabske pomladi kot širšega političnega procesa, v katerem so bile zahteve po demokratizaciji in spoštovanju človekovih pravic jasno izpostavljene, hkrati pa so do določene mere zamajale stabilnost tega geografskega okolja (Inbar 2013). Kot že izpostavljeno, je v kontekstu številnih izzivov, problemov in konfliktov v (neposredni in širši) geografski bližini EU izjemno relevantno preizpraševati, kako in na kakšnih temeljih gradijo EU in ZDA svoja razmerja in odnose z državami v tej regiji, ki jo razumejo kot eno ključnih tudi za zagotavljanje stabilnosti in varnosti Zahoda (Burnell 2013; Inbar 2013). To neposredno napotilo predstavlja osrednje izhodišče premišljevanja koncepta EU in ZDA kot normativnih sil v magistrskem delu.

Raziskovalno vprašanje

V magistrskem delu se ukvarjam s promocijo demokracije in človekovih pravic kot elementoma zunanje politike EU in ZDA v odnosu do severnoafriških držav, posebej v kontekstu arabske pomladi. Kljub temu da se najpogosteje delovanje ZDA v mednarodni skupnosti opredeljuje kot vojaško ali 'trdo' silo, *v magistrskem delu predpostavljam, da tako EU kot tudi ZDA delujejo tudi kot normativni sili. V magistrskem delu promocijo norm in vrednot, kot so demokracija in človekove pravice, obravnavam kot eno od pomembnih elementov zunanjepolitične strategije (politično pogojevanje razvojne pomoči, promocija prek*

strategije mehke moči prepričevanja) in politike (kot pravila in vrednote so del vsebine zunanje politike) ZDA in EU. Pri tem izhajam iz predpostavke, da sta takšni zunanjepolitični delovanji EU in ZDA produkta zgodovinskega konteksta, katerega poznavanje omogoča razumevanje aktualnega zunanjepolitičnega delovanja obeh velesil.

Izhajajoč iz predhodno zastavljenih dilem v magistrskem delu analiziram, kako EU in ZDA delujejo v severnoafriški regiji, predvsem z vidika promocije demokracije in človekovih pravic, kar preverjam z elementi zunanjepolitične analize vrednot, ciljev in sredstev v zunanjepolitični strategiji.

Osrednje raziskovalno vprašanje je, v okviru katerih zunanjepolitičnih ciljev in s katerimi sredstvi EU in ZDA v državah Severne Afrike promovirajo norme in vrednote, povezane z demokracijo in človekovimi pravicami.

Tezi, ki ju v tem okviru postavljam, sta naslednji:

- 1. EU in ZDA uporabljajo promocijo človekovih pravic in demokracije kot vsebino zunanje politike (torej kot družbene vrednote svoje identitete, ki jih vključujeta v svoje zunanjepolitične cilje do regije); zato delujeta kot normativni sili.*
- 2. Pri izvajanju teh ciljev ZDA in EU ne uporabljajo enakih zunanjepolitičnih sredstev niti enake zunanjepolitične strategije; EU z diplomatskimi in ekonomskimi sredstvi izključno deluje prek strategije prepričevanja, medtem ko ZDA uporabljajo tudi druge vrste sredstev zunanje politike in so pripravljene uporabiti tudi strategijo prisiljevanja.*

Teoretsko-metodološka izhodišča

Teoretski okvir magistrskega dela izhaja iz konstruktivizma kot pristopa v okviru politične teorije oziroma teorij mednarodnih odnosov. V najširšem smislu lahko konstruktivizem v okviru teorij mednarodnih odnosov opredelimo prek njegove osrednje ideje oziroma predpostavke, da je svet družbeno konstruiran. Nicholas Onuf (1989), ki velja za enega prvih predstavnikov konstruktivizma v mednarodnih odnosih, trdi, da je svet, v katerem živimo, pravzaprav svet našega delovanja in torej obstaja tako, kot ga kreiramo in dojemamo. Podobno je pristop argumentiral Alexander Wendt (1992) v svojem delu *Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics*, v katerem pravi, da je osnovno načelo konstruktivistične teorije to, da ljudje delujejo v smeri uresničitve specifičnega cilja,

vključno v razmerju do drugih akterjev, na podlagi pomenov, ki jih določeni cilji/objekti za njih imajo.

Konstruktiviste zanima, kako nastajajo (kolektivne) identitete akterjev, kako se kreirajo specifične politike in sredstva, pri čemer pomembno vlogo igrajo norme. Čeprav so relevantni tudi zunanji dejavniki, ki vplivajo na konstitucijo institucij, njihove organiziranosti, sredstev in politik, je pomembno, kako relevantni akterji razumejo in opredeljujejo te 'zunanje' dejavnike in kaj pomenijo v razmerju do relativno stabilnega sistema mednarodnih norm, ki opredeljujejo delovanje akterjev (Rosamond 2010).

Na podlagi teh teoretičnih izhodišč in torej vzpostavljenega teoretskega aparata se lotim tudi premisleka in osmislitve vloge norm in normativne moči v okviru zunanje politike akterjev v mednarodnih odnosih, pri čemer ugotavljam predvsem, kako so norme povezane z močjo določenega akterja in posledično tudi, kako akterji v mednarodnih odnosih prispevajo k vzpostavljanju (hierarhičnih) razmerij v mednarodnih odnosih in kako določajo, kaj je zaželeno delovanje držav, kaj je primerno in neprimerno ter kaj je običajno in kaj odstopa. Pri tem je bistveno, da normativni akterji v mednarodnih odnosih zasledujejo normativne cilje, ki jih osmišljajo kot tiste, ki niso (izključno) vezani na interese države, temveč so vezani na univerzalne cilje, ki veljajo za splošne v mednarodni skupnosti. Prav tako na podlagi teoretskega aparata teoretično osmislim, kaj so normativna sredstva zunanje politike in na kakšen način jih akterji uporabljajo.

Na podlagi teoretskega premisleka o normativnem delovanju v okviru zunanjepolitičnega delovanja mednarodnih akterjev opravi v nadaljevanju magistrskega dela na podlagi sekundarnih virov refleksijo promocije demokracije in človekovih pravic kot normativnih elementov v zunanji politiki mednarodnih akterjev. V tej luči želim pokazati predvsem, kaj določa izhodišča in ne nazadnje tudi konkretne prakse promocije demokracije in človekovih pravic. Med določujočimi dejavniki so na primer notranja okolja držav (oz. političnih entitet kot je EU), ki pomembno prispevajo k razumevanju demokracije in človekovih pravic, kar se nato odraža tudi v njihovih zunanjih politikah, po drugi strani pa je tudi mednarodna skupnost s svojimi kolektivnimi normami okvir, ki pogojuje zunanjepolitično delovanje akterjev.

V okviru 2. poglavja se nato osredotočim na razvoj EU in ZDA kot normativnih sil v mednarodnih odnosih. Pri tem s pomočjo primarnih ter predvsem sekundarnih virov

izpostavim tiste bistvene zgodovinske dogodke in procese, ki so pomembno določili oblikovanje skupne zunanje politike EU, ter pokažem, kako in na kakšen način je tekom razvoja skupne zunanje politike EU odigrala pomembno vlogo tudi demokracija kot identitetni element gradnje EU nasploh. Tako preverim, kako je razvoj evropske zunanje politike sledil cilju, da se v okviru zunanje politike evropska skupnost/EU orientira k promociji ne le prostega trga in gospodarstva, temveč tudi k promociji demokracije in vladavine prava ter v povezavi s tem tudi spoštovanju in uveljavljanju človekovih pravic. Poleg EU v tem poglavju obravnavam tudi ZDA kot normativno silo, ki so sicer, kot sem povedala že uvodoma, prevladujoče osmišljene kot 'trda' sila, ki ji je lastna predvsem vojaška in gospodarska moč. Toda ZDA so v svoji zunanjepolitični dejavnosti pogosto izrazito osredotočene na norme demokracije in pokazati želim, da je ameriška zunanja politika v 20. stoletju bistveno povezana s predstavo ZDA o lastni demokraciji ter ideji demokracije kot družbenopolitičnem sistemu, ki je univerzalno najboljši. Zato v okviru razumevanja razvoja ZDA kot normativne sile preverjam, kako so se ZDA kot zunanjepolitičen akter vzpostavile tekom 20. stoletja kot (normativna) svetovna supersila in kot taka eden ključnih akterjev v mednarodni skupnosti, pri čemer je moj poudarek na premisleku, kakšno vlogo so igrale norme in vrednote, kot so demokracija in človekove pravice, in kakšna zunanjepolitična sredstva in strategije so ZDA uporabljale pri promociji teh vrednot.

Z uporabo zgodovinske-razvojne metode želim torej preveriti, kako so norme in vrednote skonstituirale (skupno) zunanjo politiko EU, prav tako pa želim orisati, kako se je zunanja politika ZDA oblikovala v kontekstu norm, ki utemeljujejo tudi zunanjepolitično prakso promocije demokracije in človekovih pravic. Na tem mestu velja opozoriti na metodološko zamejitev, saj bi zgodovinska analiza vloge norm pri vzpostavljanju zunanje politike EU in ZDA zahtevala veliko večji obseg kot zgolj eno (pod)poglavje v magistrskem delu. Zato v magistrskem delu opazujem le tiste ključne cilje zunanje politike EU in ZDA, ki so bistveni za razumevanje njenega sodobnega delovanja, predvsem v kontekstu promocije demokracije in človekovih pravic.

3. in 4. poglavje magistrskega dela predstavljata njegov osrednji del, saj v njiju preverjam promocijo demokracije in človekovih pravic v severnoafriški regiji kot elemente normativne moči EU in ZDA. Pri tem se v 3. poglavju osredotočam na severnoafriški kontekst pred arabsko pomladjo, medtem ko v 4. poglavju naslavljam odzive EU in ZDA v smislu promocije demokracije in človekovih pravic v kontekstu arabske pomladi in po njej. V tem

delu magistrskega dela uporabljam analizo in interpretacijo tako primarnih kot tudi sekundarnih virov. Z uporabo primerjalne analize v 3. in 4. poglavju se pri analizi osredotočim predvsem na vrednote, cilje in sredstva v zunanjepolitičnem delovanju EU in ZDA. Na podlagi analize sekundarnih virov izluščim tiste primarne vire, ki mi koristijo pri analizi; kot takšni viri mi služijo na primer nacionalno-varnostne strategije ZDA, govori oziroma politične izjave ameriških predsednikov in drugih relevantnih politikov, (strateški) dokumenti USAID in MEPI, relevantne strategije zunanjepolitičnega delovanja EU, na primer Barcelonska deklaracija iz leta 1995, Partnerstvo za demokracijo in skupno blaginjo z državami južnega Sredozemlja, izjave visoke predstavnice Unije za zunanje zadeve in varnostno politiko Catherine Ashton po arabski pomladi itd.

V zaključku magistrskega dela se osredotočim na podajanje ugotovitev glede izhodiščnih raziskovalnih dilem in odgovora na raziskovalno vprašanje. Oprelim se do obeh tez, ki sem ju postavila; ju okrepim ali ošibim glede na ugotovitve. V zaključku ponudim refleksijo empiričnih ugotovitev z vidika na začetku podanega teoretsko-konceptualnega okvira zunanjepolitičnega delovanja akterjev v mednarodnih odnosih ter podam sklep.

1 KONSTRUKTIVIZEM V TEORIJAH MEDNARODNIH ODNOSOV

V kolikor želim pristopiti k osrednji tematiki in zastavljenemu problemu v okviru magistrskega dela prek konstruktivističnega pristopa, je potrebno najprej opraviti oris, kaj konstruktivizem sploh je. V ta namen želim najprej pokazati, kakšne so ključne predpostavke konstruktivizma kot pristopa v družboslovju nasploh ter kako in zakaj je postal relevanten pristop tudi v okviru proučevanja mednarodnih odnosov. Predstavitev teoretičnih izhodišč konstruktivizma v okviru pričujočega poglavja je v luči izbranega problema magistrskega dela potrebna, ker na ta način pokažem, kako se je razvil koncept normativne moči v zunanji politiki, ki ga pri svojem delovanju uporabljajo EU in ZDA.

1.1 Konstruktivizem v družboslovju in njegove osrednje premise

Osnoven argument v okviru konstruktivističnega pristopa je, da posamezniki in družba nasploh delujejo na določen način, ker je to delovanje v veliki meri pogojeno z družbenimi konstrukti, kot so na primer ideje, prepričanja, verjetja in norme. Prek idejnih konstruktov ljudje dojemamo svet okoli nas, kar pomeni, da ga ne zaznavamo objektivno oziroma nevtrarno, temveč je ves čas podvržen interpretaciji. Z besedami Nicholasa Greenwooda Onufa (1989), ljudje živimo v svetu, ki ga ustvarjamo sami, naša dejanja pa so v veliki meri konstruirana prek pomenov, ki jih skupine in posamezniki oblikujejo oziroma razvijejo zato, da lahko osmislijo in organizirajo lastne identitete, razmerja in okolje, v katerem se nahajajo in delujejo.

Na meta-teoretski ravni lahko lociramo precej različnih pozicij, kar priča o tem, da je praktično nemogoče govoriti o zgolj enem samem pristopu v okviru konstruktivizma. Tako lahko na primer najdemo avtorje (Price in Reus-Smit 1998), ki trdijo, da je svet okoli nas ves čas stvar interpretacije in je zato ves čas konstruiran, kar pomeni, da sveta, ki bi bil neodvisen od nas samih, praktično ni in zato tudi ni mogoče znanstveno proučevanje objektivnih vzročno-posledičnih zvez v družbeno-političnem okolju, pač pa zgolj interpretativni pristop k razumevanju specifičnih pomenov. Po drugi strani pa nekateri avtorji (Wendt 1992; Finnemore 1996) v okviru konstruktivizma niso tako 'radikalni' v svojih pogledih in izhodiščih in kljub prepričanju, da svet družbe posamezniki ves čas konstruiramo prek določanja pomenov stvari in procesov, dopuščajo možnost iskanja vzročnih zvez in izhajajo iz domneve, da je objektivna resnica o človeškem delovanju prav to, da posamezniki delujejo

prek pomenskosti družbenih konstruktov (Parsons 2010, 80–81). Družbeno okolje, vključno z mednarodno skupnostjo, ni nekaj, kar bi bilo dano, ni zunanja realnost, ki bi jo lahko z znanstvenim proučevanjem odkrivali in določali oziroma ugotavljali njegove zakonitosti. Družbeno in politično okolje ni del narave in torej naravne zakonitosti, po katerih bi delovalo, ne obstajajo. Konstruktivistična predpostavka je, da so konteksti, v katerih delujejo posamezniki, posledica njihovega delovanja, zaradi česar so ti konteksti posameznikom tudi razumljivi oziroma dojemljivi.

Morda najvidnejše korenine ima konstruktivizem v delih enega od 'očetov' sociologije, in sicer Emila Durkheima (1893/2014), ter Maxa Webra (1958). Oba sta izpostavila vpliv idej, norm in kulture na družbeno delovanje. Ta vpliv je v okviru politične znanosti najprej prišel prek prevajalca Webrovih del v angleščino, in sicer Talcotta Parsonsa. Slednji je v 50-ih in 60-ih letih prejšnjega stoletja močno vplival na politologijo predvsem s proučevanjem politične kulture. Eden takšnih pristopov je tudi pristop Almonda in Verbe (1963), ki sta skušala prek primerjalne metode, v katero sta vključila določene države, dokazati, da politična kultura vpliva na delovanje in obstoj ter stabilnost demokracije.

Kasneje vse do sredine 80-ih let 20. stoletja ideje, norme in kultura niso bile v ospredju pri proučevanju političnih procesov, fenomenov in delovanj ne na lokalnih in nacionalnih ravneh ne na mednarodni ravni. Nato pa pride do velikega porasta zanimanja in ne nazadnje tudi znanstvenega ustvarjanja, ki se osredotoči oziroma izhaja prav iz tega. Parsons (2010, 82) trdi, da je bil tak '*boom*' posledica neuspešnosti ne-konstruktivističnih pristopov pri proučevanju mednarodnih odnosov, predvsem v smislu njihove nezmožnosti razlage konca hladne vojne in procesov povezanih s tem.

1.2 Zgodovina (vzpona) konstruktivizma v mednarodnih odnosih

Kot že rečeno, osrednji fokus konstruktivizma je na človeškem zavedanju oziroma dojetju sveta. V okviru teorij mednarodnih odnosov, še posebej v okviru realizma in neorealizma, prevladuje materializem, kar pomeni, da je v izhodišču predpostavka o danosti sveta, v katerem družbe in ne nazadnje države delujejo. S tem so v središču vprašanja, kako države med seboj vzpostavljajo odnose predvsem prek 'dejanskih' vzvodov moči, kot sta na primer vojaška moč in gospodarska moč. Konstruktivistični pristop zavrača tovrstna izhodišča (Jackson in Sørensen 2013, 209) in izpostavlja, da so odnosi predvsem družbeni in ne toliko vezani na materialnost. Prav tako je bistveno, da okolje mednarodnih odnosov ni nekaj

danega, kot sem že ugotovila, temveč da je v veliki ali celo največji meri del človeškega delovanja, zavedanja in obnašanja, ki je pogojeno z idejami in verjetji oziroma prepričanji. To posledično pomeni, da se je v okviru proučevanja mednarodnih odnosov potrebno osredotočiti ne na materialnosti in 'realni' objektivni svet tam zunaj, temveč na to, kako ta svet akterji sooblikujejo in definirajo.

Prav ta pozicija konstruktivističnih teoretikov je bila ključna tudi v 80-ih in 90-ih letih prejšnjega stoletja, ko so se pojavili pomisleki o (z)možnosti dotlej najbolj uveljavljenih teorij glede razlaganja in pojasnjevanja mednarodnih odnosov, predvsem v luči sprememb ob koncu hladne vojne. Izvori konstruktivizma v mednarodnih odnosih so vidni v t. i. 'tretji razpravi' med racionalisti in kritičnimi teoretiki, ki je takrat prevevala disciplino mednarodnih odnosov. Kritični teoretiki so izpostavljali konservativnost do tedaj prevladujoče teoretizacije mednarodnih odnosov (Ashley 1984), predvsem zato, ker so videli pri teh prevladujočih teoretizacijah problematičnost predpostavke, da gre za uvide v mednarodne odnose 'kakršni zares so' (Phillips 2007, 61). Kritični teoretiki so izpostavljali, da je *mainstream* teorija mednarodnih odnosov povsem zanemarila premišljanje osrednjih konceptov, kot so na primer države in moč/oblast, s čimer se objektivizira razmerja moči v mednarodnih odnosih in se jih kot take ne problematizira. Phillips (2007, 62) ugotavlja, da so bile tovrstne kritike v okviru prevladujočih teorij sprejete hladno, med drugim tudi zato, ker je ravno takrat prihajalo do vzpona neorealističnega in neoliberalnega institucionalizma, ki sta kot vir svojega razumevanja delovanja akterjev (posameznikov, skupnosti, držav, mednarodnih organizacij) črpala ne toliko iz teoretikov v okviru njune tradicije kolikor iz makroekonomije. V okviru tovrstnih razprav, torej neorealističnih in neoliberalnih, so znanstvena razmišljanja o državah, sistemih in drugih akterjih v mednarodnih odnosih temeljila na ideji delovanja teh subjektov kot racionalnih, ki delujejo (zgolj) v smeri zagotavljanja lastnih interesov. Prav ti temelji pa so bili tisto, kar so konstruktivistični teoretiki kritizirali in trdili, da so ontološke, epistemološke, metodološke in normativne predpostavke avtorjev v okviru racionalističnih pristopov tako različne od avtorjev v okviru kritičnih pristopov, da je debata med njimi vsaj neproduktivna, če ne že nemogoča (Price in Reus-Smit 1998).

Kot že rečeno, so prav procesi konca hladne vojne in spremembe razmerij v mednarodni skupnosti prispevali k novim premikom v okviru debate med racionalisti in kritiki. Po eni strani je konec hladne vojne potrdil, da realizem in neorealizem, kljub prepričanju o znanstvenem pristopu in poskusom ugotavljanja zakonitosti delovanja mednarodnih akterjev,

nista uspela predvideti sprememb, ki so nastale na zunanjepolitičnem terenu po koncu hladne vojne. Po drugi strani pa so prav ti procesi konca bipolarnosti mednarodne skupnosti potrdili, da kritiki niso imeli prav, ko so trdili, da realizem, neorealizem in neoliberalizem kot teoretični pristopi uspešno utrjujejo prevladujoča razmerja moči in konstelacije med akterji v mednarodni skupnosti (Sørensen 1998).

V tem zgodovinskem kontekstu, ki je pogojeval, kot sem pokazala, znanstvene debate v okviru mednarodnih odnosov, je konstruktivizem izšel kot določena alternativa, posebej relevantna med severnoameriškimi znanstveniki, kjer sta bila prevladujoča pristopa neorealizem in neoliberalizem (Jackson in Sørensen 2013, 210). Konstruktivizem je sicer kot pristop glede racionalizma predhodno omenjenih pristopov delil podobne pomisleke kot kritična teorija, ne glede na to pa je smiselno razlike med konstruktivizmom in racionalističnimi izhodišči (neo)realizma/(neo)liberalizma orisati. Ontološko se razlikujeta v treh točkah. Konstruktivisti v nasprotju z racionalisti trdijo, da materialne strukture nimajo oziroma ne nosijo predhodnih pomenov, temveč so družbeno relevantne in pomenske zgolj prek skupnih pomenskih okvirov akterjev, ki torej materialnim strukturam dajejo pomen. Naslednja pomembna predpostavka konstruktivistov je, da izhajajo iz medsebojno konstitutivne pozicije delovalcev in struktur (*agency - structure*). To pomeni, da ne delovalci ne struktura ne predhodijo drug drugemu, temveč da delovalci določajo strukturo, hkrati pa struktura določa delovalce (*agense*) (Hopf 1998). Strukture v tem smislu niso ontološko primarne, temveč jih konstituirajo družbene prakse, ki jih producirajo in reproducirajo delovalci s svojim delovanjem. Mednarodni sistem konstruktivisti torej dojemajo kot teren ali okvir, ki ga 'delajo' (primarno) države s svojim delovanjem, sledeč interesom, slednji pa ravno tako nastajajo ne v vakuumu, temveč vedno v razmerju z drugimi akterji, njihovimi identitetami in delovanjem. Takšna pozicija je seveda nasprotna racionalističnim izhodiščem (neo)realizma, ki dojema akterje kot tiste, ki jih je mogoče analitično ločiti od (mednarodne) skupnosti, v kateri delujejo. Tretja razlika v izhodišču pa je v koncepciji prevladujoče logike, ki utemeljuje in vodi akterje pri njihovem delovanju. Konstruktivisti obnašanje oziroma delovanje akterjev vidijo primarno kot delovanje, ki ga vodijo norme. Pri tem na primer države v okviru svojega delovanja iščejo možnosti, ki bo v skladu z uveljavljenimi normami legitimnega delovanja oziroma obnašanja. Pri normah torej ne gre le za načelne vrednote, ki bi ne imele svoje funkcije, temveč so, nasprotno, izjemno relevantne pri oblikovanju in konstituiranju identitet akterjev – delovalcev (npr. držav), njihovega delovanja in oblikovanju interesov, ki jim sledijo. Takšna pozicija konstruktivistov se močno razlikuje od pozicije

racionalistov, ki trdijo, da akterji pri svojem delovanju ne sledijo logiki primernosti (torej kaj je primerno delovanje glede na uveljavljene in široko sprejete norme) (March in Olsen 1984), temveč sledijo logiki posledic. Akterji so v tej slednji perspektivi dojeti kot racionalni (egoistični) subjekti, ki sledijo svojim interesom, pri čemer ti interesi niso posledica interakcije z drugimi akterji, temveč zgolj njihovega avtonomnega racionalnega premisleka, kako uresničiti zastavljen cilj oziroma interes na podlagi tehtanja prednosti in slabosti vseh možnih delovanj (prav tam).

Te izpostavljene ontološke razlike v dojetanju akterjev in njihovega delovanja vplivajo tudi na razlike v epistemoloških in metodoloških izhodiščih. Večina konstruktivistov izhaja iz post-pozitivističnih pristopov, kar pomeni, da so interesi in identitete akterjev pogojeni z razmerjem z drugimi akterji ter z normami, ki pa hkrati obstajajo v okolju, kjer obstajajo različni pomenski okviri. To posledično vodi v predpostavko konstruktivistov, da je v okviru znanstvenega proučevanja nemogoče priti do objektivnih zakonitosti delovanja akterjev, ki bi bilo splošno in univerzalno veljavno. Takšna pozicija je nasprotna poziciji racionalistov, ki trdijo, da je na primer mednarodna skupnost okvir, kjer obstaja dovoljšna univerzalnost delovanja držav in je torej mogoče preseči partikularnosti določenih kulturnih in družbenopolitičnih kontekstov ter z opazovanjem ugotavljati splošne zakonitosti glede obnašanja in delovanja držav v mednarodni skupnosti (Phillips 2007, 63).

Poleg t. i. tretje debate, ki je predstavljala osrednje 'prizorišče' vzpona konstruktivizma kot relevantnega pristopa v okviru mednarodnih odnosov, velja omeniti še nekatere dimenzije v okviru družboslovnih znanstvenih razprav, ki so prispevale k oblikovanju konstruktivizma. Tako je v socioloških razpravah v času 80-ih in 90-ih let prejšnjega stoletja pomemben prispevek ponudil britanski sociolog Anthony Giddens (1984), ki je k debati o razmerju med delovalcem in strukturo prispeval koncept strukturacije. S slednjim je želel pokazati, da družbene strukture (pravila in pogoji, ki določajo oziroma vplivajo na družbena dejanja) ne vodijo akterjev na mehaničen način. Razmerja med strukturami in akterji temeljijo na medosebnih razumevanjih in pomenih. Strukture omejujejo akterje, vendar lahko tudi akterji preoblikujejo in spreminjajo strukture s svojim delovanjem.

1.3 Ključne premise konstruktivističnih pristopov v mednarodnih odnosih

Na podlagi opravljenega pregleda konstruktivizma kot teoretičnega pristopa v družboslovju in predstavitvi nekaterih kontekstov pojava konstruktivizma v okviru teoretizacij mednarodnih

odnosov sedaj lahko pokažem nekatere posebnosti različnih oblik konstruktivizma, med katerimi lahko določimo sistemski, *unit-level* konstruktivizem in holistični konstruktivizem.

Sistemski konstruktivizem v osnovi sledi neorealistični poziciji glede relevantnosti objektov proučevanja, kar pomeni, da se osredotoča praktično samo na akterje kot celote in njihova razmerja. Ker obravnava države kot celote, je ta perspektiva zamejena v smislu, da ga ne zanima, kaj se dogaja v okviru posameznega političnega sistema države, kaj so njeni interni družbenopolitični konteksti. Sistemski konstruktivizem kot enoto analize jemlje države, njihova razmerja v zunanjem političnem okolju, torej v mednarodni skupnosti.

Morda najbolj reprezentativen avtor v okviru sistema konstruktivizma je Alexander Wendt, eden od ključnih avtorjev v okviru konstruktivizma nasploh. Bistvo Wendtove teoretizacije je, da je mednarodni sistem družbeni konstrukt, s čimer se oddalji od pozitivističnih in materialističnih predpostavk, ki prevladujejo v (neo)realizmu/(neo)liberalizmu. Za Wendta (1994) je konstruktivizem strukturna teorija mednarodnih odnosov, ki v izhodišču vzame kot enote analize države, katerih sistemi so bistveno intersubjektivne in ne materialne strukture, identitete in interesi države pa so konstruirani produkt teh struktur. V svojem ključnem delu, ki nosi naslov *Social Theory of International Politics* (Wendt 1999), artikulira osrednje predpostavke konstruktivizma, pri čemer teoretizira tri vidike koncepta anarhije, ki so jih osmišljali Thomas Hobbes, John Locke in Immanuel Kant prek uporabe terminov oziroma metafor, kot so sovražnik, rivalstvo in prijateljstvo.

Še pred objavo prej omenjenega članka je Wendt (1992) objavil prispevek z naslovom *Anarchy is What Sates Make of it*. Osrednja izhodiščna točka njegovega prispevka je klasična debata med realisti in idealisti glede obnašanja držav v mednarodni politiki. Ključno vprašanje v okviru te debate je, ali morajo biti države v mednarodnih odnosih v osnovi v konfliktnih odnosih (tako kot to trdijo (neo)realisti) ali pa gredo procesi v smer vse večjega sodelovanja držav, kot to domnevajo oziroma upajo (neo)liberalni misleci. Wendt (prav tam) argumentira, da je pravzaprav vse odvisno od tega, kako razumemo obnašanje držav in kako opredelimo naravo mednarodne anarhije. Če jo opredelimo kot strukturo, ki zamejuje možnosti delovanja držav v smislu medsebojnega delovanja, potem je delovanje držav nujno razumljeno kot egoistično in konfliktno. Če pa mednarodno skupnost opredelimo kot okvir možnega učenja in medsebojnega prilagajanja, potem je tudi delovanje držav mogoče misliti

in razumeti v smislu sodelovanja. V tej luči je torej bistveno vprašanje te debate, kot ugotavlja Wendt (prav tam), glede strukture in procesov.

Skupna in po mnenju Wendta problematična izhodišča neorealistov in neoliberalcev so, da so države dominantni akterji v mednarodni politiki, da je v ozadju racionalistična teoretizacija, prek katere razlagajo odnose med državami in da je varnost opredeljena prek lastnih interesov vsake od držav. Medtem ko Wendt niti ne problematizira predpostavke, da so države primarni akterji v mednarodnih odnosih, pa je povsem drugače z izhodiščno racionalistično predpostavko, za katero pravi, da onemogoča razumevanje sprememb v mednarodni skupnosti. Pravi namreč, da racionalizem ponuja specifično koncepcijo procesov in institucij, ki spreminjajo obnašanja, ne pa tudi identitete in interesov. Racionalizem v okviru neorealističnih in neoliberalnih teoretizacij torej ponuja statično razumevanje identitet in interesov, ki so obravnavane kot dane in praktično nespremenljive. Ta izhodiščna zamejenost je za Wendta problematična, ker zamejuje način naslavljanja koncepta interesov oziroma zasledovanja lastnih interesov držav. Neorealisti zasledovanje lastnih interesov vidijo predvsem v kontekstu neodvisnosti od drugih akterjev in izhajanja iz lastnih virov moči, kar je nujno, če države delujejo, kot to domnevajo neorealisti, v mednarodni skupnosti, kjer ni stalnega reda. Izhajanje iz lastnih virov moči je utemeljeno prav na tovrstni strukturalni ureditvi mednarodne politike. Wendt (1992, 392) torej pravi, da neorealisti v sistemu strukturne anarhije, ki je konstanten in torej nespremenljiv, razumejo države kot tiste, ki ne morejo spreminjati strukture mednarodne skupnosti, temveč se ji lahko zgolj prilagajajo. Wendt pa iz konstruktivistične pozicije trdi, da anarhija v mednarodnih odnosih obstaja zgolj v toliko, kolikor države v svojih medsebojnih odnosih sprejmejo, da obstaja, hkrati pa anarhija pomeni tisto, kar države prek svojih interakcij in pomenskih okvirov določijo, da pomeni.

Seveda Wendtova razlaga oziroma verzija konstruktivizma ni edina, kar pomeni, da tudi znotraj konstruktivizma obstajajo nekatere razlike, kot so na primer različni pogledi na to, kaj sploh je enota analize, različni pogledi na pozitivizem kot izhodiščni teoretični pristop in tudi kakšna je narava mednarodnega sistema (Weber 2005; Hurd 2010). Videli smo, da je Alexander Wendt (1995) v osnovi potrdil neorealistično izhodiščno predpostavko, da je v proučevanju mednarodnih odnosov kot centralno enoto analize vzel državo (Wendt 1995), ki je v okviru njegovega pogleda bistvenega pomena v mednarodni skupnosti. Toda konstruktivistični pristop ne implicira točno določene enote analize kot osrednje v okviru študija mednarodnih odnosov. Proces družbene konstrukcije realnosti, ki ga konstruktivizem

zagovarja, enostavno ne more biti proučevan zgolj na določeni družbenopolitični ravni, temveč je potrebno v namen razumevanja mednarodnih odnosov proučevanje izvajati na raznolikih ravneh, kjer delujejo relevantni akterji in ki s svojim delovanjem ter medsebojnimi odnosi konstruirajo mednarodne odnose (Hurd 2010, 303). Konstruktivisti torej v veliki večini zagovarjajo idejo in jo v svojih analizah tudi uresničujejo, da je potrebno oblikovanje identitete in delovanja posamezne države proučevati z upoštevanjem akterjev na več ravneh ter kako se na teh ravneh oblikujejo norme in prakse ter kako norme in prakse sodefinirajo mednarodni sistem, v katerem države delujejo (Reus-Smit 1999, 32–33).⁵

Konstruktivisti nadalje prek svojih argumentacij in analiz ugotavljajo, da se v okviru sprememb družbenih razmerij med državami lahko spremeni tudi mednarodni sistem, ki ni nujno več zaznamovan z anarhijo, temveč z močjo in z njo povezano legitimnostjo. Moč predstavlja vzvod, prek katere se ne ustvari anarhija, temveč hierarhija, ki posledično pomeni, da določeni akterji morajo slediti usmeritvam ali delovanjem drugih, močnejših akterjev (Hurd 2010, 304–305).

Prav koncept moči je v okviru konstruktivizma eden ključnih, pri tem pa je pomembno, da moč/oblast nima zgolj ene same oblike. Barnett in Duvall (2005) pokažeta na štiri oblike ali načine izvajanja moči. Prva je relacijska moč, ki daje določenemu akterju možnost, da določi možnosti delovanja drugega akterja in ima s tem neposredno moč nad drugim akterjem, pri čemer lahko prvi akter z grožnjo ali tudi na druge načine postavlja pogoje drugemu akterju. Institucionalna moč je način, kako določen akter na posreden način vpliva na drugega akterja. Najbolj jasno to države naredijo na primer tako, da vzpostavijo politične institucije, ki na dolgi rok privilegira njih, medtem ko so drugi akterji v tem institucionalnem okvirju deprivilegirani. Pri strukturni moči je bistveno, da se družbene možnosti in zmožnosti določenega akterja oblikujejo v razmerju do drugih akterjev. Ena od konkretnih oblik strukturne moči je delovanje kapitalistične svetovne ekonomije, ki producira družbene pozicije kapitala in dela. Produktivna moč pa je moč, ki je povezana s produkcijo družbenih vlog (subjektivitet) prek sistemov pomenov. To pomeni, da se glede določenega koncepta ali diskurza pojavi določen pomen, ki nadalje opredeljuje delovanje akterjev in strukturira njihovo obnašanje, védnost, ipd. (Barnett in Duvall 2005).

---

⁵ Zbornik prispevkov *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, ki ga je uredil Peter J. Katzenstein (1996), želi pokazati, kako pomembne so specifične kulture, norme in identitete politike specifičnih držav, ki pomembno sokonstituirajo tudi mednarodne odnose in delovanje držav v mednarodnem okolju.

Čeprav se različni tipi moči med seboj prepletajo, pa lahko izpostavim, da je v luči normativnega delovanja držav v mednarodnih odnosih ključna produkcijska moč. Prek slednje se oblikujejo pomeni in nadalje definirajo akterji in njihovo delovanje, k čemur se bom še vrnila v podpoglavju 1.5.

1.4 Kritike konstruktivizma in odgovori nanje

Kot sem pokazala, je konstruktivizem v veliki meri izšel iz kritike (neo)realističnih predpostavk in teoretizacij. V okviru teorij mednarodnih odnosov je tudi konstruktivizem bil vrednoten in kritično interpretiran, zato je smiselno, da pokažem, kaj so ključne kritike, saj lahko na ta način tudi dobimo vpogled v predpostavke konstruktivizma.

Prav (neo)realizem je tisti, ki je izrazil številne zadržke predvsem glede konstruktivističnega poudarjanja norm in vrednot kot pomembnih elementov konstituiranja mednarodnih odnosov. Neorealisti sicer ne zanikajo obstoja določenih norm, tudi v mednarodnem kontekstu ne, vendar pa trdijo, da niso tako relevantne, saj jih države, ki imajo moč oziroma ki jih označujemo z izrazom supersile, lahko povsem prezrejo ali zanemarijo, v kolikor je to v njihovem interesu. Stephen Krasner (1993) ugotavlja, da je vse od vestfalskega miru sredi 17. stoletja obstajala tendenca, da so velike sile kršile avtonomnost in integriteto šibkejših držav. Prav tako so neorealisti argumentirali, da interakcije in povezave med državami še niso pogoj, da se med njimi vzpostavijo zaveznitva. Kot piše Mearsheimer (1995), je to morda na načelni ravni zaželeno in sprejeto kot norma v mednarodnih odnosih, vendar praktično nedosegljivo, saj struktura v mednarodnih odnosih sili države, da se obnašajo egoistično, kar onemogoča trajna sodelovanja med državami. Kompetitivnost okolja in prednosti držav v smislu vojaške in/ali gospodarske moči silijo države, da se obnašajo tekmovalno (Mearsheimer 1995, 367). Ta nujna egoistična drža držav in njihova medsebojna tekmovalnost je torej posledica strukturnih pogojev, v katerih delujejo države v mednarodni skupnosti, ta struktura pa je bistveno determinirana z negotovostjo, na katero opozarjajo neorealisti, medtem ko jo konstruktivisti premalo upoštevajo ali nasploh zanemarjajo. Negotovost kot element strukture mednarodne skupnosti je bistvena, ker države ne vedo, kaj so trenutne ali prihodnje namere drugih držav, s katerimi delujejo v mednarodni skupnosti. V strukturni anarhičnosti mednarodnih odnosov, kjer države ne vedo, kaj so intence drugih držav, države delujejo egoistično in skrbijo, na primer, za lastno varnost. Konstruktivisti torej po mnenju neorealistov ne znajo prepričljivo pokazati, zakaj bi države lahko sodelovale in

vzpostavljale trajna zaveznitva, kljub temu da delujejo v okolju, kjer dejansko težko pridobijo verodostojne informacije o intencah in interesih drugih držav, s katerimi stopajo v odnose. V povezavi s tem neorealisti izpostavljajo tudi, da države prispevajo k negotovosti v mednarodni skupnosti prav zaradi tega, ker z napačnimi informacijami zavajajo druge države, kar je povsem nasprotno z izhodiščno idejo konstruktivistov, ki predvidevajo, da države v razmerju do drugih držav vedno igrajo odprto in posredujejo resnične informacije. Na takšne in podobne kritike konstruktivisti odgovarjajo, da je anarhični sistem veliko bolj kompleksen kot ga prikazujejo neorealisti, ki v osnovi trdijo, da gre v mednarodni skupnosti izključno za medsebojno tekmovalnost in egoistično sledenje lastnim ciljem in interesom. Konstruktivisti zagovarjajo, da mednarodni sistem ni le prostor medsebojne agresivnosti in samozaščite ter preprečevanje nasilnih konfliktov.

Naslednja kritika, ki jo navajajo neorealisti je konstruktivistično razumevanje sprememb. Konstruktivisti po mnenju Mearsheimerja (1995) ne znajo argumentirati in trdno pokazati, zakaj prihaja do sprememb v diskurzih v mednarodni skupnosti ter zakaj je na primer realizem prevladujoč diskurz, kljub temu da mu očitajo šibke oziroma trhle temelje. V povezavi s tem Robert Jervis (1998, 976) trdi, da konstruktivisti ne znajo razložiti, kako so norme konstruirane, kako se oblikujejo, kako se identitete na podlagi norm oblikujejo in kako so definirani interesi. Hofferbarth in Weber (2015) v tem kontekstu trdita, da je proučevanje norm s strani konstruktivistov zelo posebno, saj jih pri proučevanju, kako vplivajo na delovanje in identiteto akterjev, izolirajo od ostalih procesov in pojavov. Po mnenju prej omenjenih avtorjev to pomeni, da konstruktivisti norme obravnavajo kot konstante, kar je teoretična konceptualizacija, ki je v nasprotju s tem, kar sami trdijo glede norm, in sicer, da so norme vedno vpete v pogajanja v okviru razmerij med akterji in da so zato spremenljive. Po mnenju kritikov to pomeni, da je konstruktivizem znotraj sebe nekonsistenten, saj v izhodišču poudarja fluidnost norm v smislu njihovih pomenov, ki so stvar stalne (re)interpretacije, obenem pa jih pri proučevanju obravnava kot konstante in fiksirane (Hofferberth in Weber 2015).

Konstruktivisti te kritike zavračajo in poudarjajo, da so spremembe pomemben element njihove teoretizacije in se torej z njimi ukvarjajo predvsem preko analiziranja družbenih interakcij. Kot mehanizme sprememb na primer identificirajo življenjske cikle norm, v okviru katerih so pomembni procesi institucionalizacije in formalizacije človeškega obnašanja, znanja, praks in diskurzov (Adler 2002).

1.5 Norme in normativna moč

Predhodno sem ugotovila, da se konstruktivizem ukvarja z družbeno konstrukcijo realnosti in da je potrebno, v kolikor želimo razumeti delovanje držav v mednarodnih odnosih, upoštevati, da se družbena realnost nenehno spreminja in da je odvisna od človeškega delovanja in njegovih miselnih ter pomenskih okvirov. Pri tem so med drugim bistvene vrednote in norme, ki utemeljujejo ter pogojujejo vrednotni sistem, prioritete, interese, cilje, obnašanje držav. V nadaljevanju bom orisala, kako so v okviru konstruktivizma obravnavane norme in kako jih konstruktivistični avtorji opredeljujejo in ne nazadnje tudi analizirajo.

Norme je mogoče v najbolj splošnem in razširjenem smislu razumeti in opredeliti kot določen sprejemljiv standard obnašanja med člani določene skupnosti. V mednarodni skupnosti podobno velja, da so norme določeni standardi, ki jih sprejemajo akterji. To so lahko pravila glede obnašanja, kot na primer 'načelo' nevmešavanja, ki je izšlo v okviru vestfalskih pogodb leta 1648. Ko govorimo o opredelitvi norm v okviru konstruktivizma, je smiselno izpostaviti Alexandra Wendta kot enega ključnih avtorjev v okviru tega (teoretičnega) pristopa. Morda na prvi pogled nepričakovano, toda Wendt kot konstruktivist norme teoretizira le bežno, saj jih obravnava kot sredstva za razumevanje strukture mednarodnih odnosov oziroma v okviru interakcij med državami (Jackson in Sørensen 2013, 218). Matthew Williams (2008) izpostavlja, da Wendt norme obravnava v smislu pojasnila, zakaj države delujejo tako, kot delujejo, vendar je hkrati koncept norme v Wendtovi teoretizaciji precej 'prazna lupina'. Wendt ne navaja, kako so bile norme vzpostavljene in ne poskuša določiti, zakaj do njih pride. V tem smislu bi lahko rekli, da se Wendt ne ukvarja z normami *per se* in jih praktično obravnava kot 'dane', podobno kot (neo)realisti koncept anarhije obravnavajo kot vnaprej dan. Deloma ta kritika sovпада z že izpostavljeno kritiko Roberta Jervisa (1998), ki opozarja, da prek konstruktivizma nikakor ne pridemo do spoznanja, kako so norme konstruirane in na kakšen način so formirane, kar je bistveno, če želimo razumeti, kako nastajajo identitete posameznikov in (kolektivnih) akterjev in kako so definirani njihovi interesi. Podobno Hopf (1998) trdi, da konstruktivizem na splošno ne določa obstoja, kaj šele natančno naravo svojih glavnih konstitutivnih elementov mednarodne skupnosti: identitete, norme, vrednote in družbene strukture. Hopf osvetljuje tudi šibkost konstruktivistične teorije, ko se ukvarja s tem, kaj natančno norme so in od kod izhajajo.

Toda če sprejmemo, da je Wendtova teorija 'šibka' v smislu razlage norm, potem je potrebno poudariti, da so drugi konstruktivistični avtorji vendarle bolj jasno in poglobljeno teoretizirali norme. Martha Finnemore (1996) je v svoji knjigi z naslovom *National interests in international society* kot izhodišče analize vzela opredelitev identitete in interesov članic, pri čemer je namesto osredotočenosti na interakcije med državami, večji poudarek namenila normam mednarodne skupnosti ter načinu, na katerega so norme vplivale na identitete držav in njihove interese. V tem okviru pokaže, da je obnašanje držav določeno z njihovo identiteto in interesi, ti pa so v mednarodni skupnosti definirani in postavljeni s strani močnejših mednarodnih akterjev (držav), ki svoje norme obnašanja na primer prek določenih mednarodnih organizacij 'posredujejo' (vsilijo) akterjem oziroma državam.

Martha Finnemore je nadalje svojo konceptualizacijo norm razvijala skupaj s Kathryn Sikkink v prispevku z naslovom *International Norm Dynamics and Political Change* (1998). V njem pojmujejo norme kot standard primerne obnašanja akterjev z določeno identiteto. Ob tem velja poudariti, da je po njunem mnenju smiselno razlikovati tri različne vrste norm, in sicer regulativne norme, ki urejajo in omejujejo obnašanje, konstitutivne norme, ki kreirajo oziroma vzpostavljajo nove akterje, ter evalvacijske norme, ki v določenem smislu opredeljujejo, kaj je primerno obnašanje držav in kaj ne (Finnemore in Sikkink 1998). Določitev slednjega, torej kaj je primerno in kaj ne, je mogoče vzpostaviti le, ko se sklicujemo na obstoječe (vendar spremenljive) sodbe in mnenja akterjev, skupnosti ali družbe. Norme se uporabljajo in se nanje akterji sklicujejo, ko zagovarjajo določeno dejanje ali interese, pri čemer se določeno dejanje ali obnašanje vzpostavi ali kvalificira kot neprimerno, ko naleti na širše neodobranje. Iz tega sledita naslednji vprašanji, in sicer, kdo določa te norme in koliko akterjev se mora strinjati, da določena norma postane pravilo. Kot odgovor na ti vprašanji Finnemore in Sikkink (prav tam) ponudita prikaz življenjskega cikla norm, ki ga razdelita na tri faze, in sicer pojav norme, stopnjevanje norme in ponotranjenje norme.

Pri življenjskem ciklu norme gre za to, da se v prvi fazi norme vzpostavijo v določenem kontekstu, kjer sicer že obstajajo druge norme in vrednote, hkrati pa je pomembno, da določene norme oblikujejo akterji, ki določeno normo aktivno umeščajo v družbenopolitične strukture in jo tudi po potrebi propagirajo prek različnih kanalov in drugih akterjev, kakršni so na primer nevladne organizacije, obstoječe mednarodne organizacije ipd. (Finnemore in Sikkink 1998, 904–905). Ko določena norma doseže točko preloma, postane relevantna in jo

sprejemajo ali ponotranjijo tudi akterji, ki je še niso. Nazadnje norma doseže status, ko je sprejeta kot samoumevna.

V luči delovanja mednarodnih akterjev kot normativnih sil je ponotranjenje norm zelo pomembno, saj je v ozadju delovanja normativnih sil ideja, da bodo ob propagiranju določenih vrednot in norm, kot sta na primer demokracija in človekove pravice, slednje postale tako široko sprejeti v državah, kjer promocija norm poteka, da jih bodo tamkajšnje družbe in oblasti sprejele kot samoumevne ter delovale v skladu z njimi.

1.6 Teoretizacija države kot normativne sile v zunanji politiki

Zgoraj predstavljena konstruktivistična teoretizacija norm je bistvena tudi za razumevanje vloge norm v zunanjepolitičnem delovanju držav in konkretno promocije demokracije in človekovih pravic kot enem od normativnih elementov v zunanjepolitičnem delovanju nekaterih držav oziroma akterjev; o zunanjepolitičnih akterjih govorim zato, da v koncept vključim tudi EU, ki ni država.

Ko govorimo o normativnem delovanju mednarodnih akterjev v okviru konstruktivističnega pristopa, je seveda neizbežno potrebno upoštevati koncepcijo norme, ki smo jo z opredelitvijo Marthe Finnermore in Kathryn Sikkink (1998) označili kot določen zbir standardov, ki ciljajo h kodifikaciji obnašanja akterjev, ki si delijo skupna načela z namenom oblikovanja kolektivnih pravil in omejevanja ali prepovedovanja določenega obnašanja. Ta definicija kaže na to, da so norme v določenem smislu sredstvo nadzora nad delovanjem akterjev, saj imajo nekatere države kot zunanjepolitični akterji možnost vzpostaviti svoje partikularne kot obče (veljavne - ni nujno, da so sprejete) norme, ki jih na neposreden ali bolj posreden način 'vsilijo' drugim državam oziroma mednarodnopolitičnim akterjem. Pomembno je, da je delovanje akterjev v mednarodni skupnosti prek širjenja določenih norm lahko bolj učinkovito in ima tudi trajnejše učinke kot na primer zunanjepolitično delovanje z vojaškimi sredstvi (npr. z vojaškim posredovanjem, ipd.). Laidi in Lamy (2002) trdita, da je to "bolj primeren politični model" zunanje politike za globaliziran svet, kjer je medsebojna odvisnost ne le držav, temveč tudi drugih akterjev izjemno velika, zaradi česar je pomembno, da se na ta način (vsaj navidezno) izenačuje moč med akterji. Navidezno zato, ker imajo vseeno, kot sem poudarila, določeni zunanjepolitični akterji moč vzpostaviti 'svoje' norme kot splošne in celo legitimne v mednarodni skupnosti.

Poleg tega je potrebno premisliti ne le, kaj so norme in kakšno vlogo imajo (lahko) v zunanji politiki določenega akterja, temveč tudi, kaj pomeni oziroma kako lahko razumemo normativno zunanjo politiko. Normativno zunanjo politiko določenega akterja je mogoče razumeti kot tisto, ki je v veliki meri med drugimi akterji sprejeta kot 'normalna'. Torej normativna zunanja politika določene države ali akterja sledi prevladujočim normam in je z njimi usklajena, kar pomeni, da je v tem smislu normalna (Manners 2002; Tocci 2007). Znotraj tovrstnega razumevanja je bistvena moč določenega akterja, da vzpostavi določene norme kot prevladujoče in s tem tudi, kaj je normalno. Sjursen (2007) v tem smislu trdi, da imajo vsi večji akterji v mednarodni skupnosti moč prispevati k določanju, kaj je v mednarodnih odnosih normalno in kaj ne.

Ko govorimo o normativni zunanji politiki, je potrebno opredeliti, kaj so normativni cilji, ki jih zasledujejo akterji v mednarodnih odnosih. Kaj torej predstavljajo normativni cilji v primerjavi z ne-normativnimi? Nekaj razlik je mogoče opredeliti. Ena je razlikovanje med vrednotami (norme) in interesi, ki pa je bilo kritizirano iz različnih teoretskih perspektiv. Med drugim je tudi Hans Morgenthau (1982), sicer realist, trdil, da ne gre za izbiro med moralnimi načeli in nacionalnim interesom, temveč med sklopom načel, ki so ločena od politične realnosti, in drugim nizom načel, ki izhajajo iz politične realnosti (prav tam). Kar je želel poudariti je to, da so norme nekaj, kar ni povezano s politično realnostjo in je zato v konkretni politiki potrebno izhajati iz interesov. Po drugi strani pa je Chris Brown trdil, da je zasledovanje interesov ljudstva enako relevantno kot spoštovanje in spodbujanje norm mednarodne skupnosti, saj oboje vključuje interese in etiko (Brown 2001; Tocci 2007, 3). Konstruktivistični pristop pa se osredotoča na medsebojno konstitutivnost interesov in vrednot. Tako na eni strani predstavljajo prav interesi in iz njih izhajajoče delovanje akterjev podlago za oblikovanje vrednot in norm, po drugi strani pa vrednote predstavljajo konceptualen okvir, skozi katerega so oblikovani, razloženi in operacionalizirani interesi za zunanjepolitično delovanje.

Na tem mestu velja izpostaviti, v kakšnem odnosu so interesi in cilji zunanje politike. »Glavni cilj, ki ga država zasleduje, je skladno s tradicionalnim pojmovanjem države kot najpomembnejšega akterja v mednarodnih odnosih (odnosih med nacijami) nacionalni interes« (Bojinović Fenko 2010, 72). Weldes (v Bojinović Fenko 2010, 73)⁶ opredeljuje

---

⁶ Weldes, Jutta. 1999. *Constructing National Interests; The United Nations and the Cuban Missile Crisis*. Minneapolis in London: University of Minnesota Press.

nacionalni interes kot »koncept, s katerim odločevalci razumejo cilje, ki naj jih država zasleduje v njeni zunanji politiki in na tej podlagi se država tudi obnaša.« »Zunanjepolitični cilji so na kratko opredeljeni kot tisto, za kar si prizadevajo voditelji držav« (Bojinović Fenko 2010, 72). Po Snyder, Bruck in Sapin (v Russett in Starr 1996, 283)⁷ so »podoba prihodnjega stanja stvari in prihodnjih pogojev, ki jih skušajo uresničiti vlade s posameznimi oblikovalci politike tako, da uporabljajo vpliv navzven ter spreminjajo ali vzdržujejo ravnanje drugih držav.«

Naslednje problematično razlikovanje je med normativnimi in strateškimi zunanjepolitičnimi cilji, ki so pogosto v razpravah med seboj strogo ločeni. Takšno ločevanje je prisotno, ker naj bi normativni cilji vključevali spodbujanje miru, demokracije, človekovih pravic, pravne države, mednarodnega prava in trajnostnega razvoja, na drugi strani pa strateški cilji vključuje zaščito gospodarskih interesov, upravljanje migracij, varnosti in energetske varnosti. Vendar je takšno ločevanje problematično, saj uresničevanje strateških ciljev ni nujno 'ne-normativno'. V tem smislu Lieven in Hulsman (2006) trdita, da imajo strateški cilji, kot so na primer stabilnost in iskanje dialoga ter kompromisa, povsem normativno vsebino. Normativne cilje je mogoče, glede na zgoraj povedano, osmisлити kot tiste cilje v zunanji politiki določenega akterja, ki niso ozko vezani zgolj na interese države, temveč so vezani na univerzalne cilje, ki veljajo za splošne v mednarodni skupnosti. Akterji jim načeloma sledijo vseskozi in ne zgolj v določeni situaciji, v kateri se nahajajo. Večina normativnih ciljev, kot so mir, človekove pravice in demokracija, je v določeni meri zavezujoča za akterje v mednarodni skupnosti.

Naslednja komponenta normativne zunanje politike je povezana z normativnimi sredstvi, ki jih akterji uporabljajo v okviru svoje zunanje politike. Bistveno pri tem je vprašanje, kako udejanjati normativne cilje v drugi državi oziroma kako določenega akterja prepričati in/ali 'prisiliti', da zasleduje in implementira določene politike, strategije in prakse, za katere si normativna zunanjepolitična sila prizadeva. Kot pravi Tocci (2007), je načeloma spodbujanje normativnih ciljev, kot sta na primer institucionalizacija in uzakonitev človekovih pravic in demokratičnih standardov, mogoče zasledovati z različnimi sredstvi.

---

⁷ Snyder, Richard Carlton, Henry W. Bruck in Burton M. Sapin. 1962. *Foreign Policy Decision-Making, an Approach to the Study of International Politics*. New York: Free Press of Glencoe.

Glede vprašanja, kaj so normativna sredstva v zunanji politiki, niti ni bistveno, katera izmed diplomatskih, ekonomskih, vojaških ali kulturnih zunanjepolitičnih sredstev uporablja mednarodni akter, temveč na kakšen način. V tem kontekstu so med normativnimi sredstvi opredeljene strategije in politike, ki so povezane z 'mehkimi' zunanjepolitičnimi prijemi, kot so povezovanje, sodelovanje, dialog, ki naj bi bili bolj normativni kot zunanjepolitične strategije, ki temeljijo na čisti moči oziroma sili, med katere uvrščamo pogojevanje, sankcije in vojaške akcije. S tem, ko so ta sredstva ali oblike normativne zunanje politike utemeljene na obojestranski koristi zunanjepolitičnih akterjev, izvajalcev in naslovnikov, se naj bi preprečevalo, da bi recimo od uveljavitve demokracije in človekovih pravic imela korist zgolj normativna sila, na drugi strani pa ta uveljavitev demokracije in človekovih pravic ne bi imela legitimnosti med populacijo 'ciljne' države. Toda po drugi strani Tocci (2007, 5) opozarja, da je delovanje prek sodelovanja in dialoga kot normativnih strategij zunanjepolitičnega delovanja lahko sporno, v kolikor normativna sila sodeluje na ta način z državo, ki je na primer avtoritarna oziroma krši človekove pravice. Prav tako je mogoče, da se za idejami partnerstva, sodelovanja in dialoga skrivajo 'ne-normativni' cilji ter praktičen način vzpostavljanja hierarhij v mednarodni politiki (Abrahamsen 2000, 2004). V tej luči je seveda izjemno težko opredeliti, kaj so normativna sredstva v mednarodni politiki, vendar je kljub temu mogoče reči, da je normativna zunanja politika zaznamovana z legalnostjo, kar pomeni, da je v skladu z obstoječimi pravno-formalnimi okviri v mednarodnih odnosih, hkrati pa je v skladu z internimi standardi demokracije ter transparentnosti posameznih akterjev (Tocci 2007, 6). Normativna zunanja politika je tako bistveno bolj zaznamovana z legalnostjo in pravicami pred silo/močjo, s čimer vsaj do določene mere ščiti in zagotavlja enakost akterjev v mednarodni skupnosti.

1.7 Normativna zunanja politika: promocija demokracije in človekovih pravic kot normativni element v zunanji politiki mednarodnih akterjev

Ko proučujemo normativno zunanjo politiko promocije demokracije in človekovih pravic, velja poudariti, da gre v okviru konstruktivističnega pristopa za poudarek na razumevanju delovanja mednarodnih akterjev prek predpostavke, da njihovo delovanje in strukture mednarodne skupnosti ni mogoče razumeti, ne da bi pri tem upoštevali njihovo vpetost v družbeno-politični kontekst, kar hkrati tudi pomeni, da so interesi in cilji ter ne nazadnje tudi zunanjepolitična sredstva družbeno konstruirani. S tem se je tudi pri proučevanju promocije demokracije in človekovih pravic potrebno osredotočiti tako na znotrajdržavne kot mednarodne demokratične norme in norme glede človekovih pravic zunanjepolitičnih

akterjev, pri čemer sta obe dimenziji med seboj prepleteni in tesno povezani. Pomemben argument v tem pojasnjevalnem okviru promocije demokracije in človekovih pravic je, da gre pri promociji po navadi za pozunanjenje norm, ki so prevladujoče v notranjem delovanju države/akterja. Zato je promocija demokracije in človekovih pravic kot zunanja politika pravzaprav politika, prek katere se oblikujejo mednarodno sprejete norme.

V okviru konstruktivizma, ki je osredotočen na akterje, je promocija demokracije in človekovih pravic ena od ključnih elementov zunanje politike določene države ali akterja, ki svoje (moralno) poslanstvo vidi v širjenju liberalne demokracije, kar na primer izpostavlja tudi Peceny (1999), ki pravi, da liberalizem ZDA predstavlja osrednji element, ki sooblikuje teren in konkretne politike širjenja demokracije. S tem je poudarek na notranji politični kulturi določene države in akterja, ki ne določa le, ali država v svoji zunanji politiki promovira demokracijo in človekove pravice, temveč tudi, v kolikšni meri ju promovira ter v kakšni obliki (prav tam). Vse to določa tudi, kakšen konkreten model demokracije bo določen akter promoviral in kakšne zunanjepolitične cilje in sredstva bo uporabljal v mednarodnih odnosih. Posledično to tudi pomeni, da obstajajo razlike med akterji, saj imajo le-ti različne zgodovinske izkušnje z demokracijo in človekovimi pravicami, različna razumevanja demokracije in ne nazadnje različne institucionalizacije demokratičnih procesov in človekovih pravic (McFaul 2004). Promocijo demokracije in človekovih pravic lahko torej prek konstruktivizma razumemo kot zbir norm, ki jih določena država oziroma akter prevaja v mednarodno skupnost v zunanjepolitičnih ciljih in želi širiti tudi na druge države ali akterje, pri čemer pri promociji ne gre le za regulativne norme, prek katerih bi normativne sile želele usmerjati in zamejevati delovanje ciljnih držav, temveč tudi za konstitutivne norme, saj so utemeljujoče za samopodobo in delovanje določenega akterja (Finnemore in Sikkink 1998, 891).

V okviru konstruktivizma je, kot sem nakazala zgoraj, domače okolje pomembno za razumevanje delovanja in obnašanja zunanjepolitičnega akterja v smislu promocije demokracije in človekovih pravic, ravno tako pa na zunanje politike akterjev vpliva kultura mednarodne skupnosti (Jepperson in drugi 1996). V tem okviru je bistveno, da mednarodna skupnost ni zgolj zbir institucij, organizacij in pravno-formalnih okvirov, temveč tudi okolje neformalnih pravil, vrednot in norm, ki določajo oziroma pogojujejo sodelovanje držav ali akterjev v tej skupnosti. Mednarodna skupnost je nekakšna svetovna politična kultura (Wolf in Wurm 2011, 84), ki vsebuje različne elemente, od koncepta suverenosti in mednarodnega

prava do diskurzov, ki se oblikujejo v okviru razmerij moči med mednarodnimi akterji in ki določajo, kaj je primerno in kaj neprimerno delovanje in obnašanje. Mednarodne norme v tem smislu določajo kolektivna pričakovanja primerne obnašanja, ki je v okviru konstruktivizma osmišljeno kot logika primernosti, ki smo jo že izpostavili (March in Olsen 1984). V kolikor se določen akter/država ne podredi tem kolektivnim pričakovanjem, ki izhajajo iz norm, je lahko označen v mednarodni skupnosti kot delujoč onkraj postavljenih okvirov mednarodne skupnosti in kot tak 'nenormalen' (Price in Tannenwald 1996; Wolff in Wurm 2011, 84). Hkrati pa velja poudariti, da v splošnem lahko rečemo, da kolektivne norme mednarodne skupnosti zamejujejo prostor delovanja v mednarodni skupnosti v smislu primerne in neprimerne, dovoljenega in nedovoljenega obnašanja akterjev ter v tem smislu pogojujejo njihovo delovanje, hkrati pa ne določajo oziroma determinirajo njihovega delovanja (Price in Tannenwald 1996).

Glede na zgoraj povedano lahko izpostavim, da je v skladu s konstruktivističnim pristopom k razumevanju promocije demokracije in človekovih pravic potrebno upoštevati notranje okolje zunanjepolitičnega akterja, saj to v veliki meri določa, kako je demokracija razumljena, kakšna je politična ureditev v določenem okolju in ne nazadnje tudi, kakšni zunanjepolitične strategije, cilji in sredstva bodo splošno sprejeti kot legitimni in smiselni. Po drugi strani pa je tudi mednarodna skupnost s svojimi kolektivnimi normami okvir, ki pogojuje zunanjepolitično delovanje akterjev, pri čemer velja opozoriti, da so seveda tudi v mednarodni skupnosti prisotna razmerja moči med akterji in da imajo močnejši akterji možnost in sposobnost določiti, katere bodo kolektivne norme in katere ne ter kateri akterji veljajo kot normalni in kateri ne. Kolektivne norme na ravni mednarodne skupnosti niso nekaj, kar bi se razvilo skozi demokratični dialog in konsenz med enakovrednimi akterji, temveč so produkt hierarhičnih razmerij, v katerih določeni akterji laže in učinkoviteje določajo oziroma postavljajo norme, ki se sčasoma vzpostavijo kot kolektivne (Wolff in Wurm 2011, 84). V tem kontekstu je mogoče mednarodne kolektivne norme razumeti tudi kot regulativno sredstvo, prek katerega določeni (močnejši) akterji okvirijo delovanje drugih.

2 RAZVOJ EVROPSKE UNIJE IN ZDRUŽENIH DRŽAV AMERIKE KOT NORMATIVNIH SIL V MEDNARODNI SKUPNOSTI

2.1 Razvoj EU kot normativne sile v mednarodnih odnosih

V predhodnem poglavju sem na podlagi konstruktivističnega teoretičnega pristopa opredelila ključne koncepte, s katerimi bom v tem podpoglavju analizirala zunanjepolitično delovanje EU kot normativne sile. V ta namen bom najprej pokazala, na kakšen način je EU razumljena oziroma opredeljena kot normativna sila, ko deluje v mednarodnih odnosih. Na ta način namreč osmislim, katere norme so tiste, ki so v zunanjepolitičnem delovanju EU najpomembnejše in na kakšen način jih EU uporablja, da jo lahko razumem kot normativno silo. Prav tako bo pomemben del tega podpoglavja tudi prikaz razvoja normativnih elementov tekom razvoja zunanje politike Evropskih skupnosti oziroma kasneje EU, s čimer bom orisala bistvene zgodovinske okoliščine, ki so prispevale in pogojevale razvoj in konstrukcijo normativnih elementov v zunanjepolitičnem delovanju EU. Na tej podlagi bom nato opredelila tudi najpomembnejše institucije kot akterje v zunanji politiki EU ter sredstva, ki jih uporablja EU kot normativna sila.

2.1.1 EU kot normativna sila – operacionalizacija

V kontekstu premisleka razvoja zunanje politike EU in delovanja EU kot normativne sile je smiselno preučiti, kaj so osnovna načela in osrednji argumenti samega koncepta EU kot normativne sile. EU v mednarodni skupnosti kot normativno silo je opredelil Ian Manners (2002), ki je izhodiščno poudaril, da je potrebno EU razumeti kot silo, ki jo pri zunanjepolitičnem delovanju vodijo vrednote, pri čemer je ni smiselno razumevati kot akterja, podobnega nacionalnim državam. Sam koncept sile v kontekstu normativnega delovanja je opredeljen v smislu možnosti določenega akterja, da spodbudi ali prepriča drugega akterja, da prevzame njegove vrednote ali norme, ki jih v drugačnih okoliščinah ne bi. Manners (2006, 187) je kot osrednjo komponento razvoja EU kot normativne sile vzel njen zgodovinski kontekst in razvoj od II. svetovne vojne, pri čemer je ravno ideja o preprečevanju vojn in nasilja ter spodbujanja političnega dialoga po mirni poti temelj konstrukcije njene zunanje politike. Nenavadna politična konstrukcija (večnivojskost vladanja oziroma odločanja) in njen pravno-formalni okvir predstavljata normativni okvir, ki jo razlikuje od drugih akterjev oziroma sil v mednarodni skupnosti. Manners torej poudarja, da so zgodovinski spomin, hibridna politična tvorba in evolucija pravnega okvira njenega delovanja in pristojnosti

ključni za razumevanje konstituiranja lastne identitete EU, vezane na ideje miru, svobode ter demokracije (Manners 2002, 240).

Na tej podlagi Manners (2002) identificira pet jedrnih in štiri obrobne norme, ki zaznamujejo EU kot normativno silo. V okviru jedrnih norm vidi mir, svobodo, demokracijo, človekove pravice in pravno državo, obrobne norme, ki pa so ravno tako relevantne in povezane z jedrnimi, pa so (zanj) družbena solidarnost, boj proti diskriminaciji, trajnostni razvoj in dobro vladanje (Manners 2002, 242–243). Te norme pomenijo utemeljitveno in pravno podlago EU, predstavljajo njeno mednarodno identiteto kot identiteto promotorke omenjenih norm in predstavljajo sistem vrednot, na katerem EU sloni in hkrati utemeljuje svojo zunanjo politiko (Lucarelli in Manners 2006).

Manners (2002, 243) ne opredeli zgolj norm, ki predstavljajo sestavne dele zunanje politike EU kot normativne sile, temveč opredeli tudi, kaj so ključni elementi ali načini, prek katerih v okviru zunanje politike te norme tudi uporablja in jih širi. Prvi način je povezan s krepitvijo gospodarskega in političnega sodelovanja z drugimi akterji, v tem procesu krepitve pa EU s primeri kaže, kako je mogoče norme udejanjiti – gre za ekonomska zunanjepolitična sredstva. To pomeni, da drugi akterji, ki vstopajo in vzpostavljajo ekonomske odnose z EU nenamerno prevzemajo njene vrednote. Manners (2002, 244) prav tako pokaže, da EU širi svoje vrednote v okviru svoje zunanje politike prek informiranja, pri čemer je bistveno sodelovanje z nevladnimi organizacijami, ki se zaradi določenih ugodnosti prilagodijo in prevzemajo diskurz EU, vključno z normami in vrednotami – gre za sredstvo javne diplomacije. Nadalje lahko EU prek svojih diplomatskih aktivnosti in s konkretnimi misijami v drugih regijah ali državah vpliva na oblikovanje norm in vrednot neposredno (diplomatsko sredstvo zunanje politike).

2.1.2 Razvoj normativnih elementov zunanje politike EU

Premislek EU kot normativne sile je potrebno postaviti v kontekst razvoja njene zunanje politike, ki je produkt več desetletij trajajočega oblikovanja zunanjepolitičnih zmogljivosti, strategije in konkretnih praks, ki predstavljajo temelj njenega odnosa z drugimi akterji v mednarodnih odnosih. Potem, ko je propadla Evropska obrambna skupnost v 50-ih letih prejšnjega stoletja, so države članice takratne Evropske skupnosti težile k oblikovanju ukrepov v smislu političnega sodelovanja med državami, s čimer so ciljale k poenotenju v polju zunanje politike (Keukeleire in Delreux 2014). Obenem so se v okviru procesov

integracije na področju zunanje politike oblikovale tudi določene norme, ki predstavljajo temelj njene zunanje politike, čeprav je potrebno že uvodoma poudariti, da je osrednji normativni okvir zunanje politike EU nastal predvsem po koncu hladne vojne (Manners 2002). Takrat se je EU začela predstavljati kot relevanten mednarodni akter v svetu, vendar pa je že leta 1972 Duchêne (1972) Evropsko skupnost opredelil kot civilno silo v mednarodnih odnosih, s čimer je želel poudariti, da gre za edinstveno obliko akterstva, katerega moč leži v spretnosti spodbujanja in krepitve stabilnosti z gospodarskimi in političnimi sredstvi. Duchêne (1972) je bil eden od prvih, ki je konceptualiziral mednarodno vlogo Evrope in prikazal njeno specifično vlogo v zunanjepolitičnem delovanju. EU je opredelil kot silo, ki ima 'civilen' značaj, in ne kot vojaško silo, in ki kot taka želi prispevati k razreševanju konfliktov in sporov s pomočjo diplomacije in mehko močjo, ne pa prisilo.

Začetki zunanje politike na ravni Evropskih skupnosti segajo v povojno obdobje, ki sta ga bistveno zaznamovala Marshallov načrt iz leta 1947 in Schumanova deklaracija iz leta 1950. Avtorji (Keukeleire in Delreux 2014; Bindi 2010) ocenjujejo, da sta prispevala k uspešni 'strukturni' zunanji politiki k povojni Zahodni Evropi, v okviru katere je proces evropske integracije igral ključno vlogo. Marshallov plan ni bil le obsežen gospodarski program v smislu pomoči pri izgradnji povojne Evrope, temveč je bil tudi ukrep, ki je oblikoval in utrdil cel zbir političnih, gospodarskih in družbenih struktur v Zahodni Evropi, predvsem na načelih demokracije, vladavine prava in svobodnega trga. Vse to je vplivalo ne le na posamezne države, temveč tudi na razmerja med njimi. Vidim torej lahko, da je Marshallov plan bil okvir določenih norm, ki so jih ZDA v povojni Evropi želele in tudi v veliki meri uspešno promovirale (Keukeleire in Delreux 2014, 35–38).

Leta 1950 je bila vzpostavljena Evropska skupnost za premog in jeklo, katere prve članice so bile Francija, Zahodna Nemčija, Italija, Nizozemska, Belgija in Luksemburg (Urwin 2010, 21). Institucija je predstavljala evropsko integracijo kot radikalno novo metodo za preseganje nasprotij med državami na podlagi razumljene enakosti in demokratičnega odločanja ter solidarnosti. S Schumanovo deklaracijo in vzpostavitvijo Evropske skupnosti za premog in jeklo se je zgradilo zaupanje v mednarodni red, temelječ na jasno določenih pravilih in multilateralizmu, kar je kasneje postala stalnica v zunanji politiki EU/Evropskih skupnosti (Keukeleire in Delreux 2014, 38).

V aprilu 1949 je Zahodna Evropa v luči razumljene in dejanske grožnje s strani Sovjetske zveze, skupaj z ZDA in Kanado podpisala pogodbo o ustanovitvi Severnoatlantskega zaveznitva (*North Atlantic Treaty Organization* – NATO). Toda obenem ni bilo jasno, kakšne vojaške strukture bodo vzpostavljene v Zahodni Evropi kot način kolektivne obrambe. Podobno kot pri instituciji Evropske skupnosti za premog in jeklo je Schumanova deklaracija predstavljala navidezno možno izhodišče glede vzpostavitve Evropske obrambne skupnosti (Keukeleire in Delreux 2014, 39–40). Maja 1952 je bila pogodba o Evropski obrambni skupnosti tudi podpisana s strani šestih držav, pri čemer je najbolj oklevala Francija, predvsem v luči izgube nacionalne suverenosti na področju varnosti in obrambe, kar je bil tudi vzrok, da francoska skupščina podpisane pogodbe ni ratificirala in je tudi pomenilo konec Evropske obrambe skupnosti. Kot alternativa temu je bila leta 1954 vzpostavljena Zahodnoevropska unija, vendar v samem izhodišču ni bila enakovredna Evropski obrambni skupnosti v smislu njene moči in nadnacionalne pristojnosti. Neuresničitev Evropske obrambne skupnosti in posledično oblikovanje in vzpostavitev Zahodne Evropske unije sta pomenila, da bodo vojaške obrambne strukture bistveno v rokah zveze NATO in da bo sodelovanje med evropskimi državami na področju obrambe in varnosti medvladno in ne nadnacionalno (Bindi 2010, 13–14).

S podpisom Rimske pogodbe leta 1957 sta bili vzpostavljeni še dve instituciji, ki sta pomembni za razvoj zunanje politike EU, in sicer Evropska gospodarska skupnost in Evropska skupnost za jedrsko energijo (Urwin 2010, 23–25). Ker je bila Evropska gospodarska skupnost predvidena kot carinska unija s skupno zunanjo carinsko politiko za njene članice, je hkrati pomenila tudi teren vzpostavljanja skupne zunanje trgovinske politike. Te začetne zunanje pristojnosti, v izhodišču zaznamovane z ekonomsko logiko, so omogočile Evropski skupnosti/EU, da se postopoma razvije tudi kot zunanjepolitični akter. Evropska gospodarska skupnost kot skupen institucionalni okvir je tudi prisilila države članice, da so definirale njen odnos do drugega sveta oziroma svetovnih regij/držav ter vzpostavila zunanja pričakovanja, kakšna bo vloga Evropske gospodarske skupnosti kot velike sile (Keukeleire in Delreux 2014, 41–42).

Od 70-ih let prejšnjega stoletja so države članice Evropske gospodarske skupnosti ponovno spodbudile procese evropske integracije, predvsem v luči spremenjenih mednarodnih in domačih kontekstov. Med drugim je predsednik vlade Zahodne Nemčije Willy Brandt v svoji zunanji politiki iskal zблиževanje z vzhodnoevropskimi državami, s koncem vladavine

Charlesa de Gaullea v Franciji pa je bila tudi bolj odprta pot k poglobljeni politični integraciji. Rezultat je bil med drugim tudi Luksemburško poročilo – znano tudi kot Davignonovo poročilo, ki so ga sprejeli leta 1970 zunanji ministri, s čimer se je začelo tisto, kar so takrat poimenovali Evropsko politično sodelovanje. Slednje je poudarilo potrebo po tesnejšem zunanjepolitičnem sodelovanju, pri čemer je v začetni fazi potrebno konkretno sodelovanje v smeri koordinacije zunanjih politik držav članic, s čimer bi pokazali, da ima Evropa tudi zunanjepolitične ambicije. Cilj je bil igrati vlogo pri promociji lajšanja mednarodnih napetosti in zblíževanju narodov, predvsem na evropskem kontinentu, kar je tudi v skladu z idejo, da se v okviru evropskih integracij navznoter in navzven krepijo vrednote in norme sodelovanja, mirnega dialoga, strpnosti in demokratičnega sodelovanja (Keukeleire in Delreux 2014, 42–46). Evropsko politično sodelovanje kot pomemben okvir vznika in oblikovanja zunanje politike v okviru evropske integracije je ciljalo k večji integraciji držav članic, s čimer so države želele okrepiti sodelovanje na različnih področjih, vendar pa so bile nekatere tematike izključene iz razprave, kot na primer politika do nekdanjih kolonij in vojaška dimenzija sodelovanja. Kljub temu je do zgodnjih 80-ih let prejšnjega stoletja Evropsko politično sodelovanje vzpostavilo glavne trende, ki jim je razvoj evropske zunanje politike sledil. Predvsem je bil na primer izrazit cilj, da se v okviru zunanje politike evropska skupnost/EU usmeri k promociji strukturnih sprememb oziroma prilagajanj v drugih svetovnih regijah, kar je med drugim pomenilo ne le promocijo prostega trga, temveč tudi promocijo demokracije in vladavine prava (Keukeleire in Delreux 2014, 42–46).

V kontekstu zunanje politike je podpis Maastrichtske pogodbe, s katero je bila leta 1993 ustanovljena EU, ena ključnih epizod v okviru evropskih integracij. Z Maastrichtsko pogodbo je namreč bila vzpostavljena Skupna zunanja in varnostna politika (SZVP), pri čemer je racionalnost držav članic bistvena, da razumemo, zakaj je bil ta okvir vzpostavljen (Smith 2003). V ozadju je bila predvsem sprememba v mednarodni skupnosti, saj so na koncu 80-ih in v začetku 90-ih let prejšnjega stoletja padli komunistični režimi, zgodila se je združitev Nemčije, prav tako pa sta se začel razpad in kriza na območju držav nekdanje Jugoslavije, ki je pomembno vplivala na geostrateški položaj Evrope. V tem kontekstu je SZVP predstavljala najprej temelj krepitve evropske integracije, predvsem v smislu meddržavnega sodelovanja in upravljanja odnosov med državami. Nadalje je SZVP ciljalo k upravljanju medinstitucionalnih odnosov in odnosov med državami ter Evropsko komisijo, kar pomeni da je ta okvir služil tudi kot integracijski element. Ne nazadnje pa je ta okvir služil tudi vzpostavljanju lastne identitete in upravljanju odnosov z javnostmi, v okviru katerih je EU želela krepiti evropsko

identiteto. V kontekstu sprejemanja Maastrichtske pogodbe in vzpostavitve okvira SZVP je med državami članicami potekala kontinuirana razprava, kako implementirati postavljen okvir, produkt tega pa je med drugim tudi takratna tri-stebna struktura, ki je predstavljala ogrodje tudi zunanje politike EU (Keukeleire in Delreux 2014, 47–50).

Od leta 1994 dalje so države članice EU ter institucije EU preusmerile pozornost od opredeljevanja SZVP k osmišljevanju splošne strategije EU in partnerstva z drugimi svetovnimi regijami. Te strategije in partnerstva so sicer bila umeščena v tri stebre, toda hkrati so bila celovita, obenem pa se je pozornost od Vzhodne Evrope preusmerjala tudi k sredozemski regiji in drugim svetovnim regijam. Do leta 1995 je ob pomoči Evropske komisije Evropski svet definiral politiko EU do večine svetovnih regij, kar je bilo zaznati tudi med Zaključki predsedstva Evropskega sveta v Madridu leta 1995 (Gillespie 2013; Keukeleire in Delreux 2014, 50).

Pomembne spremembe v zunanji politiki EU je prinesla tudi Amsterdamska pogodba iz leta 1999. Z njo je namreč bil vzpostavljen položaj generalnega sekretarja Sveta EU, odgovornega za SZVP. Slednji je po pogodbi imel ključno nalogo, da pomaga Svetu in državi predsedujoči Svetu EU pri oblikovanju, pripravi in implementaciji političnih odločitev. To je bilo ključnega pomena, saj je imela od tedaj EU stalno institucijo za zunanjepolitično delovanje. Naslednja pomembna inovacija na področju zunanje politike, ki jo je prinesla Amsterdamska pogodba, pa je bilo oblikovanje instrumenta skupne strategije. Med leti 1999 in 2000 so bile sprejete tri skupne strategije, in sicer o odnosu z Rusijo, Ukrajino in Sredozemljem. Toda relativno kmalu je bil instrument opuščen (Bindi 2010).

V luči širitve EU v letih 2004 in 2007, ko se je EU pridružilo deset držav Vzhodne in Srednje Evrope ter Malta in Ciper, je bila zunanja politika EU eno od ključnih področij delovanja EU. Pogoji, ki jih je postavila EU, ter političen cilj pridružitve za države, ki so vstopale v EU, je proces širitve oblikoval v uspešno strukturno politiko EU. S procesom priključevanja in pogojevanja je EU posredno in neposredno postavljala ter preoblikovala politične, pravne in družbenoekonomske strukture držav kandidat, s čimer je prispevala k uveljavljanju določenih norm kot so stabilnost, vladavina prava in demokracija. Obenem je proces širitve prisilil EU, da razširi in okrepi svojo zunanjo politiko do novih sosedskih regij, kar je bil pomemben razlog za vzpostavitev Evropske sosedske politike (ESP) kot okvira za krepitev odnosov EU z državami nekdanje Sovjetske zveze in tudi državami Sredozemlja (Smith 2005;

Manners 2010). Okvir je bil oblikovan zato, da bi preprečili pojav novih delitvenih linij med 'novo EU' ter njenimi sosedami, hkrati pa je bil eden od primarnih razlogov tudi ta, da EU izkaže svoj interes glede gospodarskega razvoja, stabilnosti in (demokratskega) vladanja v sosednjih državah (Keukeleire in Delreux 2014, 55–56).

Naslednji pomemben mejnik v razvoju zunanje politike EU je Lizbonska pogodba, ki je začela veljati leta 2009, kar dve leti po podpisu pogodbe (Missiroli 2010). Med drugim je za razvoj zunanje politike EU pomembno, da je z Lizbonsko strategijo prenehala veljati tri-stebna struktura EU, s čimer so vsi vidiki oziroma dimenzije zunanje politike združene pod en naslov pogodbe. Druga pomembna novost, ki je obveljala z Lizbonsko pogodbo je, da je Visoki predstavnik Unije za zunanje zadeve in varnostno politiko umeščen v strukturo Evropske komisije, in sicer kot komisar, ki je hkrati tudi podpredsednik Evropske komisije. Obenem velja opozoriti še, da Lizbonska pogodba na drugi strani ni prispevala k nekaterim možnim načinom utrjevanja EU kot zunanjepolitičnega akterja, pri čemer imamo na primer v mislih, da ni prispevala k utrjevanju možnosti skupnega delovanja EU v okviru mednarodnih organizacij, kot so Združeni narodi (ZN), Mednarodni denarni sklad in Svetovna banka (Koehler 2010; Missiroli 2010, 428).

Leta 2009 je bila oblikovana tudi skupna varnostna in obrambna politika (SVOP), ki je del SZVP in je pomembna za razumevanje uporabe vojaških sredstev v namen civilno-kriznega upravljanja (Evropska komisija 2015c).

2.1.3 Normativni elementi v vsebini zunanje politike EU

Kot smo predhodno pokazali, se je v okviru razvoja zunanje politike EU oblikovala specifična agenda njenega delovanja v mednarodni skupnosti, ki je bistveno zaznamovana z njeno gospodarsko vlogo in idejo, da deluje kot promotor demokracije, stabilnosti in vladavine prava, vključno s človekovimi pravicami. Michelle Pace (2007) analitično prikaže, kje in na kakšen način EU gradi svojo normativno moč in njeno identiteto kot normativno silo, pri čemer se usmeri na dimenzijo normativne vsebine, procesa, akterjev, okolja, v katerem je konstrukcija EU kot normativne sile mogoča, mehanizmov konstrukcije EU kot normativne sile in cilje, ki jih EU zasleduje kot normativna sila.

Po koncu II. svetovne vojne se je med drugim tudi prek Marshallovega plana in Schumanove deklaracije vzpostavila ideja o liberalni demokraciji kot normi politične legitimnosti. EU se

eksplicitno sklicuje na konstitutivne norme evropske skupnosti v t. i. kopenhavskih kriterijih: politični, ekonomski, pravni in administrativni kriteriji (Evropska komisija 2015a). EU kot normativna sila je na ta način jasno opredeljena, pri čemer se vzpostavlja prek institucionalne artikulacije načel EU kot zunanjepolitičnega akterja, ki vključujejo vladavino prava, dobrega vladanja, demokracije in človekovih pravic (Pace 2007,1045; Lucarelli in Manners 2006).

EU je pogosto predstavljena prek svojih institucij kot specifična organizacija, katere konstrukcija normativne sile se kaže skozi konkretne pa tudi manj konkretne 'nagrade' ali kazni, ki jih določen tretji akter oziroma tretja država lahko prejme: pridružitveni sporazumi, s katerimi sosedske države in partnerji vstopajo v tesnejše odnose z EU, mednarodna priznanja za sprejetje norm EU (simbolična nagrada); finančna pomoč, dostop do trga, tehnično znanje, tehnična pomoč (konkretna nagrada); in javne pohvale, ki jih akterji EU dajejo za 'dobre' spremembe v družbi in politični ureditvi (Pace 2007,1046). Analitiki menijo (Grabbe 2006), da ima EU pomemben vzvod za usmerjanje in uravnavanje evropskih držav, ki so zaprosile za članstvo, saj morajo kandidatke izpolnjevati stroge pogoje za vstop v EU, pri čemer gre predvsem za prevzem pravnega reda, ki pa je v okviru EU zastavljen kot bistveno demokratičen. Institucije oziroma akterji v okviru EU tako pogosto uporabljajo pristopni proces, da izvajajo pritisk, posredno ali neposredno, na kandidatke za vstop v EU, tudi glede rešitve vseh nerešenih problemov, vključno s spori s sosedi. Poleg tega je mogoče tudi gospodarsko integracijo in miroljubne odnose med državami članicami EU opredeliti kot način, kako EU predstavlja svoje dosežke kot primere širših družbeno-političnih ureditev, ki jim morajo nečlanice, ki želijo tesnejše odnose z EU ali vanjo celo vstopiti, slediti (Pace 2007).

Ideja mirnega razreševanja sporov in sožitja je prisotna tudi v okviru finančnih in trgovinskih programov, prek katerih EU udejanja odnose s tretjimi državami, hkrati pa gradi svojo podobo normativne sile. Tako so projekti EU za obnovo in pomoč opredeljeni s strani EU akterjev kot bistvenega pomena za mir in stabilizacijo ter razvoj civilne družbe na konfliktnih ali prizadetih območjih. Logika, ki je prisotna v okviru teh programov in sredstev je, da evropski/EU normativni standardi, udejanjeni tudi v sosedskih državah, pomenijo bolj varno Evropo/EU.

Čeprav je EU razvila zunanjo politiko, pa to ne pomeni, da obstaja ena sama zunanja politika držav članic EU, kar med drugim pomeni tudi, da imajo različne institucije EU določeno vlogo v okviru zunanje politike, ki pa imajo, vsaj do določene mere, tudi različne cilje in strategije. Hkrati je potrebno imeti v mislih, da ima vsako predsedstvo Sveta EU svoje prioritete, kar deloma prispeva k temu, da EU v svoji zunanji politiki včasih vidneje zasleduje predvsem svoje gospodarske interese, kjer promocija norm demokracije in človekovih pravic niso v ospredju (Keukeleire in Delreux 2014, 61). Takšni primeri ponujajo alternativno predstavo identitete EU kot zunanjepolitičnega akterja.

Morda najbolj vidna institucija EU, ki vzpostavlja EU kot normativno silo, je Evropska komisija. V primeru Evropske komisije in njene vloge v zunanjepolitičnem procesu je jasno, da so nekatera področja Evropske komisije vanj bolj vpeta kot druga. Od leta 1995 je pomembno sredstvo zunanje politike, kjer je osrednji akter Evropska komisija, tudi Evrosredozemsko partnerstvo (EMP), ki predstavlja okvir bilateralnega in multilateralnega sodelovanja med EU in južnimi sredozemskimi državami. Adler in Crawford (2004) ugotavljata, da EU v okviru tega zunanjepolitičnega sredstva želi oblikovati območje Sredozemlja kot območje stabilnosti in miru, obenem pa se prek zunanjepolitične dejavnosti EU kaže kot normativna sila, ki podpira demokracijo in človekove pravice ter dialog.

Naslednji pomemben akter na ravni EU je Evropski parlament, ki je v osnovi razumljen kot institucija, ki ima med vsemi institucijami EU najmanj moči, hkrati pa se velikokrat poudarja, da je (kljub temu) najbolj demokratična institucija EU. Michelle Pace (2007, 1049) ugotavlja, da Evropski parlament ravno zaradi svoje podobe kot najbolj demokratične institucije igra pomembno vlogo v konstrukciji EU kot normativne sile.

Nadalje Pace (2007) razloži kontekst oziroma okolje, v katerem deluje EU kot normativna sila. Pri tem izpostavlja, da je mednarodna skupnost, tako znotraj EU kot v širšem okolju, tista, v kateri je konstrukcija EU kot normativne sile uokvirjena in tudi omogočena. To daje tem konstrukcijam legitimnost, kar posledično ustvarja idejo, da EU kot mednarodni akter lahko v svoji soseščini in širše s svojimi aktivnostmi širi specifične norme, kot so demokracija, vladavina prava, mirno razreševanje konfliktov, dialog ipd. EU kot zunanjepolitični akter lahko prek diskurzivnega okvirja, ki je vzpostavljen znotraj skupnosti držav EU kot tudi v širši mednarodni skupnosti, vzpostavlja odnose z drugimi akterji (npr. državami v njeni soseščini) ter jih vpne v določene postopke ter procese (npr. dialog).

Tovrstni okvir EU cilja k mobilizaciji ključnih akterjev, med katerimi so tudi politični odločevalci in civilnodružbene organizacije, ki v tem okviru zasledujejo oziroma se prilagodijo normativnemu okvirju delovanja in obnašanja, ki ga postavi EU. Pri tem je nadalje pomembno tudi vprašanje, kakšna sredstva uporabljajo konkretni EU akterji. V tem kontekstu lahko akterji EU prav zaradi procesov, v katerem je EU zastavljena kot normativna sila, vzpostavijo in implementirajo širok nabor različnih sredstev in praks, ki hkrati ciljajo, čeprav morda le na deklarativni ravni, na zmanjševanje družbenoekonomskih neenakosti ter vzpostavljanje (ali reformiranje obstoječih) političnih in širših družbenih institucij, ki bi potencialno lahko prispevale k demokratizaciji, vzpostavljanju dialoga, zagotavljanju človekovih pravic ipd.

Kot eno ključnih sredstev ali strategij EU kot normativne sile, predvsem v regiji Sredozemlja, je promocija demokracije, njena odločitev za tovrstno delovanje pa je v specifični konceptualizaciji te regije. Kot so pokazale analize, EU v veliki meri prikazuje Sredozemlje kot pogosto nasilno in konfliktno območje oziroma kot okolje, kjer je potreben družbenopolitični in gospodarski razvoj. Kot pokaže Brieg Tomos Powel (2009a), je na primer ilustrativen dokument z zaključki predsedstva Sveta EU iz leta 2003, na katerem so sodelovali zunanji ministri Evro-sredozemske regije. Tako je v dokumentu zabeleženo, da se v regiji nadaljuje nasilje, uničenje, trpljenje, kršitve človekovih pravic in prelivanje krvi. Vsi ti problemi so razumljeni tudi kot problemi EU, saj gre za varnostno vprašanje. Kot odgovor na nestabilnost in konfliktnost regije, v kateri je potreben razvoj in zagotavljanje človekovih pravic, pa EU oziroma posebej Evropska komisija vidi promocijo demokracije. Evropska komisija je tako na primer ugotavljala, da je prevladujoče vprašanje sicer varnost in boj proti terorizmu, vendar je za preprečevanje delitev družb in nevarnosti potrebno krepiti zavedanje o pomembnosti zagotavljanja človekovih pravic, vladavine prava in vključujoče demokracije. Kot poudarja Powel (2009a, 198) sta demokracija in zagotavljanje človekovih pravic bistveni normi in hkrati sredstvo, s katerima EU kot normativna sila operira na območju Sredozemlja in v razmerju s tamkajšnjimi državami, njuna promocija pa je način, kako EU želi zunanjepolitično delovati.

2.2 ZDA kot normativna sila v mednarodnih odnosih

ZDA so le redko označene kot normativna sila, ki bi se (prevladujoče) ne zanašala na vojaško in gospodarsko moč, temveč bi v svoji zunanjepolitični dejavnosti temeljila na dialogu in

multilateralizmu. Prav zato, kot pravijo Cox in drugi (2013, 1), je razmerje med zunanjo politiko ZDA in promocijo demokracije daleč od enostavnega. Tudi zato literatura, kot poudarjajo, večinoma promocijo demokracije in človekovih pravic ne opredeljujejo kot ključni cilj, temveč bolj v smislu širjenja svoje moči in hegemonije v mednarodni skupnosti, predvsem prek gospodarstva in vojaške moči, s čimer se išče stabilnost v mednarodni skupnosti, kjer je njena pozicija, hierarhično gledano, na visokem ali najvišjem položaju. Toda hkrati Tony Smith v svoji knjigi *America's Mission* (1995) ugotavlja, da je ameriška zunanja politika v 20. stoletju bistveno povezana s predstavo ZDA o lastni demokraciji ter ideji demokracije kot družbenopolitičnem sistemu, ki je univerzalno najboljši. Zgodovinsko gledano je ameriška zunanja politika tekom 20. stoletja izkazovala tendenco, da je naloga ZDA širiti demokratične vrednote in liberalni model na druge regije in v druge države, da so nedemokratični sistemi potencialna nevarnost ameriški naciji, da se demokratični sistemi oziroma države veliko bolj stabilni mednarodni akterji, ki jim je mogoče bolj zaupati, so boljši gospodarski partnerji in tudi bolj odgovorni člani mednarodnih organizacij ter da je demokratično okolje najbolj primerno za varovanje in zagotavljanje človekovih pravic, gospodarskega razvoja in družbenopolitičnega razvoja nasploh (Sedaca in Bouchet 2014, 5).

V okviru konstruktivistične teoretične perspektive se je v razumevanju in razlaganju ameriške zunanje politike potrebno usmeriti na vlogo idej in identitete ter norm, ki vplivajo in konstruirajo zunanjo politiko. Družbeni procesi konstrukcije nacionalne identitete so eden od bistvenih elementov notranjega ustroja ZDA, ki se 'preliva' in vpliva na njeno zunanjo politiko. Identiteta, tudi identiteta ZDA, je nekaj, kar se sicer vzpostavlja v razmerjih med različnimi akterji, kar je relevantno sploh v drugi polovici 20. stoletja, ko je ameriško zunanjo politiko zaznamovala hladna vojna, ZDA pa so v bipolarni delitvi sveta videle svojo vlogo kot branilke demokracije in svobode *vis-a-vis*, gledano skozi oči ZDA, totalitarni in nesvobodni Sovjetski zvezi. Identiteta v konstruktivistični perspektivi vedno vpliva in pogojuje interese države, ki so sicer v okviru realizma razumljeni kot funkcija materialnih možnosti in sposobnosti akterja, konstruktivizem pa poudarja vlogo idej in vrednot. Zato so ideje akterjev zunanje politike ZDA ključne za razumevanje, kaj so njeni nacionalni interesi, ki so sicer v zunanjepolitični dejavnosti ZDA vedno poudarjeni (Cox in drugi 2013, 14). Kot pravijo Wittkopf in drugi (2008, 38–39), so ideje miru, blaginje, stabilnosti, varnosti, demokracije in obrambe stalnice in kot take trajne vrednote, ki pogojujejo interese v ameriški zunanji politiki. Svoboda v smislu avtonomnega delovanja, gospodarska prednost in promocija ameriških idej in idealov se vztrajno pojavljajo kot cilji zunanjepolitične dejavnosti ZDA in so zato

pridruženi k tem vrednotam. Prav zato je smiselno pogledati, kako so se ZDA kot zunanjepolitični akter vzpostavile tekom 20. stoletja kot (normativna) svetovna supersila in kot taka eden ključnih akterjev v mednarodni skupnosti, pri čemer bo naš poudarek na uvidu, kakšno vlogo so igrale norme in vrednote, kot so demokracija in človekove pravice in kakšne strategije so ZDA uporabljale pri promociji teh vrednot. Na tej podlagi pa bom nato še prikazala ključne elemente 'wilsonovske'⁸ tradicije zunanjepolitičnega delovanja ZDA, ki je, kot nakazujejo nekateri avtorji (Cox in drugi 2013), bistveno normativna in ves čas prisotna od začetka 20. stoletja. Obenem pa podpoglavje prikaže še ključne akterje zunanje politike ZDA, predvsem delovanja v smislu promocije demokracije in človekovih pravic.

2.2.1 Razvoj normativnega okvira zunanje politike ZDA

Leta 1917⁹ so ZDA končno opustile dolgo zadržanost glede lastnega angažmaja v evropskih zadevah. To pomeni, da so opustile, sicer postopno, nekakšno doktrino nevmešavanja na evropski celini, saj so se pridružile Britancem in Francozom v vojni proti Nemčiji in Avstro-ogrski. Poleg tega je svetovna razmerja tistega časa določala tudi razredna revolucija v Rusiji in na Kitajskem, na kar so se ZDA s predsednikom Woodrowom Wilsonom na čelu odzvale, predvsem v 20-ih letih 20. stoletja prek gospodarske pomoči, vendar relativno neuspešno, kar dokazuje tudi stopnjevanje II. svetovne vojne (Cox in Stokes 2012, 49–50). Na začetku I. svetovne vojne je sicer Woodrow Wilson zahteval, da ZDA ostanejo nevtralne, vendar so ZDA kasneje pod pritiskom gospodarstvenikov in zaradi drugih dodatnih vzrokov vstopile v vojno. Že med vojno je Woodrow Wilson v svojem nastopu pred kongresom leta 1918 v 14 točkah artikuliral ključne elemente idealizma, med katerimi so poziv k odprti diplomaciji, odstranitev ovir za trgovino, samoodločba narodov, splošna razorožitev in opustitev sistema ravnotežja miru v mednarodni politiki ter namesto tega vzpostavitev kolektivnega varnostnega sistema, ki bi bil utemeljen v mednarodni organizaciji, poimenovani Društvo

---

⁸ Sledeč Meadu (2002) lahko govorimo o štirih tradicijah, ki sestavljajo jedro strategije in zunanjepolitičnega delovanja ZDA. To so 'hamiltonovska', 'jeffersonovska', 'jacksonovska' in 'wilsonovska'. Hamiltonovci se osredotočajo predvsem na globalni red v smislu trgovine in gospodarskih odnosov, kjer so ZDA najmočnejša sila, ki lahko s svojo vojaško močjo preprečuje drugim državam ali blokom, da spodnašajo njene vitalne interese. Hamiltonovci se torej zavzemajo za agresivno zasledovanje gospodarskih interesov ZDA. Na drugi strani je jeffersonovska tradicija, ki je bistveno izolacionistična in torej v nasprotju s hamiltonovsko. Namesto širjenja in močnega delovanja v mednarodni skupnosti, je njihov interes predvsem v krepitvi demokracije in kapitalističnega gospodarstva doma, prav tako pa želijo krepiti notranjo kohezijo. Tisti, ki sledijo jacksonovski tradiciji so zelo skeptični do mednarodnega prava in mednarodnih organizacij, saj jih vidijo kot prepreke in bistvene zamejitve pri zasledovanju ameriških interesov. Wilsonovska tradicija je po drugi strani povsem osredotočena na mednarodno pravo, krepitev mednarodnih organizacij in sodelovanju s čim širšim krogom mednarodnih organizacij v namen širitve demokracije in svetovnega miru ter spoštovanja človekovih pravic.

⁹ Za potrebe pričujočega magistrskega dela je smiselno, da se časovno omejim in opišem razvoj normativnega okvira zunanje politike ZDA od začetka 20. stoletja.

narodov. V okviru tega sistema naj bi države, po mnenju Wilsona, kolektivno odvrčale morebitne grožnje ali agresijo katerekoli države v kateremkoli trenutku (Wittkopf in drugi 2008, 29–30). Kot ocenjuje LaFeber (1994), je bil Wilson odločen, da ZDA pomagajo tudi drugim družbam oziroma narodom postati demokratične in urejene, vendar je sam postal predsednik, v mandatu katerega je bilo izjemno veliko vojaških posredovanj, med drugim tudi v Rusiji in državah Latinske Amerike. Intervencionizem očitno ni bil v nasprotju z wilsonovskim idealizmom, vendar je v določenem smislu prav intervencionizem dokaz njegove neuspešnosti. Prav tako je za Wilsona bil velik udarec, da je senat ZDA zavrnil njegovo idejo o članstvu ZDA v Društvu narodov, katerega ustanovitev je predlagal sam. Brez ZDA, ki so bile seveda na začetku 20. stoletja mednarodna velesila, je bil neuspeh in propad Društva narodov skorajda neizbežen. Vendar to še ne pomeni, da je njegov idealizem povsem izpuhtel; obratno, wilsonizem, kot je poimenovana zunanjepolitična doktrina, utemeljena na internacionalizmu in idejah demokratičnosti, sodelovanja in svobode, je še vedno okvir, ki določa vrsto zunanjepolitičnih aktivnosti ZDA.

Društvo narodov je kot zunanjepolitični projekt ZDA zamrlo v 20-ih letih prejšnjega stoletja, ko je na predsedniško mesto prišel Warren G. Harding, ki je pozval k vrnitvi delovanja ZDA v 'normalne okvirje', s čimer je želel opozoriti, da je teža mednarodne dejavnosti prevelika. Tudi v 30-ih letih je prevladovala podobna smer v zunanjepolitičnem delovanju, zaradi česar lahko govorimo o izolacionizmu ZDA kot zunanjepolitični strategiji v tem obdobju, kar pa ne pomeni, da je bil intervencionizem opuščen. V 20-ih letih so ZDA še vedno posredovale v drugih državah, kar je pomenilo, da je tudi idealizem kot paradigma še vedno vsaj deloma deloval oziroma bil upoštevan. Po drugi strani pa je v 30-ih letih izolacionizem prevladal v tej meri, da je kongres podpiral nevtralnost, kar je pomenilo, da so se ZDA umikale od intervencij na evropskem kontinentu v času, ko so se na primer v Španiji in Nemčiji krepile fašistične politike in režimi. Poleg tega je dvajseta leta prejšnjega stoletja zaznamovala tudi t. i. velika depresija, ki je v domačem okolju znotraj ZDA še dodano krepila pozicijo izolacionistov (Wittkopf in drugi 2008, 38). Šele dve leti po vzponu Adolfa Hitlerja na oblast so se ZDA pod predsedovanjem Franklina D. Roosevelta umaknile od izolacionizma in podprle zahodnoevropske demokracije. Kot pravi Gardner (1990), so ZDA v času II. svetovne vojne zavrnilo izolacionizem in se uokvirile znotraj etosa liberalnega internacionalizma, pri katerem gre za intelektualno in politično tradicijo, ki sledi ideji nujnosti vodilne vloge liberalne demokracije v konstrukciji miroljubnega svetovnega reda prek multilateralnega sodelovanja in učinkovitih mednarodnih organizacij.

II. svetovna vojna je bolj kot katerakoli druga razjasnila in vzpostavila določene vrednote, predvsem vrednoto miru in demokracije kot ključni v zunanjepolitičnem delovanju ZDA in hkrati vzpostavila konsenz v ZDA glede njihove vloge v svetu. Večina ameriških voditeljev je bilo sedaj prepričanih, da se ZDA ne morejo več umakniti in da se ne morejo vrniti k doktrini izolacionizma, kar je pomenilo tudi, da je ameriška diplomacija pristala v nekakšni novi dobi, v kateri mora igrati ključno vlogo vzpostavljanja svetovnega reda (Wittkopf in drugi 2008, 40–41), pri čemer se je identificirala s svojo vlogo v smislu, da je to dolžnost ZDA in ne le njihov interes.

V tem kontekstu so ZDA v porajajoči se bipolarni delitvi sveta po II. svetovni vojni bile vpete v praktično vse pomembnejše mednarodne dogodke in pobude, med katerimi je v povojnem obdobju gotovo ključna vzpostavitev Združenih narodov (ZN) kot mednarodne organizacije, hkrati pa so vzpostavljale hegemonijo v mednarodni skupnosti tudi tako, da so ustvarjale ugodne pogoje za širjenje ameriškega gospodarstva. V tem povojnem obdobju je torej ključno, da so ZDA zavrnile izolacionizem in svojo zunanjepolitično identiteto začele graditi na ideji aktivne odgovornosti za usmerjanje mednarodnih zadev, hkrati pa je ta pozicija izhajala in se napajala prek konstruiranja komunizma kot ideološke in politične grožnje, ki jo morajo ZDA aktivno omejevati (Wittkopf in drugi 2008, 38–39).

Obdobje hladne vojne je za zunanjepolitično dejavnost ZDA pomembno iz več razlogov, med katerimi je prav gotovo relevanten ta, da je Sovjetska zveza z ideologijo komunizma in njeno ekspanzivno politiko predstavljala točko, na kateri so ZDA lahko gradile lastno identiteto ter širile lastne ideje in ideale. Tako je bil komunizem prikazan kot bistveno totalitaren, antidemokratski in antikapitalističen in kot tak nevarnost ameriškim idejam in praksam svobode, blaginje in demokracije. Tudi ameriški predsedniki, med njimi Harry Truman in Dwight D. Eisenhower, so komunizem označili kot nevarnost in sovražno ideologijo, ta drža pa se je odsevala tudi v mednarodni dejavnosti ZDA (Wittkopf in drugi 2008, 42). Kot ena od velesil obdobja hladne vojne je Sovjetska zveza v predstavah ZDA predstavljala konkretno komunistično grožnjo, zato so ZDA v mednarodni skupnosti delovale predvsem v smeri zadrževanja in omejevanja sovjetskega ekspanzionizma in vpliva na druge (satelitske) države. V tej bipolarnosti, torej razmerju med ZDA in Sovjetsko zvezo, se je rodila hladna vojna, katere nastanek in vznik sta predmeta več tekmujočih hipotez. Med drugim je relevantna ta, da je bila hladna vojna posledica konflikta interesov med primarno dvema velesilama, ki sta

se vzpostavili v nekakšnem vakuumu po koncu II. svetovne vojne in ki sta hkrati imeli nekompatibilni ideologiji, kar je nadaljnji vzrok pojava hladne vojne (Wittkopf in drugi 2008, 43–44).

Kar do sredine 80-ih let prejšnjega stoletja je obdobje hladne vojne bistveno zaznamovalo mednarodno politiko in šele ob prihodu ruskega predsednika Mikhaila Gorbačova so se razmerja med ZDA in Sovjetsko zvezo bistveno izboljšala, saj so med drugim njegovi cilji bili zmanjšanje ideološkega in gospodarskega prepada med obema poloma, na zunanjepolitičnem področju pa je zaradi zavedanja o (pre)napetem stanju iskal možnosti odmika od več desetletnih zunanjepolitičnih praks, ki so pravzaprav vzdrževale razmerja moči med obema poloma. Tudi domače reforme v Sovjetski zvezi pod Gorbačovom so kazale na to, da gre za premik v smeri demokratizacije in tranzicije k tržnemu gospodarstvu. Tudi Reaganova administracija je omilila svojo retoriko in pozicijo *vis-a-vis* Sovjetski zvezi in odprla se je možnost ter pot k določeni normalizaciji odnosov med velesilama. Tako kot je začetek hladne vojne stvar različnih interpretacij, je tudi konec hladne vojne proces, ki nima enotne interpretacije in zato glede teh procesov ravno tako obstajajo tekmujoče hipoteze. Med njimi je morda relevantna ta, da Zahod z ZDA na čelu ni zmagal s svojimi idejami demokracije, svobode in človekovih pravic, temveč da je šlo za prepletene procese, med katerimi je pomemben tudi ta, da je v okviru Sovjetske zveze in njenih satelitskih držav prišlo do takih napetosti in trenj, da je enostavno moralo priti do sistematičnih sprememb, katerih najvidnejši akter je bil prav predsednik Gorbačov (Garthoff 1994).

Z začetkom 90-ih let prejšnjega stoletja pride do novega obdobja v mednarodnih odnosih, ki je zaznamovano ravno s koncem hladne vojne, takratna ameriška administracija s predsednikom Georgem H. W. Bushem na čelu pa je ta trenutek označila kot nov svetovni red, ki je utemeljen na načelih pravičnosti, demokracije in spoštovanja človekovih pravic (Wittkopf in drugi 2008, 56). Zunanja politika je bila od tedaj zaznamovana z idejo dominacije v novem svetovnem redu, njihove zunanjepolitične prakse pa utemeljene na wilsonskem idealizmu. Henry Kissinger, sicer realist, je ob koncu 20. stoletja tako zapisal, da je wilsonizem zmagal, kar je v zunanjepolitični praksi ZDA pomenilo širjenje njenih notranjih oziroma domačih vrednot in norm, vključno z demokracijo, svobodo in zagotavljanjem človekovih pravic, na ves svet. Bushev naslednik, Bill Clinton, je s svojo administracijo prav tako poudarjal ključno vlogo ZDA v širjenju stabilnosti, miru in demokracije. Pravzaprav je promocija demokracije bila v okviru njegovega prvega mandata ključna strategija in cilj

zunanje politike. Osrednja vloga promocije demokracije kot norme in konkretne ureditve je bila v njegovem mandatu skladna z idejo nacionalne varnosti in miru, saj naj bi liberalno demokratične države med seboj ne vstopale v vojno in konflikte. V času Clintona so se zvrstile nekatere ameriške intervencije, v okviru katerih je v retoričnem smislu bilo ravno tako poudarjeno širjenje demokracije, s to retoriko pa je nadaljeval tudi njegov naslednik, George W. Bush. Retorika promocije demokracije in na drugi strani očitni intervencionizem ter s tem poseganje v suverene države se zdita precej nekompatibilni, kar je prineslo tudi veliko razdvojenosti tako v ZDA kot tudi v mednarodni skupnosti. To je bilo najbolj očitno v primeru posredovanja v Afganistanu in kasneje v Iraku. Konflikti v ZDA in v mednarodni skupnosti so v omenjenih primerih posredovanj bili še posebej očitni (Wittkopf in drugi 2008).

2.2.2 Normativni elementi v vsebini zunanje politike ZDA

Zgodovinski pregled kontekstov in zunanjepolitičnega delovanja ZDA mi je dal vpogled v različna obdobja ter strategije in prakse, ki so jih ZDA v teh obdobjih uporabljale. Pri tem sem pokazala, da so norme in vrednote, konstitutivne za (nacionalno) identiteto ZDA, močno pogojevale tudi delovanje ZDA v mednarodni skupnosti. Pri tem je še posebej pomembna doktrina wilsonovskega idealizma, zaradi česar bom v tem podpoglavju pokazala normativne elemente wilsonizma kot ključne doktrine zunanje politike ZDA pri promociji demokracije in človekovih pravic.

Wilsonizem je sicer le ena od tradicij, ki predstavljajo jedro zunanjepolitičnega delovanja ZDA in je pogosto opisana kot prepričanje, da so mednarodne organizacije in mednarodno pravo ključni elementi za vzdrževanje stabilnosti in reda med državami v mednarodni skupnosti. Ob tem wilsonovci zagovarjajo idejo, da morajo ZDA prevzeti vlogo akterja, ki bo ključna v širjenju demokracije tudi v države, ki se morda s tem ne strinjajo. Predpostavka je, da je demokracija oziroma liberalna demokracija najboljši možni sistem, ki zagotavlja, da se med državami oziroma akterji ne pojavljajo konflikti, saj demokratične družbe ne vstopajo v vojno oziroma oborožene konflikte med seboj. Prav tako zagovarjajo, da so ne le demokracija, temveč tudi človekove pravice oziroma njihovo varovanje in zagotavljanje, element, ki kot cilj zunanje politike prednjači na primer gospodarskim interesom (Kennedy 2005).

Ne glede na politično orientacijo in usmerjenost zunanjepolitičnega delovanja je wilsonizem eden od prisotnih elementov zunanje politike praktično vsake administracije ZDA, na kar je opozoril tudi Kennedy, ko je trdil, da je še vsak predsednik po Woodrowu Wilsonu v okviru zunanjepolitičnega delovanja zasledoval, vsaj deloma, njegove ideale. Kot smo pokazali že v predhodnem podpoglavju, je tudi Henry Kissinger ocenil, da je širjenje demokracije nekakšno vodilo ZDA, hkrati pa trdil tudi, da so načela Wilsona ostala temeljni kamen delovanja ZDA v mednarodni skupnosti (Kennedy 2005, 40).

Kaj so bistveni elementi, na katerem temelji wilsonizem kot normativni element v zunanjepolitičnem delovanju ZDA? Bistven element je kulturna tradicija ZDA, saj, kot pokaže David P. Forsythe (2000), je v veliki meri državna zunanja politika glede demokracije in človekovih pravic speta z idejami in normami, ki predstavljajo temelj samo-identificiranja ameriške nacije, ki je skozi revolucijo prišla do neodvisnosti v drugi polovici 18. stoletja. Ideja konstrukcije nacionalne identitete temelji na osvoboditvi izpod spon angleške monarhije, zaradi česar so tudi norme demokracije, človekovih pravic in svoboščin temeljne, kar se odlikava in projicira tudi skozi zunanjo politiko ZDA.

Naslednji pomemben element v wilsonovski zunanji politiki ZDA je tudi ideja, da so ZDA edine, ki lahko zagotovijo in obvarujejo demokracijo, hkrati pa tudi edine, ki si lahko zagotovijo lastno varnost in notranji obstoj svoboščin ter demokracije. Kot pravi LaFeber (1994), motiv ZDA za širjenje demokracije ni altruističen, čeprav je morda retorika takšna. Eden bistvenih elementov njihove normativne politike je 'sebično' prepričanje, da ZDA ne bodo mogle na svojih tleh obvarovati svojih svoboščin, v kolikor tudi druge države ne bodo utemeljene na demokratičnih načelih in varovanju oziroma zagotavljanju človekovih pravic (Mammadov 2011).

Tretji vidnejši element, ki ga navaja Mammadov (2011, 172), je netoleranca liberalizma do tekmujočih ideologij. S tem pa je povezana ideja, da zgolj s svojim obstojem nedemokratične države predstavljajo grožnjo ameriški varnosti in obstoju liberalizma doma. Že Wilson je poudarjal, da sodelovanje v prizadevanju za mir ne more biti uspešno, če države, ki sodelujejo, niso demokratične, saj avtokratskim oblastem ni mogoče zaupati.

Četrti bistveni vsebinski normativni element zunanje politike ZDA pa je prepričanje, da so vrednote in norme ZDA najboljše ne le za ameriško nacijo, temveč tudi za preostali svet.

Wilsonovski liberalizem temelji na lastni ideji in prepričanju, da so ZDA model za preostali svet ter da so njihove vrednote in norme boljše kot druge (Mammadov 2011, 174).

V okviru razumevanja normativne politike ZDA ni bistveno le, da opravimo pregled njenih konstitutivnih izhodišč, temveč tudi, da pojasnimo, kako (s kakšnimi sredstvi) ZDA v svoji zunanji politiki dejansko promovirajo in širijo demokracijo ter človekove pravice. Pri tem je relevantno vprašanje, kdo so akterji normativne zunanje politike ZDA, ki na praktičnem nivoju udeležujejo konkretne strategije, programe in projekte, prek katerih so demokracija in človekove pravice promovirane.

Pravni okvir delovanja državnih akterjev v smislu aktivnosti in financiranja mednarodne promocije demokracije in človekovih pravic se je postopoma razvil s sprejetjem zakona o zunanji pomoči iz leta 1961, ki je bil kasneje dopolnjen leta 1975. V navezavi na ta zakon pa so kasneje bili sprejeti tudi drugi zakoni, povezani z določanjem in urejanjem zunanjepolitičnega delovanja v smislu promocije demokracije. Ameriška vlada, predvsem prek svojega zunanjega ministrstva, deluje kot normativna sila v smislu promocije demokracije največkrat prek diplomatskih pritiskov in podpore. To vključuje tako javne kot zasebne pozive in retoriko o spodbujanju demokratične tranzicije ter končanjem nedemokratičnih praks. Od zgodnjih 90-ih let prejšnjega stoletja je predvsem Agencija ZDA za mednarodni razvoj (*United States Agency for International Development – USAID*) tisti programski akter, ki je v smislu promocije demokracije najbolj viden, predvsem potem, ko sta bila demokracija in vladanje postavljena kot primarna cilja zunanje pomoči. USAID je sicer agencija, ki ima zelo različne aktivnosti, njen Center za odličnost na področju demokracije, človekovih pravic in vladanja, ustanovljen leta 1993, pa je tista organizacijska enota, ki konkretno izvaja aktivnosti. Podobno velja seveda tudi za ameriško zunanje ministrstvo, ki je ravno tako postalo bolj aktivno pri promociji demokracije, predvsem prek svojega Urada za demokracijo, človekove pravice in delo, ki je bil ustanovljen leta 1993, in prek Bližnjevzhodne partnerske iniciative, ki obstaja od leta 2002. Leta 1998 je bil ustanovljen Sklad za človekove pravice in demokracijo (*Human Rights and Democracy Fund – HRDF*), tj. program, ki je bil vzpostavljen z namenom uresničevanja cilja Urada za demokracijo, človekove pravice in delo, in sicer opazovati in promovirati demokracijo ter človekove pravice po vsem svetu. Program omogoča, da »ZDA minimizirajo zlorabe človekovih pravic, podpirajo demokratične aktiviste po vsem svetu, odpirajo politični prostor v opotekajočih ali začetnih demokratičnih ali avtoritarnih režimih in prinašajo pozitivne transnacionalne

spremembe« (U.S. Department of State 2015a). Ameriška vlada sicer svoje zunanjepolitične cilje zasleduje prek delovanja v okviru mednarodnih organizacij kot so ZN (predvsem v okviru Razvojnega programa ZN (*United Nations Development Programme* – UNDP)), Svetovna banka in NATO pakt. ZDA so bile ključne pri oblikovanju Sklada ZN za demokracijo (*United Nations Democracy Fund* – UNDEF) v letu 2005 in v prizadevanjih za večji poudarek na področju demokracije in dobrega upravljanja v okviru ZN in Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD). Čeprav ZDA podpirajo multilateralna telesa, ki podpirajo demokracijo, se večina njenih prizadevanj in aktivnosti na tem področju kljub temu ne izvaja v okviru mednarodnih organizacij (Sedaca in Bouchet 2014).

Poleg tega kot relevanten akter nastopa tudi kongres ZDA, ki je lahko zelo vplivna institucija pri uresničevanju promocije človekovih pravic in demokracije ter sorodnih politik, predvsem v smislu določanja proračuna, dejavnosti odbora, zakonodajnih pobud, kongresnih delegacij in prek opozarjanja na določene probleme ter izzive v povezavi s promocijo človekovih pravic in demokracije v zunanjepolitični dejavnosti ZDA (Sedaca in Bouchet 2014, 8).

Naslednji pomemben akter pri promociji demokracije in človekovih pravic so nevladne organizacije, ki bodisi delujejo s finančno podporo vlade ali brez nje. Ameriške nevladne organizacije so aktivne v različnih svetovnih regijah in nudijo široko paleto aktivnosti v smislu promocije demokracije in demokratizacije. Tako na primer zagotavljajo usposabljanje demokratičnih aktivistov in vladnih voditeljev, nudijo podporo za nastanek političnih strank in vodenje volilnih postopkov, nudijo tehnično in finančno pomoč za demokratične institucije in organizacije (Sedaca in Bouchet 2014, 8–9). Med nevladne organizacije lahko umeščamo tudi ameriške filantropske organizacije, kot so Ford Fundacija, Rockefeller Fundacija, MacArthur Fundacija, Fundacija Azija in Evrazija, ki igrajo tudi vidno vlogo v ameriški strategiji spodbujanja demokracije prek svojih strategij financiranja. Prav tako so pomembni ameriški *think-tanki* in svetovalne skupine, ki imajo strokovno znanje in izkušnje na področju demokracije (Sedaca in Bouchet 2014, 9).

3 SEVERNA AFRIKA PRED ARABSKO POMLADJO - PROMOCIJA DEMOKRACIJE IN ČLOVEKOVIH PRAVIC KOT ELEMENTOV NORMATIVNE MOČI EVROPSKE UNIJE IN ZDRUŽENIH DRŽAV AMERIKE

3.1 Severna Afrika pred arabsko pomladjo: družbenopolitični konteksti

V tem podpoglavju bom predstavila družbenopolitične razmere v severnoafriški regiji v času po dekolonizaciji pa vse do konca 20. stoletja, ko so bile razmere v novih neodvisnih državah te regije z različnimi avtoritarnimi režimi vladanja v določenem obdobju primerne za vzpostavitev demokratičnega sistema vladanja, vendar demokratičnega prehoda ni uspelo izvesti nobeni. Voditelji držav so imeli dovolj moči in vpliva, da bi lahko vpeljali spremembe v smeri demokratičnega razvoja držav, vendar tega zaradi raznolikih vzrokov niso storili.

3.1.1 Prehodi v neodvisnost držav v severnoafriški regiji

Nacionalistična gibanja, ki so se borila proti francoski in britanski kolonialni nadoblasti v Severni Afriki, so uporabljala podobne argumente, ko so zahtevala neodvisnost ter z njo povezani pravici do samoodločbe in samovlade. Trdili so, da se demokratična načela in prakse, ki jih priznavajo in upoštevajo v Franciji in Veliki Britaniji, v enaki meri veljajo tudi za Severno Afriko in tamkajšnje prebivalstvo (Naylor 2009, 168). Vendar je skoraj takoj, ko je bila neodvisnost dosežena, vprašanje demokratične ureditve in uvajanja demokratičnih norm prešlo v praktično vseh državah Severne Afrike v ozadje, kar je bilo argumentirano s tem, da so za začetno fazo post-kolonialnega obdobja bistveno pomembnejše naloge kot so bile izgradnja države, gospodarski razvoj, zagotovitev socialnih storitev itd. Vprašanja, kot so pristojnosti javnih služb, volilni sistem, odgovornost javnih uslužbencev, so bila dojeta kot manj pomembna in s tem zanje ni bilo zanimanja. V splošnem valu navdušenja, ki je prevladal po neodvisnosti, splošna javnost ni imela težav pri sprejemanju takšnih idej. V Maroku, Tuniziji in Egiptu so voditelji neodvisnih gibanj postali voditelji novih držav, kar je večina prebivalstva v vsaki državi prepoznala kot nekaj, kar je v tovrstnih tranzicijah povsem običajnega (Chourou 2002, 18–19).

Chourou (2002) izraža prepričanje, da so bile v praktično vseh novih državah razmere idealne, da bi voditelji postavili temelje za demokratično ureditev. Ko so bili enkrat na oblasti, so imeli novi voditelji držav politični kapital, ki bi lahko trajal leta, hkrati pa so s strani ljudstva

v tistem času črpali podporo, ki je bila zadostna, da bi zagotovila uspeh v kakršnemkoli političnem boju. Tovrstni politični boji so predstavljali kvečjemu teren, na katerem so utrjevali svojo legitimnost in politično destabilizirali ali celo odstranjevali nasprotnike (Chourou 2002, 19–20).

V Maroku je Mohamed V, 'kralj revolucije', izšel kot najpomembnejša oseba nacionalističnega gibanja (Naylor 2009, 185). Politične stranke, vključno z največjo Istiqlal, niso uživale podpore množice, hkrati pa je bila stopnja politične svobode visoka, ki pa so jo stranke izkoristile v največji meri za medsebojno merjenje moči. Leta 1959 je Istiqlal razpadla na dve stranki (Naylor 2009, 229), zaradi česar je kralj politično ocenil, da je nesmiselno in morda za politično stabilnost države tudi nevarno, če bi se razdvojeni politični sili vključili v vlado. Leta 1960 je sprejel strateško odločitev, da vlogo premiera prevzame sam, s čimer je neposredno vključil monarhijo v politiko (Naylor 2009). Ko je prišel Hassan II na oblast leta 1961, je tovrstno ureditev in razmerja moči v političnem sistemu obdržal. Njegova prva naloga je bila pripraviti osnutek ustave (ki je bila potrjena na referendumu 1962), ki je v teoriji postavila temelje za ustavno, družbeno in demokratično monarhijo, v praksi pa je večino moči in pristojnosti bilo skoncentriranih v rokah kralja. S tem je Maroko postala država z bistvenimi elementi avtoritarnosti, ob čemer velja poudariti da so bile določene politične svoboščine sicer omogočene, vendar pa je za oblast bilo bistveno oviranje in zatiranje politične opozicije, ki je bila orientirana predvsem na izpostavljanje nerazrešenih družbenih in gospodarskih problemov (Chourou 2002, 20).

V Tuniziji je imel nacionalni vodja Habib Bourguiba manjše težave, s katerimi se je moral spopasti. Eden bistvenih razlogov je bila predvsem njegova stranka, ki je bila edino organizirano politično gibanje v državi in je obenem uživalo širšo podporo ljudstva (Alexander 2010). Takratni vrhovni poglavar, kralj Bey, je veljal za nesposobnega, proces njegove odstavitve pa je potekal relativno hitro in enostavno, s čimer je bila monarhija odpravljena. Ko je leta 1959 razglašena ustava, so bile izvedene predsedniške in zakonodajne volitve, na katerih sta Bourguiba in njegova stranka kandidirala brez političnih nasprotnikov. Skoraj tri desetletja sta imela v rokah oblast. Do sredine 1970-ih je bilo malo temeljnih vzrokov za nezadovoljstvo v državi – gospodarstvo je uspevalo, odpirala so se delovna mesta v javnih podjetjih in administraciji, zdravstvene storitve, stanovanja in izobraževalne ustanove so bili ljudem na voljo, prav tako pa se je zmanjševala revščina. Sčasoma je bil Bourguiba prepričan, da je ves uspeh odvisen od njegove edinstvenosti in da

noben nadaljnji napredek ni možen brez njegovega vodenja (Alexander 2010). V vsem tem času je imel Bourguiba veliko priložnosti, da popelje Tunizijo po poti demokracije, med drugim tudi, da vpelje svobodo izražanja, delitev oblasti, svobodo združevanja, ločitev države in stranke, pri čemer je bistveno da pri tem svoje oblastne pozicije ne bi ogrozil. Edina pomanjkljivost je bila, da bi moral priznati, da ni nenadomestljiv in pripraviti načrt za svoj odhod, s tem da bi drugi prevzeli položaje. Nezmožen ali nepripravljen to storiti, je raje uvedel funkcijo doživljenjskega predsednika in tako državo prikrajšal za prenos moči na miren način. Ko je predsednikovo zdravje začelo pešati, so se v političnem prostoru pojavili vsi tisti, ki so gojili zamero proti njegovemu režimu, ki so tudi organizirali vsakodnevne demonstracije. Do 1980 je bila kriza tako velika, da nihče ni mogel predvideti kako in kdaj se bo končala (Chourou 2002, 20–22).

Razmere v Alžiriji so bile precej drugačne kot v Tuniziji in Maroku. Tu je neodvisnost dosegla vojska in ko je bilo osamosvojitvene vojne konec, je bilo v okviru novo nastajajočega alžirskega političnega sistema le malo posameznikov, ki so bili politično profilirani v smislu delovanja na političnih funkcijah (Naylor 2009). Obstajali sta le dve politični instituciji, ki bi lahko učinkovito vodili državo: Fronta narodne osvoboditve (*Front de Libération Nationale* – FLN) in Začasna vlada republike Alžirije (*Gouvernement provisoire de la République algérienne* – GPRA), ki sta bili ustanovljeni 1958 in čigar člani so izhajali iz Narodne osvobodilne vojske (*Armée de libération nationale* – ALN), ki je bila dejansko edina primerno organizirana nacionalna struktura, da bi lahko zapolnila praznino, ki jo je pustil odhod francoske kolonialne administracije. Vendar pa se ni nihče v ALN izkazal kot intelektualni vodja ali kot teoretik revolucije, s čimer je tudi umanjkala konkretna ideološka vizija ali načrt za post-osamosvojitveno obdobje (Stora 2001). Septembra 1962 so potekale volitve in nova skupščina je izbrala Ahmeda Ben Bella za vodjo vlade. V enem letu je bila sprejeta ustava, ki je postavila temelje za predsedniški sistem, Bella pa je bil izvoljen predsednik republike. Vladajoča elita, predvsem vojska, je interpretirala dejanja Ben Bella, kot da si želi povečati svojo moč na račun svojih zaveznikov, kar je privedlo do soočenja med predsednikom in Houarijem Boumédiénom, njegovim ministrom za obrambo in siceršnjim podpornikom (Stora 2001, 140–141). Na koncu, leta 1965, je politični boj dobil Boumédiene, Bella pa je bil strmoglavljen. Dvoletna ustava je bila začasno razveljavljena in vsa oblast je bila dodeljena 21-članskemu svetu revolucije. V obdobju, ki je sledilo, je bil velik poudarek na gospodarskem razvoju, pri čemer je bila osrednja strategija vlaganje v težko industrijo (Chourou 2002). Leta 1976 je bilo ljudstvo pozvano, da potrdi narodno ustanovno listino in

ново ustavo. Po veliki in precej odprti razpravi je sledilo široko odobravanje obeh dokumentov, čeprav se nobeden od njiju ni eksplicitno zavzemal za demokratična načela ali prakse. Tako je Boumédiene kandidiral za predsednika brez nasprotnikov in tudi vsi FLN kandidati za narodno skupščino (Chourou 2002, 22–23).

Egipt, nekoč britanska kolonija, je leta 1953 postal republika. Nacionalistični častnik Gamal Abdel Naser je leta 1952 z vojaškim udarom vrgel z oblasti kralja Faruka I. Leta 1956 je postal drugi predsednik države, njegova osrednja politična ideologija pa je bilo izvajanje programa arabskega socializma, kar je vključevalo agrarno reformo, industrializacijo, državno vodeno centralno-plansko gospodarstvo, urbanizacijo in sekularizacijo (Goldschmidt 2008, 143). Zaradi nacionalizacije sueškega prekopa in zmage v kasnejši sueški krizi se je njegova popularnost zelo povečala tako v Egiptu kot v preostalem arabskem svetu. Svoj drugi predsedniški mandat je začel leta 1965, potem ko je bilo njegovim političnim nasprotnikom prepovedano kandidirati (Goldschmidt 2008). Po egipčanskem porazu v šestdnevni vojni z Izraelom leta 1967, je Naser odstopil, a se je vrnil na svoj položaj po demonstracijah, ki so zahtevale njegovo vrnitev. Leta 1968 se je sam imenoval za predsednika vlade, začel s procesom depolitizacije vojske in izdal paket reform politične liberalizacije. Njegovi nasprotniki so ga obravnavali kot diktatorja, ki je vodil državo brez močnih političnih institucij, onemogočil je demokratični napredek v Egiptu, zaprl na tisoče disidentov in vodil represivno upravo, odgovorno za številne kršitve človekovih pravic (Chourou 2002). Naser ostaja ikona v arabskem svetu, še posebej zaradi svojih prizadevanj v smeri socialne pravičnosti in arabske enotnosti, modernizacije politik in protiimperialističnih teženj. Po njegovi smrti ga je leta 1970 nasledil Anvar Sadat, ki v sklopu hladne vojne ni več ostajal zvest Sovjetski zvezi, ampak ZDA. Njegova neučinkovita modernizacija države je v glavnem koristila le višjemu razredu. Sadatu je uspelo 1979 podpisati mirovno pogodbo z Izraelom v zameno za izraelski umika s Sinaja, kar je povzročilo veliko polemik v arabskem svetu in privedla do izгона Egipta iz Arabske lige, vendar pa je bila podprta s strani večine Egipčanov. Sadata je leta 1981 umoril islamski skrajnež (Goldschmidt 2008, 210).

Nobena od naštetih držav, ki služijo kot primeri za celotno severnoafriško regijo, ni pokazala veliko interesa za uvedbo demokratičnih sistemov vladanja v novih neodvisnih državah. V vseh državah so bile razmere ugodne za tak razvoj ali pa vsaj temu niso povsem nasprotovale, saj so voditelji imeli dovolj moči, prestiža in vpliva, da bi zagotovili uspeh takšnega prizadevanja. To je bilo najbolj mogoče v Tuniziji. Ko je država dosegla neodvisnost, je imela

politične institucije in delujočo administracijo, kjer so večino mest zasedali državljani, razen na višjih ravneh (Chourou 2002, 23). V Maroku je Francija prakticirala podobno politiko nevmešavanja v lokalno kulturo in tradicije in ni vsiljevala zahodnih vrednot in praks. Ni pa tudi ne uvajala korakov v smeri promocije družbene blaginje v državi. Rezultat te politike je bil obdržati maroško družbo v stanju nerazvitosti (Chourou 2002, 24). V Alžiriji je bilo stanje drugačno, saj je tu Francija želela vpeljati drugačno, radikalno politiko – odstraniti vse oblike samoupravljanja. Vzpostavila je program, prek katerega je v državo prišlo veliko francoskih migrantov. Ti francoski državljani so kmalu postali dominantna gospodarska in politična skupina v državi, ki je skozi leta prisilila francosko vlado, da je sprejela veliko ukrepov, ki so do konca 19. stoletja v Alžiriji uvedli skoraj popoln sistem apartheida (Stora 2001, 29–33).

3.1.2 Severnoafriška regija v krizi

V 80-ih letih prejšnjega stoletja se je Severna Afrika spoprijemala z velikimi gospodarskimi težavami in družbenimi nemiri, ki so grozili, da bodo uničili družbeno strukturo in politične sisteme regije. Sprejete so bile reforme, ki so se izkazale kot neprimerne in pomanjkljive. Posledica tega je bila predvsem, da je regiji grozila družbena, gospodarska in politična kriza (Chourou 2002, 18). Do 80-ih let 20. stoletja je v Severni Afriki nova generacija prebivalstva postala pomemben del političnega telesa, pri čemer gre za generacijo, iz katere je prihajalo veliko število izobraženih, informiranih, politično razgledanih ljudi, ki niso živeli pod kolonialno oblastjo in za katere je bilo narodno osvobodilno gibanje le eno izmed poglavij v zgodovinskem učbeniku. V vsaki državi naj bi ljudstvo imelo nekakšen tihi dogovor z voditelji v smislu, da voditelji vladajo neovirano vse dokler imajo ljudje zagotovljen minimalni življenjski standard (Chourou 2002, 25).

Kar zadeva svetovne razmere, velja izpostaviti, da se je v tem obdobju (od 1973 do 1985) svet spopadal z veliko recesijo, v kateri je gospodarstvo razvitih držav stagniralo. Majhno povpraševanje po surovinah in proizvodih v Evropi, ZDA in na Japonskem je imelo neposreden vpliv na gospodarstvo arabskih držav nasploh in še posebej na države Severne Afrike. Drug pomemben dogodek je bil propad Sovjetske zveze in konec hladne vojne, čemur so sledile vstaje v Vzhodni Evropi (Chourou 2002, 25).

Vsi ti dejavniki so povzročili velike spremembe v Severni Afriki, saj gospodarska rast ni mogla več hraniti populacijske rasti. Politike, ki so bile sprejete v preteklosti in se jih ni dalo prilagoditi, so pokazale svoj vpliv. Do sredine 80-ih let 20. stoletja sta Tunizija in Maroko

moralni zaprositi Mednarodni denarni sklad za pomoč. Tako so v državi uvedli programe strukturnega prilagajanja, katerih cilj je bil zmanjšati deficit in javne stroške, liberalizirati trg, cene in plače itd. Socialni učinki teh ukrepov so bili zanemarjeni (Naylor 2009).

Odziv ljudi na poglobitev krize je bil neizogiben. In ker ni bilo miroljubnih kanalov za izražanje svojega mnenja, se je ljudstvo zateklo k nasilju. Alžirska vstaja leta 1988 je bil najbolj dramatičen prikaz stanja. V Tuniziji so se pojavili nemiri leta 1984, kar je v veliki meri prispevalo k temu, da je bila država nestabilna do leta 1987. Prav tako so leta 1984 potekale nasilne demonstracije tudi v Maroku, v teh turbulentnih 80-ih letih 20. stoletja pa so Egipt začeli pretresati tudi pogosti teroristični napadi (Naylor 2009).

Vendar pa se je občasno kazalo upanje za nekatere države te regije, predvsem v smislu zagotavljanja večje stabilnosti in pospešitve gospodarskega ter družbenega razvoja nasploh. V Tuniziji je bil Bourguiba leta 1987 odstavljen s strani njegovega premierja Zine el Abidine Ben Alija. Slednji je kot novi predsednik obljubil, da bo razrešil gospodarske probleme in tudi dosegel narodno spravo ter ustanovil demokratično vlado, kar se kasneje ni uresničilo¹⁰. V Alžiriji je bila leta 1989 sprejeta nova ustava, razglašen je bil zakon, ki je institucionaliziral svoboden tisk in dovoljeval politična združevanja, čemur je sledilo oblikovanje okoli 20 političnih strank. V alžirskem primeru je šlo torej za določeno politično pluralizacijo. V Maroku pa se spremembe niso zgodile. Po končanih izgredih je Hassan II grozil, da bodo demonstratorji kaznovani (Chourou 2002, 26). Na referendumu v Egiptu leta 1981 je kot edini kandidat za novega predsednika postal Hosni Mubarak, ki se je na domačem trgu soočal z resnimi težavami, kot sta bila masovna revščina in brezposelnost. V času njegove vladavine je na političnem prizorišču dominirala Nacionalna demokratska stranka (Goldschmidt 2008).

Ob koncu desetletja se je zdelo, da so vladarji in vladajoči dosegli nekaj, kar bi lahko poimenovali šibko premirje. Čeprav nobeno osnovno vprašanje ni bilo razrešeno, je bil vzpostavljen nov diskurz, še posebej v Tuniziji in Alžiriji, in večina ljudi je bilo pripravljenih počakati v upanju, da se bodo pozitivne spremembe zgodile. To upanje se je v začetku 1990-ih let razblinilo (Chourou 2002, 26).

---

¹⁰ Ko je Ben Ali leta 1987 prišel na oblast, je naznanil, da je država zadostno zrela za demokracijo. Pozval je širok dialog, da se določi prihodnost države in sprožil številne reforme usmerjene k razrešitvi krize, ki je državo skoraj pahnila v državljansko vojno. Vendar je bila pobuda kratkotrajna. Komaj dve leti po prihodu na oblast, se je režim vrnil na stara pota avtoritarne vladavine, ki bi jo moral opustiti, in kot tak vztrajal do arabske pomladi januarja 2011 (Chourou 2002, 31).

3.1.3 Severna Afrika po poti vse večje nestabilnosti

Razmere v državah Severne Afrike na začetku 90-ih let prejšnjega stoletja so bile pretresljive, saj se je kazala izrazita nestabilnost političnega okolja, vendar obenem tudi relativna kontinuiteta avtokratičnih sistemov: izgreedom je sledilo zatiranje, policijsko nasilje, nezakonito pridržanje in izginotje disidentov, odpovedane ali ponarejene volitve itd. Ob tovrstnih politikah in načinu delovanja oblasti je postajalo relativno jasno, da druga generacija voditeljev Severne Afrike ni bila nič bolj zainteresirana za demokracijo kot njeni predhodniki (Chourou 2002, 26–27).

Na tej točki je politični islam postal izjemno priljubljena tema za razpravo, predvsem zaradi njegove vse bolj prepoznane in pomembne vloge v severnoafriških družbenopolitičnih okoljih. V Alžiriji je bila po sprejetju ustave leta 1989 glavna islamistična stranka v državi (*Islamic Salvation Front* – FIS) legalizirana. Ker je bilo na volitvah za zakonodajno oblast 1991 jasno, da bo ta stranka ponovila uspeh iz lokalnih in regionalnih volitev leta 1990, je vojska odpovedala volitve in prevzela oblast, kar je argumentirala, da bi zmaga te stranke ogrozila nacionalno varnost (Chourou 2002, 27).

Ko so islamistične skupine postale dejavne v 1960/70-ih letih v Severni Afriki, je bilo zelo malo vprašanj vezanih na to, ali predstavljajo grožnjo in komu. Še več, veliko je bilo ustvarjenih prav s spodbujanjem, ali celo na ukaz vlad kot protiutež liberalnim ali radikalnim gibanjem, katerih namen je bil formirati opozicijo. Ko pa je bila politična arena čista, brez organizirane opozicije in so se socialne in gospodarske razmere poslabšale, so se pojavili fundamentalisti, ki so zahtevali, da se kaznuje tiste, ki so bili odgovorni za stisko ljudi in ponudili takojšnjo in konkretno pomoč za zmanjšanje te stiske. Njihov uspeh je bil zagotovljen, saj so vladajoče oblasti imele zelo malo političnega kapitala in s tem prednosti, s katerimi bi svojo oblast legitimirali ljudstvu. Fundamentalisti pa so govorili o vrednotah, ki jih je vsak musliman razumel in zagovarjal: pravičnost, iskrenost, solidarnost in moralnost. Še bolj pomembno pa je, da so se islamisti ukvarjali s konkretnimi problemi, kot so lakota, revščina in bolezni in so nudili hrano, medicinsko pomoč in denar. Jasno je bilo, da so imeli fundamentalisti veliko podporo, ki so jo izkoriščali in krepili svojo politično moč (Chourou 2002, 27).

To je naredila FIS v Alžiriji – ko je bilo jasno, da bodo zmagali na volitvah, je vojska prevzela oblast. Ta intervencija je pahnila Alžirijo v krizo, v kateri je bila država še v začetku novega tisočletja. Bila pa je podprta z olajšanjem v Evropi, prav tako pa tudi s strani oblasti Tunizije in Maroka, saj bi zmaga FIS lahko vodila do ponovne oživitve/okrepitve islamističnih gibanj v teh dveh državah. Posledica tega je bila, ne samo da sta oblasti teh dveh držav mislili, da je alžirska vojska naredila pravi korak, ampak so iz previdnosti tudi preprečili, da njihovi fundamentalisti sledijo korakom FIS (Chourou 2002, 27–28).

3.1.4 Izziv demokracije v Severni Afriki

Chourou (2002) je celotno razpravo zaokrožil z mnenjem, da je bilo v obravnavanem obdobju nemogoče pričakovati, da se bi demokracija v Severni Afriki pojavila hitro ali neproblematično v smislu enostavnosti demokratičnega prehoda, vendar bi proces lahko bil v veliki meri olajšan, če bi določene ovire bile manjše ali odpravljene. Prvo in najverjetneje tudi največjo oviro so v tej regiji predstavljali vladajoči režimi. Jasno je, da demokracija v Severni Afriki ne more biti uvedena, dokler se trenutne strukture moči ne spremenijo. Če bi vladajoči sistemi odprli pot demokratični vladavini, bi to v praksi pomenilo, da so pripravljeni na svoj propad. Vendar v tistem obdobju ni bilo razloga, da bi verjeli, da se bi to zgodilo v Severni Afriki. Razmere so sicer oteževale avtoritarnim režimom na oblasti, da bi njihov mandat trajal nedoločen čas. Od zahodnih vlad in mednarodnih institucij se ni moglo večno pričakovati, da se bodo vzdržale vmešavanja v interne zadeve suverenih držav, kljub nevarnosti, da bi bile, sploh v kontekstu severnoafriške regije, hitro obtožene neokolonializma. Vendar so se severnoafriški režimi zavedali, da ni bilo praktičnih ukrepov, ki bi jih lahko prisilili, da se odrečejo oblasti. Zato, da odvrnili mednarodno kritiko, so severnoafriški režimi sprejeli skrbno načrtovane ukrepe, s čimer so želeli izboljšati svojo podobo in položaj v mednarodni skupnosti: osvobodili so pomembne politične zapornike, dovoljevali nadzorovanim strankam, da igrajo vlogo opozicije, razglasili zakone, ki so pripravijo vso tehnično proceduro za demokracijo. Vendar so večina sprejetih ukrepov tvorili fasado, za katero so se še vedno skrivale avtoritarne oblike oblasti (Chourou 2002, 30–31).

Druga ovira na poti do demokracije je bil odnos državljanov do politike. V tistem času je bilo državljanom prepovedano sodelovanje v praktično katerem koli pomembnem političnem procesu in jih je bilo strah zahtevati pravico do takšne participacije. Kot rezultat se je večina prebivalstva umaknila od aktivnega državljanstva in so postali pasivni podaniki vladajočega (Chourou 2002, 31–32).

Tretja ovira, ki je bila na poti demokracije v Severni Afriki, je bila nesposobnost EU, da vodi učinkovito, koherentno in usklajeno politiko v regiji. V tistem obdobju je bilo mnenje o EU negativno in tudi ni kazalo, da se bo izboljšalo (Chourou 2002, 32). Več o tem bo govora v naslednjem podpoglavju.

3.2 Evropska unija in promocija demokracije in človekovih pravic v Severni Afriki pred arabsko pomladjo

Od trenutka, ko so države Severne Afrike postale neodvisne, je demokratična ureditev bila pogosto stvar retorike tamkajšnjih voditeljev (Martinez 2008, 118), čeprav so, kot sem pokazala v predhodnem poglavju, bile neprestano soočene s številnimi družbenopolitičnimi izzivi, vključno z izgradnjo delujočega državnega aparata in sistemov ter razvojnih vprašanj. Razmerje z Evropsko gospodarsko skupnostjo in naposled EU je bilo tekom obdobja po II. svetovni vojni, ki v grobem sovpadе tudi z obdobjem post-kolonizacije, tesno, pri čemer je zanimivo, da je Evropska gospodarska skupnost pogosto prispevala k trajnosti nedemokratičnih sistemov, tudi v kontekstu njenega sodelovanja s severnoafriškimi državami glede zaježitve migrantov prek Tunizije, Egipta, ipd. Ob tem velja poudariti, da so populacije severnoafriških držav naklonjene tesnejšim stikom in sodelovanju z EU, saj obstaja prepričanje, da je mogoče notranje težave odpraviti in opraviti demokratizacijo zgolj s sodelovanjem in vplivom določene zunanje sile, kot je EU (Martinez 2008, 118–119).

Rosemary Hollis (2012) trdi, da je EU že več kot desetletje močno vpeta v sodelovanje s severnoafriškimi državami, pri čemer je njena pozicija, da prek sodelovanja želi »vzpostaviti skupno blaginjo« in boljše gospodarsko stanje držav v sredozemski regiji. Njeno deklarativno zavzetost k širjenju demokracije je dodatno pospešilo tudi novo obdobje po terorističnih napadih v ZDA leta 2001, ko so se evropski voditelji zavzeli za dodatne napore pri širjenju demokracije kot načinu boja proti terorizmu (Youngs 2006), ob čemer pa je potrebno dodati, da je ideja tesnega sodelovanja s severnoafriškimi državami, tudi v smislu demokratičnega dialoga in pomoči pri demokratizaciji sistemov teh držav, bila na zunanjepolitični agendi EU že prej. Prav zato je smiselno pogledati, kako in na kakšen način EU širi specifične norme, predvsem demokracijo, vladavino prava in človekove pravice, v severnoafriški regiji in kakšna zunanjepolitična sredstva je razvila ter kakšen je namen teh sredstev v obdobju pred arabsko revolucijo.

3.2.1 Evro-sredozemsko partnerstvo

V kontekstu sodelovanja severnoafriških držav in EU je eno najpomembnejših zunanjepolitičnih sredstev gotovo Evro-sredozemsko partnerstvo (*Euro-Mediterranean Partnership* – EMP), ki je nastal leta 1995.¹¹ Ko je bil EMP tistega leta vzpostavljen, je v njem poleg EU sodelovalo še 12 drugih držav, in sicer Maroko, Alžirija, Tunizija, Egipt, Jordanija, Izrael, palestinske oblasti, Libanon, Sirija, Ciper, Malta in Turčija. Vidimo lahko, da so poleg severnoafriških držav bile vključene tudi države Bližnjega vzhoda in tudi države, ki so danes članice EU. Je pa kot okvir sodelovanja EMP izhajal iz koncepta razvojnega partnerstva, ki je bil takrat promoviran kot nova oblika regionalnega sodelovanja, v okviru katerega se bo EU odmaknila od do takrat prevladujočega bilateralnega sodelovanja k bolj multilateralni obliki sodelovanja z državami sredozemske regije. To izhodišče je predvidevalo, da bosta hkrati potekali dve obliki integracije, in sicer vertikalna integracija med EU in sredozemskimi državami ter horizontalna integracija med državami sredozemske regije (Hollis 2013, 319–321).

Bistveno izhodiščno vprašanje je predvsem, zakaj je bil ta okvir sodelovanja potreben in kakšne politike je EU želela prek tega okvira izvajati? Joffé (2001) trdi, da je eden od vzrokov nastanka oziroma vznika tega zunanjepolitičnega sredstva gotovo vse večji prepad med regijami, že v tistem obdobju pa je EU videla sredozemsko regijo, vključno s Severno Afriko, in predvsem Bližnji vzhod kot potencialni problem v smislu varnostnega vprašanja in politične nestabilnosti, zaradi česar je želela spodbujati regijo k političnim in gospodarskim spremembam, pri slednjih predvsem v smeri liberalizacije trgovine. Kot odgovor naslavljanja teh omenjenih izzivov je EU s t.i. barcelonskim procesom želela bolj holistično zajeti problematike in ponudila tri-stebrni pristop k razvoju, ki bi šel onkraj tradicionalnega pristopa razvoja in pomoči (Evropska komisija 2016a).

Partnerstvo je bilo organizirano v tri glavne dimenzije, ki služijo danes kot širša delovna področja partnerstva (Evropska komisija 2016a):

- politični in varnostni dialog, katerega cilj je vzpostavitev skupnega območja miru in stabilnosti, podprt s trajnostnim razvojem, vladavine prava, demokracije in človekovih pravic,

---

¹¹ EMP je bil v letu 2008 nadgrajen v Unijo za Sredozemlje (Evropska komisija 2008).

- ekonomsko partnerstvo, vključno s postopno vzpostavitvijo območja proste trgovine s ciljem spodbujati skupno gospodarsko priložnost prek trajnostnega in uravnoveženega socialno-ekonomskega razvoja,
- partnerstvo na socialnem, kulturnem področju in področju človekovih pravic, ki je namenjeno spodbujanju razumevanja in medkulturnega dialoga med kulturami, verami in ljudmi, in omogočanju izmenjave med civilno družbo in navadnimi državljani, zlasti žensk in mladih.

Iz zgoraj naštetega lahko opazim, da so med drugim omogočane tudi promocija in širjenje demokracije in človekovih pravic. V tem okviru je spodbujanje demokracije v Sredozemlju kot politična aktivnost nekakšen prototip 'kooperativnega' pristopa, katerega cilj je aktivno sodelovanje ciljnih držav pri spodbujanju človekovih pravic, demokracije in vladavine prava. Tanja A. Börzel, in Thomas Risse ugotavljata, da je regionalni pristop, kjer EU spodbuja sodelovanje ciljnih držav k prevzemanju določenih demokratičnih institucionalnih ureditev in norm sicer na deklarativni ravni pomemben, vendar je prav tako relevantno, da so razmerja moči kljub partnerstvu še vedno pomembna, saj je učinkovitost neposrednega vpliva EU večja, v kolikor je asimetrija moči velika (Börzel in Risse 2012, 203). Na temelju skupne zavezanosti človekovim pravicam in demokraciji, ki so kot norme zapisane v Barcelonski deklaraciji (1995) in dvostranskih evro-sredozemskih pridružitvenih sporazumih o (*Euro-Mediterranean Association Agreements – EMAAs*), je EU v tem kontekstu razvila vrsto instrumentov za spodbujanje demokracije v razmerju z njenimi sredozemskimi partnerji.

EU je v veliki meri odvisna od političnega dialoga in podpore demokraciji kot instrumenta, temelječega na ideji partnerstva, hkrati pa je odvisna od aktivnega sodelovanja (severnoafriških) držav partneric za njihovo izvajanje. Cilj teh instrumentov je prepričevanje in krepitev zmogljivosti oziroma podpora notranjih reform, ki so tako tesno povezane z upanjem EU o dolgoročnem socializacijskem učinku teh instrumentov. Poleg tega EU očitno raje uporablja pozitivno politično pogojevanje v regiji, prek katerega države partnerice v zameno za uspešno izvedene reforme ali implementacijo konkretnih praks, povezanih z normami demokracije, ipd., dobijo določeno 'nagrado' v smislu dodatnih finančnih virov, ipd. (Keukeleire in Delreux 2014, 265).

Richard Gillespie (2004) opozarja, da EU v okviru promocije demokracije prek instrumenta Evro-sredozemskega partnerstva ni unitaren akter, temveč različne institucije EU delujejo

raznoliko in se za promocijo demokracije in človekovih pravic različno zavzemajo. Tako pravi (Gillespie 2004, 4), da je bila predvsem zasluga Evropskega parlamenta, da je bil program širjenja demokracije vključen v okvir EMP, pred vključitvijo tega programa pa je sredstvo bilo v političnem smislu podobno (ne)ambiciozen kot predhodne politike v regiji, pri čemer so se predhodne politike osredotočale predvsem na decentralizirano sodelovanje s severnoafriškimi civilnodružbenimi organizacijami, prek katere so bile širjene demokratične norme. Tudi države članice EU niso bile enotne, ali je vključevanje programa širjenja demokracije v okvir politik v Severni Afriki sploh smiselno, saj so nekatere države videle eksperimentiranje z demokracijo v severnoafriških državah kot potencialen destabilizacijski faktor, predvsem v luči izbruha konflikta v Alžiriji (Gillespie 1997).

Tudi Richard Youngs (2006) ugotavlja, da je vključitev promocije demokracije in človekovih pravic v Severni Afriki in nasploh v Sredozemlju v okvir barcelonskega procesa posledica takrat še relativno nove Maastrichtske pogodbe, ki je med drugim dala večje pristojnosti tudi Evropskemu parlamentu na področju zunanje politike EU, hkrati pa je k vključitvi te strategije prispevalo tudi široko prepričanje, da EU ne more biti prepričljiv globalni akter oziroma normativna sila, v kolikor bi na primer izražal zavzemanje za demokratične procese v srednji in vzhodni Evropi, izvzel pa bi Severno Afriko.

Severnoafriške države so sicer pristopile k podpisu barcelonske deklaracije, vendar z zadržkom glede njene politične vsebine, v kateri je izrecno izpostavljeno, da gre pri EMP tudi za politično in varnostno partnerstvo, katerega osrednji cilj je skupno območje miru in stabilnosti. V ta namen naj bi države podpisnice sodelovale pri zagotavljanju in spoštovanju človekovih pravic, načel pravne države in demokracije, pri čemer pa deklaracija izrecno omenja, da bodo partnerice priznavale pravico vseh držav, da se svobodno odločajo glede svojega političnega, družbeno-kulturnega, gospodarskega in sodnega sistema (Evropska komisija 2011a).

Gillespie (2004, 5) ocenjuje, da so bile severnoafriške države zadržane do prozahodne retorike, z izjemno Tunizije, ki je pristajala in tudi sama uporabljala norme demokracije in človekovih pravic, čeprav bi težko govorili o demokratičnosti sistema takratne Tunizije. Ostale severnoafriške podpisnice deklaracije so pristale na njeno politično vsebino, vendar z zadržkom, ki pa ni bil izrazit, ker so v zameno pričakovale določeno finančno pomoč v okviru Evro-sredozemskega partnerstva. Zadržkov niso mogle izraziti odprto, poleg tega pa so

pričakovale, da bo širjenje demokracije potekalo v državah prek civilne družbe, ki jo je mogoče nevtralizirati, obenem pa naj bi ta promocija potekala tudi v okviru nacionalne zakonodaje vsake od podpisnic, kar je pomenilo, da so države računale na to, da prevelikega učinka širjenje demokracije ne bo imelo. Iz tega je mogoče videti, da je EU že od zgodnjih 90-ih let 20. stoletja prek EMP dovolj eksplicitno izpostavljala norme demokracije, vladavine prava in spoštovanja človekovih pravic, vendar ob tem zamejila domet širjenja teh norm iz pragmatičnih razlogov. Hkrati pa je EU kot zunanjepolitična akterka jasno širila norme skozi načelo pogojevanja, saj je finančno pomoč oziroma asistenco severnoafriškim in drugim sredozemskim državam ponujala le v primeru, da sprejmejo oziroma se zavzamejo, čeprav na deklarativni ravni, za norme demokracije in človekovih pravic.

Do poznih 90-ih let prejšnjega stoletja je bilo dokaj jasno razvidno, da je promocija demokracije v severnoafriški regiji dejansko tudi implementirana, čeprav je to predstavljalo probleme predvsem v Egiptu in Alžiriji, medtem ko so v Maroku oblasti do določene mere sprejele retoriko demokratizacije ter model prehoda v bolj odprto in pluralistično obliko sistema. Prav Maroko in Tunizija, tako ocenjuje Gillespie (2004), sta bili najbolj pripravljeni sodelovati z EU institucijam glede dialoga o demokraciji in človekovih pravic v okviru Evro-sredozemskega partnerstva, vendar pa promocija v severnoafriški regiji nasploh ni imela izjemno velikega vpliva iz več razlogov. Hollis (2012) trdi, da politična agenda nikoli ni bila dejansko v prvem planu v okviru EMP, temveč je bilo bolj v ospredju varnostno vprašanje in stabilnost, ki si ga je EU želela zagotoviti s sodelovanjem sredozemskih držav, obenem pa koncept liberalne demokracije nikakor ni bil nekaj, kar bi bilo v arabskih državah (Severne Afrike) historično prisotno. Podobno trdi tudi Gillespie (2004), ki pravi, da so severnoafriške države jasno zaznamovane z islamsko kulturo, poleg tega pa tamkajšnje civilnodružbene organizacije niso bile prisotne v takšnem številu in tako potentne, da bi lahko dejansko prispevale k širši agitaciji za demokratične reforme. Hkrati je civilna družba Severne Afrike (upravičeno) kritična do evropskega modela demokracije, ki je za tamkajšnje družbe preveč sekularna (Gillespie in Youngs 2002).

Demokracija je kot koncept različno razumljena v evropskih državah in arabskem svetu. Medtem ko EU tudi skozi EMP promovira demokracijo v veliki meri zaradi njene lastne identitete in normativnega pristopa k zunanji politiki ter v povezavi z idejo, da je demokratični sistem bistven za dobro upravljanje in gospodarski razvoj, so severnoafriške države oziroma oblasti sprejele demokracijo ali, boljše, demokratično retoriko precej bolj

omejeno in selektivno (Gillespie 2004). Vsebina promocije demokracije v zunanjepolitični aktivnosti EU prek omejene doktrine dobrega upravljanja, ki je bila dolgo prisotna tudi v Afriki (Abrahamsen 2000). Toda hkrati velja poudariti, da v okviru EMP niso bili zajeti vsi elementi evropskega tipa demokracije, saj je, kot smo pokazali, na primer barcelonska deklaracija predvidela zgolj delno implementacijo norm človekovih pravic in demokracije ter vladavine prava in te norme postavila v omejen okvir severnoafriških sistemov držav, ki so v veliki meri pod vplivom islamske civilizacije, norm in vrednot, ki pogosto niso kompatibilne s sekularno idejo predstavniške demokracije zahodnega tipa. Medtem ko je bil velik poudarek zunanjepolitične aktivnosti na promociji prek civilne družbe severnoafriških držav in v tem okviru z organizacijami, ki imajo zgolj omejen vpliv na družbe in politiko, je bil velik del organizacij in institucij, ki predstavljajo bolj radikalne islamistične nazore manj vključen v njeno okrilje oziroma dejavnost (Gillespie 2004). To seveda tudi pomeni, da je bilo širjenje norm s strani EU zgolj parcialno in dosegalo le določen segment severnoafriških družb. Dillman (2002) opozarja, da, medtem ko je bila evropska podpora političnim reformam precej kompatibilna oziroma usklajena z idejo izboljšanja delovanja severnoafriških držav, kar je bilo izvajano tudi s finančno pomočjo EU, pa so bile neposredne aktivnosti, povezane z reformnimi pobudami ali predlogi v smeri spremembe demokratičnih določevalkah struktur (npr. demokratične volitve) skorajda povsem odsotne. Ob tem je ravno tako umanjala konkretnost pri podpiranju demokratičnega parlamentarizma in delovanja političnih strank.

Kot rečeno, je večina aktivnosti EU v okviru EMP bila usmerjena na konkretne spodbude in podpiranje aktivnosti civilnodružbenih organizacij, saj je osrednja ideja očitno ta, da je potrebno demokratične spremembe doseči od spodaj navzgor (*bottom-up*) in ne obratno. Krepitev demokratičnih zmogljivosti v družbah sredozemskih partneric, vključno s severnoafriškimi državami je bila torej izvajana prek projektnega financiranja delovanja nevladnih organizacij in prek finančnega podpiranja liberalizacije gospodarstva, kar naj bi imelo tudi učinke na politično sfero. V glavnem so bile organizacije, ki so prejemale sredstva, sekularne in so se ukvarjale z zaščito človekovih pravic, žensk in mladinske organizacije, kar je seveda povezano z normami demokracije. Hkrati pa vezano na cilj promocije demokracije v zunanjepolitičnem delovanju EU kot normativne sile praktično ni bilo danih neposrednih pobud ali pomoči, ki bi ciljale na reformiranje družb prek pristopa *od zgoraj navzdol* (*top-down*), s čimer se je EU želela, kot ugotavlja Gillespie (2004, 7–8), izogniti morebitnim konfliktom s severnoafriškimi oblastmi in nasprotniki demokratizacije v teh družbah.

3.2.2 Evropska sosedna politika

Evropska unija je leta 2003–2004 uvedla nov zunanjepolitični instrument, prek katerega je želela celovito voditi politike do svojih vzhodnih in južnih sosed, vključno s severnoafriškimi državami (Maroko, Alžirija, Tunizija, Libija in Egipt). Kot pravita Keukeleire in Delreux (2014), je Evropska sosedna politika (ESP) kristalizacija cilja, ki je bil artikuliran tudi v pogodbi o Evropski uniji, in sicer, da bo Unija razvijala posebne odnose s svojimi sosedskimi državami, s ciljem vzpostaviti območje napredka in dobrega sosedstva, ki bo utemeljen na vrednotah Unije.¹² Pomembno je, da je ESP komplementarna tudi z drugimi politikami EU (npr. Unija za Sredozemlje), prek kateri se vzpostavljajo in urejajo odnosi z drugimi državami.

Hollis (2012) navaja tri ključne razloge, zakaj je EU vzpostavila ESP kot zunanjepolitični instrument. Prvi razlog je vse večje zavedanje EU, da so države v njeni sosesčini tako različne, da zahtevajo različne pristope in različno upravljanje odnosov. Del Sarto in Schumacher (2005) trdita, da je bil v okviru ESP opuščena fokus na regionalnost, s katerim je EU želela celovito naslavljanje in urejati odnose z državami v določeni regiji prek EMP, ter prešla na razlikujočo bilateralnost (*differentiated bilateralism*), v okviru katere je želela spodbuditi neposredno razmerje z vsako od sosedskih držav. Naslednji razlog je bila potreba po instrumentu, ki bo zagotavljal tesne odnose s sosedskimi državami, ki bi lahko v prihodnosti sicer postale članice EU (npr. Belorusija in Ukrajina), vendar pa kratkoročno in srednjeročno gledano to zaradi različnih vzrokov še ne morejo postati. Tudi Keukeleire in Delreux (2014, 256) poudarjata, da je pomemben faktor pri vzpostavitvi ESP predhodna širitev EU proti Vzhodu, ki je pripeljala do vprašanja, kako nadalje urejati odnose z novimi sosedskimi državami, s katerimi je sicer potrebno vzpostavljati dobre odnose, vendar pa jim obenem ne obljubljanje članstva v EU (Dannreuther 2006).¹³ ESP je bila v tem smislu

---

¹² EU tolmači, da z ESP nudi sosedskim državam poseben odnos: »EU ponuja našim sosedam privilegiran odnos, ki temelji na vzajemni zavezanosti skupnim vrednotam (demokracija in človekove pravice, pravna država, dobro upravljanje, načela tržnega gospodarstva in trajnostnega razvoja). ESP nudi politično sodelovanje in globljo gospodarsko integracijo, [...]« (Evropska komisija 2013).

¹³ V maju 2004 se je zgodila največja širitev EU v smislu pridružitve novih držav članic. Skupaj z novimi srednjeevropskimi in vzhodnoevropskimi državami je število držav članic zraslo s 15 na 25. Kasneje, leta 2007, sta se EU pridružili še dve članici, Bolgarija in Romunija, leta 2013 pa še Hrvaška. Ta proces širitve je sicer bil prepoznan kot eden največjih dosežkov v procesu formacije združevanja Evrope, sploh pa kot velik dosežek njene zunanje politike, če imamo v mislih procese prilagajanja držav kandidatki v procesu pridruževanja Evropski uniji (Evropska komisija 2015b). Prav prek specifičnega orodja političnega pogojevanja je EU lahko od kandidatki zahtevala (in na ta način izkazovala zunanjepolitično moč), da prek demokratičnih, gospodarskih in pravnih reform sinhronizirajo svoje sisteme tako, da bodo v skladu s pravno-formalnimi okviri, ki veljajo v EU. To pogojevanje, ki temelji seveda na asimetriji moči, je postalo potenten politični instrument, prek katerega EU

načrtovana in vzpostavljena kot zunanjepolitično sredstvo, ki bi podpiralo politične, gospodarske in institucionalne reforme, ob tem pa krepilo tudi norme demokracije, dobrega vladanja, vladavine prava in človekovih pravic (Keukeleire in Delreux 2014, 251). Tretji razlog pa je razvoj dogodkov na Bližnjem vzhodu po terorističnem napadu leta 2001 v ZDA in ameriške invazije na Irak. V tem kontekstu je EU oblikovala ESP kot pobudo, ki bi temeljila predhodnih zavezah, danih v preteklih letih za spodbujanje dobrega upravljanja, gospodarsko stabilnost, demokracijo in človekove pravice v sosedskih državah (Hollis 2012, 85).

Splošni okvir ESP je bil konkretiziran v specifičnih akcijskih načrtih, ki jih je EU oblikovala skozi pogajanja s sosedskimi državami, med katerimi so nekatere severnoafriške države (Alžirija, Libija) izvzete, saj so bodisi same zavrnilo sodelovanja, ali pa je imela zadržek glede sodelovanja EU. V vsakem primeru akcijski načrti ESP vključujejo skupno definirano agendo reform, seznam kratkoročnih in srednjeročnih prednostnih nalog na različnih *policy* področjih in spodbude v obliki EU podpore v smislu finančnih sredstev za določene projekte, vključenost v EU programe in mreže. Nadzor nad udejanjanjem teh specifičnih načrtov je v domeni Evropske komisije in EU delegacij v partnerskih državah, kot rečeno pa je implementacija podprta s strani različnih finančnih EU sredstev, predvsem prek Evropskega sosedskega instrumenta. Kot ocenjujeta Keukeleire in Delreux (2014, 251), se zdi le-ta na prvi pogled celovit okvir zunanje politike. Ne le da podpira strukturne spremembe na deklarativni ravni, temveč so tudi konkretne prakse operacionalizirane prek celovitega zbira implementacijskih mehanizmov, ki so podprti tudi s finančnimi sredstvi in ki jih upravlja birokratski aparat. Poudarek je na partnerstvu, skupnih interesih in skupnih dejanjih, ki zagotavljajo veliko mero legitimnosti in zunanje podpore za učinkovito zunanjo politiko.

---

kanalizira svojo moč, čeprav seveda obstajajo tudi kritični premisleki o učinkovitosti pogojevanja (Schimmelfennig 2008). Čeprav je EU po končanem pridruženju v letih 2004 in 2007 procese širitve (upočasnjeno) nadaljevala, je bilo politične volje med državami članicami po nadaljnji hitri širitvi manj. Toda po drugi strani je bilo v tistem času očitno, da je zunanjepolitični instrument pogojevanja ne le uporaben, temveč učinkovit pri doseganju določenih ciljev, hkrati pa je z novimi sosedskimi državami imela EU le šibke odnose. V tem kontekstu je EU vzpostavila in implementirala sredstvo, poimenovano ESP, katerega glavni namen je, vsaj na deklarativni ravni, promoviranje specifičnih vrednot in norm, kot so stabilnost, demokracija in gospodarska rast ter dobrososedski odnosi, pri čemer vključitev v ESP ne pomeni avtomatične oblube oziroma zaveze EU za članstvo določene države v EU v prihodnosti (Perhoc 2015). Dannreuther (2006) v tem kontekstu ugotavlja, da gre pri ESP pravzaprav za instrument, ki predstavlja alternativo širjenju EU. To se odlikava tudi v besedah takratnega predsednika Evropske komisije Romana Prodijskega: »Cilj EU je zgraditi obroč prijateljstva [...]. Z našimi prihodnjimi sosedi želimo deliti vse, razen institucij« (Evropska komisija 2003).

Čeprav so norme demokracije, vladavine prava in človekovih pravic poudarjene v samih izhodiščih ESP, pa je vendarle pomembno, da je to sredstvo, vsaj ko govorimo o sredozemski regiji in specifično Severni Afriki, osredotočeno predvsem na vprašanja varnosti, gospodarstva in upravljanje migracij. Tako tudi Joffé (2008) ugotavlja, da je od preloma v novo tisočletje (natančneje, po terorističnem napadu v ZDA leta 2001) razlika v pristopu in vsebini zunanje politike EU glede Severne Afrike očitna. Če je preteklosti Evro-sredozemsko partnerstvo bilo veliko bolj normativno in je v večji meri spodbujalo demokratične reforme in varovanje človekovih pravic, pa je po letu 2001 in v okviru ESP vsebina zunanjepolitičnega delovanja precej bolj usmerjena na vprašanje varnosti. Normativni cilji Evro-sredozemskega partnerstva so tako bili opredeljeni v terminih varnosti, pri čemer je v tem okviru sodelovanje za politični razvoj med južnimi sredozemskih državami nadomestilo sodelovanje v boju proti skupni percipirani in dejanski nevarnosti, in sicer transnacionalnem terorizmu (Joffé 2008).

Kljub temu je mogoče v strateških izhodiščih ESP identificirati norme, kot so demokracija in človekove pravice, ki so v glavnem opredeljene v okviru sodelovanja na ravni podpiranja civilne družbe. V strateškem dokumentu Evropske komisije (2004) glede ESP so za sredozemsko regijo bistveni programi in projekt 'od ljudi za ljudi', katerih cilj je spodbujanje pobud civilne družbe, ki podpirajo človekove pravice in demokratizacijo, spodbujanje mladinskih organizacij ter spodbujanje medkulturnega dialoga s pomočjo izobraževanja in mladinskih izmenjav, pa tudi mobilnost človeških virov. V letu 2006 je Evropska komisija (2006) objavila oceno ESP kot zunanjepolitičnega okvira delovanja in pri tem izpostavila tudi ključne vidike, kako okrepiti ESP kot instrument. V tem kontekstu je izpostavila, da je potrebno pri partnerskih državah, tudi v Sredozemlju in specifično Severni Afriki okrepiti zavedanje o koristih tesnejšega trgovinskega in gospodarskega sodelovanja, ki vsem stranem prinaša koristi. Poleg tega se je Evropska komisija v tem dokumentu zavzela tudi za okrepljeno sodelovanje na področju upravljanja mobilnosti in migracij ter razreševanju regionalnih konfliktov (Evropska komisija 2006).

Keukeleire in Delreux (2014, 251–252) ocenjujeta, da je dejanski učinek ESP zelo neenakomeren med državami in na različnih področjih. Komisija sicer opravlja letna poročila o napredku, ki pravijo, da so akcijski načrti ESP pomembna referenca v domačih reformah le nekaterih držav, ki so podpisale sodelovanje z EU v okviru ESP, med severnoafriškimi državami je to Maroko. Toda ob tem je potrebno poudariti, da je učinek in relevantnost akcijskih načrtov v okviru ESP v nekaterih državah, vključno z Egiptom, zelo omejen ali

skoraj neobstoječ. ESP je sicer prispeval k prenosu norm in širitvi EU pravil prek EU meja v različnih sektorjih držav podpisnic, pri čemer je ta širitev norm imela različne oblike. Keukeleire in Delreux (2014, 252) nadalje ugotavljata, da četudi so države prevzele norme in pravila, ki jih širi EU, pa to še ne pomeni, da so jih aplicirale v praksi in jih tudi spoštovale. V celoti gledano, ESP ni uspel vplivati na strukturne reforme, ki so bile pričakovane. Prav tako niso bili doseženi vsi pričakovani učinki oziroma cilji, ki so jasni v okviru normativne zunanje politike EU, in sicer da bi zagotovili varnost in stabilnost ter blaginjo, kar se je ne nazadnje pokazalo tudi v severnoafriški regiji v obliki arabske pomladi. Hollis (2012) na tem mestu dodaja, da je od začetka novega tisočletja po terorističnih napadih v ZDA leta 2001 in kasnejšem intervencionizmu ZDA bilo nemogoče pričakovati, da se bodo arabske države in njihovo prebivalstvo neomajno strinjali z zahodnimi idejami o demokraciji in človekovimi pravicami, saj so na podlagi globalnih razmerij pogosto kazali na nezdržljivost vrednot in kulturne in politične razlike med regijami.

3.3 ZDA in promocija demokracije in človekovih pravic v Severni Afriki pred arabsko pomladjo

Kot sem pokazala v prejšnjem poglavju (glej podpoglavje 2.3), je zunanja politika ZDA vsaj od predsednika Woodrowa Wilsona vedno vključevala idealistični element, ki predpostavlja sodelovanje demokratičnih držav v mednarodnih odnosih v namen zagotavljanja miru in stabilnosti. Širjenje demokratičnih vrednot, skupaj z idejo zagotavljanja človekovih pravic in delujoče vladavine prava v državah, je bilo prisotno tudi v zunanji politiki v obdobju hladne vojne (npr. pod administracijo Ronalda Reagana), kasneje tudi v času Billa Clintona. Daniela Huber (2008, 43) trdi, da je ravno Clintonova administracija bila tista, ki je v sklopu svoje zunanje politike angažiranja in širjenja postavil širjenje demokracije v ospredje. Zunanjo politiko ZDA pa je močno spremenil teroristični napad na ZDA leta 2001, ko je ameriška administracija podpirala intervencionizem, pri katerem je sicer v uradni retoriki šlo za zagotavljanje demokracije oziroma njen 'izvoz'. Čeprav je militantna zunanja politika bila najbolj v ospredju (napad na Irak) in je bila v javnosti najbolj prepoznana, pa je širjenje demokracije tudi na druge načine in prek drugih sredstev postala glavna prвина zunanje politike ZDA. Sploh na Bližnjem vzhodu, vključno s Severno Afriko, je promoviranje demokracije in norme človekovih pravic postalo bistven element (Cavatorta in Durac 2010), pri čemer za to obstajajo ideološki in praktični razlogi. Demokracija je ključna norma tudi v neokonservativni ideologiji, ki je bila močno prisotna v času Busheve administracije

(Akbarzadeh 2013) v obeh mandatih (2000 in 2005). Ena bistvenih idej je bila, da je krepitev demokracije na Bližnjem vzhodu nekaj, kar lahko prispeva k stabilizaciji in zagotavljanju varnosti v globalnem okolju, kjer je terorizem največja grožnja ne le ZDA, temveč tudi drugim (demokracijskim državam Zahoda).

Promocija demokracije je bila v državah Severne Afrike in drugih bližnjevzhodnih arabskih državah v preteklosti uresničevana na različne načine in na različnih nivojih, pri čemer je potrebno vsa ta zunanjepolitična sredstva in strategije ter konkretne prakse razumeti kot celoto. Tretji nivo oziroma element promocije demokracije in človekovih pravic je postal integralni del intervencionistične zunanje politike ZDA v regiji, ki je najbolj izpostavljena v že omenjenem napadu na Irak leta 2003. Tako kot tudi v napadu na Afganistan je vojna v Iraku bila opravičevana na podlagi samozaščite interesov in varnosti ZDA, saj naj bi Irak posedoval orožje za masovno uničenje, kar naj bi vodilo v možnost eskalacije nasilja in terorizma širših dimenzij. Vendar je poleg tega bila demokratizacija tudi eden od elementov, ki je predstavljal legitimacijo vojaškega posredovanja. Naslednji nivo ameriške promocije demokracije na Bližnjem vzhodu, vključno z regijo Severne Afrike, je tradicionalna in javna diplomacija. V tem okviru je pomembna strategija ZDA uporaba javnega diskurza, prek katerega visoki politiki, vključno s predsednikom ZDA, poudarjajo demokratične reforme v regiji Bližnjega vzhoda kot ene od prioritet in ključni cilj ameriške zunanje politike v regiji. Normi demokracije in človekovih pravic sta v tem oziru vedno v ospredju, saj gre za prepričevanje javnosti v regiji, kot tudi političnih odločevalcev in civilnodružbenih akterjev, da pri ameriški zunanji politiki ne gre za interese ZDA, temveč za idejo sodelovanja, partnerstva, dialoga in širjenja stabilnosti ter varnosti (Bureau of Democracy 2004).

Za mojo analizo v magistrskem delu pa je ključna raven političnih pobud, ki vsebujejo različne sklope projektov, katerih namen je podpiranje civilnodružbenih organizacij in reforme državnih institucij z namenom pospeševanja in spodbujanja demokratičnih sprememb. Na primer USAID je od leta 2001 vse bolj usmerjen k spodbujanju in širitvi demokracije, kar razume kot način zmanjševanja revščine in krepitev ameriške varnosti. Strategija USAID, ki je bila izdana leta 2002 (torej kmalu po terorističnem napadu na ZDA in v času Bushove administracije) in nosi naslov *Foreign Aid in the National Interest: Promoting Freedom, Security, and Opportunity* (2002), izpostavlja, da mora biti v sodobnem svetu, kjer je pod vprašajem svetovna varnost, ena od prioritet prav širjenje demokracije. Tako izpostavlja, da je »po vsem svetu ena od najbolj perečih potreb širitev demokratičnega

upravljanja [...]» (USAID 2002, ii). Čeprav naj bi bilo razvidno, da postaja demokracija najbolj razširjenja oblika vladavine, pa je po mnenju USAID-a tudi vse bolj jasno, da se v mnogih državah povečuje razočaranje nad političnimi voditelji, ki jih ljudje vidijo kot tiste, ki zlorablajo oblast in služijo zgolj sebi, hkrati pa ne morejo ali ne želijo skrbeti za reševanje gospodarskih in socialnih problemov. Zato USAID (2002, ii) pravi, da »mora biti spodbujanje demokratičnega upravljanja prioriteta ameriške zunanje pomoči [...] Kar je vitalnega pomena tudi za ameriško varnost«. Poleg USAID je pomemben okvir širjenja demokracije in človekovih pravic v Severni Afriki in nasploh v regiji Bližnjega vzhoda tudi *Middle East Partnership Initiative* (MEPI), ki ga je napovedal državni sekretar Colin Powell leta 2002 in je bil vsaj deloma oblikovan kot odgovor na poročilo Programa ZN za razvoj z naslovom Arabsko poročilo o človekovem razvoju. Slednji je identificiral tri ključne deficite, in sicer politično svobodo, opolnomočenje žensk in znanje. Naslednja iniciativa je bila oblikovana do leta 2004, in sicer *Broader Middle East and North Africa Partnership Initiative* (BMENA),¹⁴ ki je sicer delovala v okviru G8, vendar pod vodstvom ZDA.

3.3.1 Politike in prakse ZDA promocije in širjenja demokracije in človekovih pravic v Severni Afriki

Kot je bilo že predhodno izpostavljeno, sta osrednja zunanjepolitična instrumenta ZDA za promocijo demokracije USAID in MEPI, poleg tega pa še HRDF (U.S. Department of State 2015a). Clintonova administracija je bila tista, ki je oblikovala zunanjo politiko pod imenom angažiranja in širjenja (Clinton 1995), katere osrednji cilj je bil sicer vzdrževanje varnosti ZDA z vojaškimi silami, obenem pa promocija demokracije izven ZDA. Praktično vzporedno s tem je bila leta 1994 oblikovana posebna enota znotraj USAID, poimenovana Demokracija in vladanje.

Širjenje demokracije in podpora demokraciji je od 90-ih let prejšnjega stoletja postajala vse bolj relevantna, kar je vidno tudi iz podatka, da je USAID vedno več sredstev namenjala prav temu področju (Finkel in drugi 2006, 31). Huber (2008, 48) piše, da je podpora demokraciji in človekovim pravicam kot zunanjepolitični aktivnosti v severnoafriški in širši bližnjevzhodni regiji prek USAID v letu 1990 obsegala skoraj 2 milijona dolarjev, pod predsednikom Clintonom pa so finančna sredstva bila še izdatnejša, medtem ko je po letu 2001 in terorističnih napadih bilo namenskih sredstev še več. Leta 2003 je ta številka dosegla skoraj

---

¹⁴ BMENA je pravzaprav pobuda, ki deluje v okviru G8 in čeprav so ZDA ključni akter, jo v magistrskem delu puščam ob strani.

190 milijonov dolarjev. Podobno velja tudi za HRDF, ki je bila ustanovljena leta 1998. Tako je na primer financiranje tega segmenta bilo okoli 9 milijonov dolarjev v letih 1998 in 1999, leta 2005 in 2006 pa se je približalo 50 milijonom.

MEPI je predsedniška pobuda, ki je, kot sem povedala, začela delovati leta 2002, sicer pa deluje v 18 državah in ozemljih, v sodelovanju z organizacijami civilne družbe in voditelji različnih skupnosti, z mladimi in ženskami aktivistkami ter skupinami zasebnega sektorja, ki želijo širiti svoje reformna prizadevanja. Pristop v okviru MEPI je od spodaj navzgor in kot tak je neposreden odgovor na lokalne interese in potrebe (MEPI 2016a). Ameriško zunanje ministrstvo v orisu promocije demokracije v okviru iniciative MEPI sicer trdi, da so projekti, financirani v okviru iniciative MEPI, odraz neposrednih potreb, ki jih oblikujejo reformne demokratične sile. Promocija demokracije v okviru MEPI naslavlja številna vprašanja in področja, kot so politična participacija, svoboda tiska in sodelovanje državljanov (MEPI 2016b). MEPI je sicer sestavljen iz štirih stebrov: političnega, gospodarskega, izobraževalnega in opolnomočenje žensk. Proračun je v letih 2002–2005 znašal 293 \$ milijonov. Administracija MEPI sicer po navadi zahteva več sredstev, ki pa ga kongres ne odobri z obrazložitvijo, da program ni dovolj podroben in se prekriva z aktivnostmi programa USAID (Huber 2008, 48).

Zanimivo je, da so sredstva v okviru iniciative MEPI, kljub trditvam o *bottom-up* pristopu k promociji demokracije, vendarle v veliki meri namenjena arabskim vladnim agencijam, zadolženim za pokrivanje demokratičnih vsebin in procesov. Kar 70,8 odstotkov od 100 milijonov dolarjev začetnih sredstev je bilo namenjeno vladnim agencijam, vladam neposredno pol odstotka in nekaj več kot 18 odstotkov arabski civilni družbi (Yerkes in Wittes 2004). Po drugi strani pa so projekti USAID v Severni Afriki in nasploh v državah Bližnjega vzhoda bolj uravnoteženi kar se tiče financ, saj gre okoli 50 odstotkov državnim agencijam in institucijam, druga polovica pa civilnodružbenim organizacijam (Huber 2008, 48). Velika večina sredstev, ki jih v okviru USAID namenja vladnim organizacijam je vendarle namenjena lokalnim oblastem oziroma decentralizacijskim reformam. Huber (2008, 49) ugotavlja, da je trend financiranja decentraliziranja v okviru razvojne pomoči postal prevladujoč, kar je razvidno tudi iz finančnih spodbud USAID v severnoafriški regiji in regiji Bližnjega vzhoda, tudi na področju promocije demokracije. To je sicer velika razlika v primerjavi z Evropsko komisijo, ki decentraliziranju ne daje velikega pomena.

Poleg decentralizacije je v okviru USAID veliko sredstev pred arabsko pomladjo namenjenih razvoju demokratičnih političnih strank in podpore pri volilnih procesih. V okviru programa oziroma iniciative MEPI je na primer potekal projekt, v okviru katerega so večšine pridobivali mladi člani ene od političnih strank v Egiptu, pri čemer je šlo za širjenje demokracije in demokratičnih praks znotraj stranke (Huber 2008, 50).

Civilnodružbeni programi v okviru programov širjenja demokracije so v ameriški normativni zunanji politiki usmerjeni predvsem na krepitev neodvisnih medijev, sindikatov in gospodarskih zvez. Posebej pomembno je tudi opolnomočenje žensk medkulturnega dialoga in človekovih pravic, pri čemer tovrstni projekti potekajo na lokalnem nivoju. Eden takšnih projektov je bil na primer program, ki je ciljalo k promociji lokalnih, decentraliziranih medijev, gospodarskega razvoja in podpora reformi medijske zakonodaje v Egiptu (Huber 2008, 50). Vsebinsko podobno promocijo demokracije izvaja tudi MEPI, ki je med drugim v prvi polovici prvega desetletja 21. stoletja ciljalo h krepitvi egiptovskih nevladnih organizacij in njihovih povezav, ki delujejo v smeri krepitve vloge žensk v politiki, predvsem v smislu njihovega vpliva na regionalne vladne politike (Huber 2008, 50).

Kot vidim, je praksa promocije demokracije in človekovih pravic, kot norm v okviru zunanjepolitične aktivnosti ZDA, izvajana predvsem prek vladnih organizacij in programov, ki financirajo zunanje projekte. Ameriške agencije neposredno določajo projekte v smislu vsebine in aktivnosti ali pa pripravijo razpise, ki določajo, kakšna mora biti vsebina projektov kot tudi njihove aktivnosti. Ob tem je pomembno, da tovrstne praks ne omogočajo neposrednega dialoga med ZDA in severnoafriškimi državami. HRDF na primer ne zagotavlja platforme, kjer bi bil tak dialog omogočen, kakor tudi ne MEPI, ki razen univerzitetnega partnerstva med ZDA in Bližnjem vzhodom ne omogoča političnega ali civilnodružbenega dialoga.

4 SEVERNA AFRIKA PO ARABSKI POMLADI - PROMOCIJA DEMOKRACIJE IN ČLOVEKOVIH PRAVIC KOT ELEMENTOV NORMATIVNE MOČI EVROPSKE UNIJE IN ZDRUŽENIH DRŽAV AMERIKE

4.1 Severna Afrika in arabska pomlad: družbenopolitični konteksti

Od izbruha arabske pomladi v Severni Afriki in na Bližnjem vzhodu, ki jo je 17. decembra 2010 sprožil samovžig mladega uličnega prodajalca zelenjave Mohammeda Bouazizija obupanega nad razmerami v Tuniziji, je v nekaj mesecih val protestov pometel stran avtokrate v Tuniziji, Egiptu in Libiji¹⁵. V regiji, za katero je še do nedavnega veljalo, da ima stabilne avtoritarne režime in da je v veliki meri odporna na demokracijo, so začele potekati parlamentarne volitve in razprave glede ustavnih reform, kar je sprožilo odprto kritiko glede avtokratičnih oblastnih praks in delovanj (Rosiny 2012, 1). Kako temeljne in trajne se bodo izkazale te spremembe, ki so jih prinesli protesti arabske pomladi v različnih državah, še ni mogoče oceniti z gotovostjo, vendar pa je že od njenega začetka mogoče izpostaviti nekatere skupne značilnosti, ki jih je izpostavil tudi Rosiny (prav tam): začetna spontanost in lahkotnost, s katero so opozicijska gibanja dvomila v obstoječe režime, kar ni presenetilo le zahodnih opazovalcev, ampak tudi same oblasti severnoafriških držav; povod, razvoj in intenzivnost protestov so se spreminjali od države do države in tudi odzivi režimov so bili prav tako različni (od previdnega popuščanja do nasilne represije); v številnih arabskih državah je bilo opaziti krepitev zmernih islamskih strank, ki so jih mnogi ljudje sprejeli kot sposobne in zanesljive alternative obstoječim režimom; večini arabskih režimov je primanjkovalo legitimne podpore svojega ljudstva, tako so državljani zahtevali participacijo na političnih, gospodarskih in družbenih dogodkih. Po vsej regiji so protesti kazali podobne simbole. Te vzporednice delajo arabsko pomlad relevanten in hkrati kompleksen proces, ki bo imel oziroma bi lahko imel trajen vpliv na regijo.

---

¹⁵ Oblasti v Egiptu in Tuniziji, podobno kot v Alžiriji, vendar povsem v nasprotju od režima v Libiji, so v zadnjih letih pred arabsko pomladjo vedno v večji meri dovoljevale družbeno in gospodarsko neodvisnost izražanja in dejanj. To je povezano z omejeno politično liberalizacijo, ki pa je načrtovana tako, da režim ni nikoli ogrožen. Daniel Brumberg (2002) to imenuje »liberalizirane avtokracije«, Fareed Zakaria (1997) pa je nekaj let prej to imenoval »neliberalne demokracije«. Kjer so bile dovoljene, so bile institucije civilne družbe del paketa, ki je vzdrževal avtokratični režim. Ko pa je končno prišlo do soočenje z avtoritarno državo, so avtonomne institucije obstajale in mobilizirale družbena gibanja, ki so lahko uspešno izzvala oblasti. Samo v Libiji, kjer je vladala popolna avtokracija, nepripravljena za kakršnokoli politično popuščanje, je bilo jasno, da se lahko radikalna politična sprememba prelevi le v državljansko vojno (Joffé 2011, 508).

4.1.1 Kontekst Tunizije kot katalizator arabske pomladi

Kot prelomen dogodek, s katerim se je arabska pomlad dejansko začela, je po navadi identificiran že omenjeni samovžig mladega uličnega prodajalca zelenjave sredi zime v tunizijskem podeželskem mestu Sidi Bouzid (Fahim 2011). V naslednjih urah in dneh so bili spontani shodi v znak solidarnosti kruto zadušeni. Arabska Al-Jazeera, ki je sčasoma postal najpomembnejši čustveno provokativni in mobilizacijski medij arabske pomladi (Khondker 2011, 676), je pokazala posnetke samovžiga in s tem povezane demonstracije. Protesti so hitro dosegli glavno mesto Tunis in se razširili na sosednje države. Širili se niso le regionalno, ampak tudi v smislu družbene sestave znotraj posamezne države: poleg mladih so med protestniki bili tudi otroci in starejši, ženske in moški, muslimani in kristjani, verniki in neverniki. V manj kot dveh mesecih sta bila dva domnevno najstabilnejša avtokrata strmoglavljena: v Tuniziji po 23 letih vladanja Zine el-Abidin Ben Ali, in sicer 14. januarja 2011, in v Egiptu Hosni Mubarak 11. februarja 2011. Na začetku leta 2011 so protesti in nemiri izbruhnili v skoraj vseh arabskih državah (Rosiny 2012).¹⁶

Joffé (2011, 518-519) navaja več razlogov oziroma pogojev, zakaj je tunizijska arabska pomlad lahko uspela. Prvi je dejstvo, da je v času Ben Alijevega režima v državi jasno obstajala tradicija svobodnega izražanja, ki je režim ni omejeval ali nasilno onemogočal. Lokalne podružnice sindikalnega gibanja v državi so ohranile precejšnjo stopnjo avtonomije, kljub temu, da je režim osrednji del gibanja večkrat omejeval in discipliniral, tako pod predsednikom Habib Bourguiba kot v okviru režima Ben Alija. Hkrati je v državi, sicer na pol v tajnosti, delovala ena izmed organizacij za človekove pravice, ki je bila v 1990ih letih zatrta. Podprta je bila s strani odvetnikov, neodvisnih novinarjev in pozneje blogerjev. Drugič, v Tuniziji obstaja zelo močna tradicija ustavnosti, ki izhaja še iz časa francoske okupacije države, ko so Tunizijci francoske oblasti prepričali, da spoštujejo določbe pogodbe iz leta 1881, ko je država postala francoski protektorat, in tunizijske ustave, ki je stopila v veljavo leta 1861 in velja za prvo ustavo v arabskem svetu. Ta tradicija je tunizijskem oblastem vedno

---

¹⁶ V večini držav severnoafriške regije so potekale demonstracije in stavke zaradi socialne stiske in avtokratskega režima že leta; od leta 2000 so se ti protesti razvili v transnacionalna gibanja. Izbruh Druge Intifade na palestinskih ozemljih, vojna v Iraku leta 2003, ki jo je vodila ZDA, karikature Mohameda 2005 in 2006 so bili vzroki za proteste proti zahodni in izraelski "agresiji" in shode v znak solidarnosti za žrtve teh dejanj. Te demonstracije so bile šele v drugi fazi usmerjene proti nedejavnosti njihovih vlad. Kritike ravnanja Izraela tako v libanonski vojni s Hezbolahom (2006) in vojni v Gazi (2008–09) so bile podkrepljene z besom proti režimu Egipta, Jordanije in Savdske Arabije, ki so bolj ali manj odkrito stopile na stran Izraela (Rosiny 2012, 2).

onemogočala, da bi uvedle še bolj represivno obliko vladavine, hkrati pa je omogočila omejen politični pluralizem, seveda pod pogojem, da to ne ogroža prevlade politične stranke, ki je bila dejansko jedro režima (*Rassemblement Culturelle et Démocratique – RCD*) (Willis 2014). Posvetne politične stranke, ki so bile dovoljene po letu 1980, so pogosto sodelovale z režimom zaradi strahu pred islamizmom. Ko je oblast kršila načelo formalne ustavnosti s spremembo ustave, je njena podpora začela slabeti. Tretjič, režim si je zagotovil svojo hegemonijo med drugim tudi tako, da je tradicionalno marginaliziral tunizijsko vojsko in si s tem zagotovil, da ga nikoli ne bi ogrožala, kar je posledično pomenilo, da je bila tunizijska vojska šibko vpeta v politiko in kot taka šibek politični akter (Joffé 2011).

Zato tudi ni bilo presenetljivo, da so bile takoj po Bouazzizijevem samosežigu organizacije v Tuniziji pripravljene in sposobne ustvariti močno družbeno gibanje s ciljem odstraniti vladajoči koruptivni in represivni režim, ki ga je v veliki meri razvil in obvladoval predsednik. Ker je režim, kot smo predhodno poudarili, vedno izključeval tunizijsko vojsko iz politike, vojska ni želela posredovati ali celo streljati na demonstrante. Da bi ohranilo svojo moč, se je vodstvo RCD odločilo, da je potrebno žrtvovati predsednika in njegovo družino. Šele takrat so demonstranti obrniti svojo jezo tudi proti RCD, ki je skušala rekonstruirati vlado pod njenim nadzorom. Tri tedne po odstavitvi predsednika, je tunizijsko sodišče razpustilo RCD. Tako je tunizijska revolucija dosegla glavni cilj – konec režima, ki je bil dejansko na oblasti od osamosvojitve, in sicer leta 1956 (Joffé 2011, 519).

4.1.2 Dinamika protestov arabske pomladi

Zaradi specifičnosti in načina, kako so bili protesti organizirani in izvedeni, lahko arabsko pomlad označimo kot edinstven politični proces. Kar je bilo novo (v primerjavi z arabskimi revolucijami iz preteklosti, ki se pogosto navajajo kot model (Khiabany 2012): islamska revolucija 1978-79 v Iranu, libanonska revolucija ceder marca 2005, iranska zelena revolucija 2009), je bila širitev protestov, ki so metaforično orisani v valovih, in njihovo hitro součinkovanje. Regionalna mobilizacija ljudi ni bila več primarno usmerjena na zunanega sovražnika, kot sta bila do takrat ZDA ali Izrael, temveč se je zavzemala za strmoglavljenje ali reformo vladajočih avtoritarnih sistemov. Hkrati so demonstracije bile dovolj obsežne in silovite, tudi zaradi prisotnega nasilja, da so pritegnile pozornost svetovnih medijev, kar je otežilo voditeljem, da se zatečejo k popolni uporabi sile (Rosiny 2012, 2).

Velika vključenost ljudi iz vseh segmentov družbe, spontanost gibanja in v veliko primerih tudi odsotnost jasno identificiranih vodij, so najprej presenetili vladajoče režime in ogrozili njihove strategije za zadušitev gibanja. Nasilno zatiranje (na tisoče protestnikov je umrlo) in aktiviranje vseh družbenih razredov je dalo protestnikom moralno premoč in legitimnost, medtem ko so represivni režimi to prednost izgubljali (Joffé 2013). Molč v zvezi z zlorabo oblasti in strah pred državno represijo sta v veliki meri izginila, kar je ljudem omogočilo izražanje specifičnih zahtev in oblikovanje političnih idej o prihodnosti državnih ureditev. Upanje, da bodo avtokratski voditelji eden za drugim odhajali s pozicije, pa se do sedaj ni uresničilo. Od marca 2011 so se ti voditelji pospešeno prilagajali novim razmeram in se postopoma vračali nazaj na pozicijo, vendar različno uspešno: delno so izpolnili zahteve protestnikov tako, da so zamenjali nepriljubljene ministre ali celotno vlado, ali so obljubili ustavne reforme. Poskušali so pridobiti podporo tako, da niso več krčili državnih subvencij za osnovna živila in energente, uvajali so nove subvencije, hitro ustvarjali nova delovna mesta v državni birokraciji in varnostnih aparatih in obljubljali rast plač. Savdska Arabija in druge zalivske monarhije so pod svoje okrilje vzele ogrožene režime v Bahrajnu, Omanu, Maroku in Jordaniji, kot tudi šibki prehodni vojaški svet Egipta z več milijard dolarjev pomoči (Rosiny 2012, 2–3).

Avtokrati so se še naprej osredotočali na politike, prek katerih so skušali vzpostavljati politične delitve in diskreditirati opozicije. Protestnike so označevali kot agente tujih sil, kot saboterje in teroriste, ali pa so uporabljali ustrahovalni diskurz napovedi posledic morebitne državljanske vojne skupaj z novimi etničnimi in verskimi delitvami in nasiljem. Zahod so opozarjali, da bi politična liberalizacija vodila do večje moči islamskih fundamentalistov in džihadskega terorizma, kar je bila v kontekstu varnostnih dilem zahodnih sil smiselna taktika. Ko se je izkazalo, da ponekod tovrstne strategije zadušitve uporov in protestov ne bodo uspele, so se v nekaterih državah poslužili popolne represije. V Libiji je mednarodna vojaška koalicija pod poveljstvom NATA posredovala v konfliktu na strani upornikov. Nasprotujoči signali despotov in njihove pogoste spremembe taktike med prilagoditvijo in zatiranjem so privedli do stopnjevanja uporov med drugim tudi v Tuniziji in Egiptu (Rosiny 2012, 3).

Poleg naraščajočega nezadovoljstva nad povišanjem cene hrane in energentov so v Egiptu do začetka leta 2011 beležili veliko protestov, v katere so bili vključeni različni segmenti egiptovskega prebivalstva (Kanalley 2011). Dogodki v Tuniziji – strmoglavljenje predsednika – so bili priložnost za majhno skupino aktivistov, ki je načrtovala demonstracije v Kairu na

dan 25. januar 2011. Ker policiji ni uspelo zatreti demonstracij, je to privedlo do veliko večjih demonstracij tri dni kasneje, čemur je sledila še vrsta kontinuiranih protestov, ki so vključevali milijone ljudi tudi izven glavnega mesta. Že po dveh tednih (11. februarja 2011) je Mubarak moral odstopiti s predsedniškega položaja. Pri tem velja opozoriti, da ga je v svojem uspešnem poskusu ohranjanja lastnih interesov žrtvovala vojska, saj je na koncu slednja ponovno prevzela oblast. Vojska je z islamističnim gibanjem Muslimansko bratovščino razvila neformalno zavezništvo. Skupaj sta pripravili majhne spremembe ustave, ki so bile na referendumu na koncu le odobrene, kar ni pomenilo veliko za radikalce, ki so organizirali demonstracije in ki so pričakovali bolj daljnosežne spremembe. Tako je egiptovska revolucija bila le delno uspešna (Joffé 2011, 521).

Govor egipčanskega predsednika Mubaraka dan pred odstopom z oblasti, ki je razočaral množico, je do določene mere služil kot opozorilo drugim oblastem, saj ni pokazal nikakršne pripravljenosti, da bi odstopil, čeprav so razmere kazale na to, da bo moral odstopiti. Nekateri voditelji so v nasprotju s tem primerom odreagirali veliko bolj taktično in strateško – na primer, kralj Maroka Mohammed VI, se je pravzaprav na koncu postavil sam na vrh domačega reformnega gibanja s tem, da je uvedel ustavno reformo, s čimer je stabiliziral svojo monarhijo (Rosiny 2012, 3). Zato so prevladujoče ocene, da je maroška revolucija bila le navidezna in da bistvenih sprememb v tej severnoafriški državi ni bilo (Abend 2011).

4.1.3 Zahteve protestnikov: demokratizacija kot ključen element zahtev po spremembah

V severnoafriški regiji so se v nekaterih državah protesti za več svobode in proti despotizmu najprej začeli v urbanih središčih, pri čemer je gonilo predstavljala izobražena mladina, drugje so se upori začeli s strani marginaliziranih ljudi na obrobju. Odpor se je širil zlasti v državah, kjer so se lokalizirani in urbani protesti nagibali, da postanejo nacionalna gibanja: še posebej v Tuniziji in Libiji. Zahteve teh nacionalnih gibanj so bile zatorej velike in so vključevale materialne izboljšave pri zagotavljanju hrane, stanovanj in energentov, izboljšane storitve in boljše zaposlitvene možnosti in končno, reforme političnega sistema: demokracijo, delitev oblasti in odgovorne institucije. Zahteve so bile odraz lokalnih razmer, kar je na primer vidno v Egiptu in Alžiriji, kjer so se protestniki zavzeli za razveljavitev zakonodaje, nastale v izrednih razmerah (Rosiny 2012, 3–4).

Povezovalec in zelo pomemben element družbeno heterogenih protestov so bila vseeno moralna in etična načela, predvsem pravica, svoboda, dostojanstvo in spoštovanje. Zahteve protestnikov so med drugim vključevale, da oblasti spoštujejo pravice ljudi kot državljanov in jih ne obravnavajo kot lastne podanike, dostojanstveno življenje brez ponižanja, podcenjevanja in zatiranja s strani varnostnih sil in javnih organov; enakopravnost pri dostopu do virov in priložnosti namesto klientelizma; pravno državo namesto despotske vladavine in posebnih privilegijev za elito; pravico do blaginje, razvoja, izobraževanja in demokratične participacije.

Najpomembnejša zahteva – strmoglavljenje vladajočega režima – je bila uresničena le v državah, kjer se je s strani vladajočega režima stopnjevalo nasilje, ko se uvedba postopnih reform s strani obstoječe elite ni zdela več mogoča. V severnoafriških državah, kot so Tunizija, Egipt in Libija, so protestniki zahtevali spremembo režima (Rosiny 2012). Tako so bile tovrstne spremembe izrazite v Tuniziji, kjer je bil z oblasti odstranjen tunizijski dolgoletni voditelj Zine El Abidine Ja Ben Ali, v Libiji, kjer je padel libijski diktator Gadafi, ter v Egiptu, kjer je bil s predsedniškega položaja odstranjen voditelj Hosni Mubarak, kjer pa je leta 2013 vojska spet prišla na oblast.

Razmeroma stabilne razmere so v Alžiriji, kjer se je sprva pričakovalo, da bo naslednja država, ki se bo morala soočiti s protesti, ki so spremljali arabsko pomlad v državah regije. Sicer so protesti in nemiri v državi pogosti, a so zgolj lokalni in z malo podpore, saj je alžirskemu predsedniku Abdelaziz Bouteflika uspelo, kar voditeljem drugih držav regije ni – Alžirce je spomnil na brutalno državljansko vojno v 90-ih letih prejšnjega stoletja, ko so se vladne sile spopadale z različnimi islamističnimi uporniki (Zoubir 2016).

4.2 EU in promocija demokracije in človekovih pravic v Severni Afriki po arabski pomladi

Obširne in velike ljudske vstaje, ki so od pomladi 2011 pretresale in vsaj do določene mere spreminjale družbenopolitični kontekst severnoafriške regije (in v drugih državah bližnjevzhodne regije), so imele velik vpliv tudi na zunanjepolitično aktivnost EU. Arabska pomlad je do določene mere razkrila neučinkovitost zunanje politike EU in njenih naporov urejanja ter upravljanja odnosov v Severni Afriki ter z drugimi sosedskimi državami v Sredozemlju (Behr 2012; Keukeleire in Delreux 2014, 626). V okviru svoje zunanje politike v

Sredozemlju in sredstva EMP (z njegovim formalnim pričetkom leta 1995), je EU želela vzpostaviti svojo vizijo odprte in povezane sredozemske regije, v kateri bi države vsaj minimalno sledile demokratičnim normam in načelom, ob spoštovanju človekovih pravic. Kot smo pokazali v prejšnjem poglavju je EU kot normativna sila sledila svojim identitetnim izhodiščem kot zunanjepolitični akterki, ki ob vzpostavljanju odnosov v mednarodni skupnosti želi primarno širiti demokratične vrednote in norme ter spoštovanje človekovih pravic, čeprav je ob tem v konkretnih situacijah ta načela obšla oziroma dopustila, da so partnerske države, tudi v Severni Afriki, zgolj na deklarativni ravni pristale na demokratični diskurz, s čimer se je EU zadovoljila (Behr 2012, 76). Rezultat tega prilagajanja je bilo 'partnerstvo za stabilnost', ki je služilo tako interesom EU delovati v stabilnem in zahodno usmerjenem Sredozemlju, kot tudi potrebam severnoafriških držav glede pridobivanja finančnih sredstev in zunanje legitimnosti.

S tem, ko so padli avtoritarni režimi in so bile v nekaterih državah (začasno) izvedene demokratične reforme in spremembe delovanja oblasti, je arabska pomlad prej omenjenemu odnosu med EU in severnoafriškimi državami prinesla konec. Kot pravi Behr (2012) je arabska pomlad prinesla razkritje njenega 'tihega' sprejemanja avtokratičnih režimov v Severni Afriki in v širši sredozemski regiji, Hollis (2012, 94) pa celo trdi, da je prav vloga zaradi njenega zunanjepolitičnega delovanja v tej regiji deloma prispevala k arabski revoluciji, in sicer ne v smislu, da je razširila norme demokracije in spoštovanja človekovih pravic do te mere, da so se ljudje nedemokratičnim oblastem uprli, temveč, da je EU (tiho) podpirala tamkajšnje režime in s tem institucionalizirala razmerja v smislu sekuritizacije, kar je dodatno vodilo k vstajam v severnoafriških državah.

Začetni odziv EU na arabsko pomlad je potrebno razumeti v kontekstu razmerja med njeno dolgoročno željo po regionalni stabilnosti ter njenih bolj kratkoročnih institucionalnih pomanjkljivosti in razhajanj v zunanji politiki. Kot ocenjuje Behr (2012), so ljudske vstaje v Severni Afriki presenetile EU v času njene krize. V tem času je namreč institucionalni okvir zunanje politike EU, Evropska služba za zunanje delovanje, bil sredi internih razprav o njegovem ustroju in sestavi, kar je prispevalo k temu, da se je EU odzvala zelo previdno in do določene mere nejasno. Deloma pa je mlačen odziv EU na arabske vstaje posledica odzivov določenih držav članic, ki so same sprožale diplomatske odzive in akcije in niso čakale na skupen odziv v okviru EU institucij. Poleg tega je v kontekstu želje po stabilnosti v njeni

soseščini EU vstaje sprva ocenjevala kot problem stabilnosti in zato je njen prvotni odziv na vstaje v Tuniziji in Egiptu v najboljšem primeru mogoče opredeliti kot plašen.

Eden takšnih primerov je primer Tunizije, ko je EU s svojimi prvimi odzivi izkazala relativno šibko pozicijo. Kot smo že omenili so se protesti začeli že v decembru 2010, v glavno mesto Tunis pa so se razširili v začetku januarja 2011. Takrat je uraden odziv EU bil zgolj v oblik javnega sporočila s strani visoke predstavnice EU Catherine Ashton in takratnega evropskega komisarja za širitev Štefana Füleja, v katerem sta izrazila zaskrbljenost glede dogodkov, ki so se odvijali, predvsem zaradi nasilja in smrti civilistov (Evropska unija 2011). V sporočilu sta pozvala k umiritvi napetosti in zadrževanju obeh strani pri uporabi nasilja ter k spoštovanju temeljnih svoboščin. V sporočilu je vendarle mogoče razbrati tudi nekatere norme, ki jih predstavlja EU tako navznoter kot navzven, in sicer, kot že rečeno, temeljne svoboščine ter dialog kot element razreševanja konfliktov. Obenem sta v izjavi spomnila še, da ima EU trajno sodelovanje s Tunizijo ter željo, da se proces krepitve bilateralnega sodelovanja med EU in Tunizijo nadaljuje (prav tam).

Kljub temu ni mogoče trditi, da je stališče EU tudi ostalo plašno in previdno. Sčasoma se je EU odzvala na te spremembe z zagovarjanjem precejšnjih sprememb v vsebini svojih sredozemskih politik s ciljem oblikovanja 'partnerstva za demokracijo', ki se legitimira prek podpore tranzicijskim procesom v Severni Afriki (kot pokažem v naslednjem podpoglavju). Vendar pa ob tem še zdaleč ni jasno, ali bo ta drža zadostovala, da se EU zagotovi relevantnost in vpliv v hitro spreminjajoči se sredozemski regiji, pri čemer je eno od bistvenih vprašanj v severnoafriških družbah tudi prelom z neo-kolonialnimi odnosi z zahodnimi državami.

4.2.1 Partnerstvo za demokracijo in skupno blaginjo z državami južnega Sredozemlja

Eden prvih strateških odgovorov EU na arabske vstaje je bilo oblikovanje Partnerstva za demokracijo in skupno blaginjo z državami južnega Sredozemlja, ki je bil objavljen 8. marca 2011 (Evropska komisija 2011d). Z njim je EU želela okrepiti podporo spremembam in demokratičnim reformam ter »v skladu s politiko 'več za več' okrepiti in razširiti podporo predanim reformatorem v južnem in vzhodnem sosedstvu« (Evropska komisija 2012). Evropska komisija je to partnerstvo ocenila kot prenovljeno partnerstvo, katere cilj je omogočiti EU, da okrepi njeno podporo tistim severnoafriškim državam, ki uvajajo oziroma so na poti politične in gospodarske tranzicije. Ideja je bila, da se prenovljeno partnerstvo

utemelji na predhodnih rezultatih barcelonskega procesa in Unije za Sredozemlje, hkrati pa na pripravljenost partnerskih držav, da so zavezane političnemu sodelovanju, vključno na področju zunanje politike in varnosti, ter »spoštovanju človekovih pravic in demokratičnih procesov« (Evropska komisija 2011d). Komisija v strategiji jasno napoveduje, da je »napočil čas, da v odnosih med EU in njenimi južnimi sosednjimi državami naredimo kakovosten korak naprej. Ta novi pristop naj bi nedvoumno temeljil na skupni zavezanosti skupnim vrednotam. Na zahteve po politični participaciji, dostojanstvu, svobodi in možnostih zaposlovanja, ki so bile izražene v zadnjih tednih, se je mogoče odzvati zgolj s hitrejšimi in višje zastavljenimi političnimi in gospodarskimi reformami« (Evropska komisija 2011e). V tem kontekstu je EU izrazila svojo pripravljenost, da vse svoje južne sosednje države, ki so takšne reforme sposobne in pripravljene izvesti, podpre v okviru Partnerstva za demokracijo in skupno blaginjo.

Ta strateški dokument EU je posebej orientiran na vprašanja demokratizacije in tranzicije, pri čemer je pomembno, na kakšen način se loteva teh dveh pojmov. Pri tem Andrea Teti (2012, 272–273) ugotavlja, da je velik poudarek pri obeh konceptih dan na izgradnjo države in civilne družbe ter na vlogo družbeno-ekonomskih pravic. Okvir strategije je v veliki meri liberalen, v smislu, da se osredotoča na 'pravo' razmerje med civilno družbo in državo, ki je v strategiji razumljeno kot bistveno za demokracijo. To sicer ne pomeni, da so družbeno-ekonomske pravice povsem zapostavljene, vendar so označene zgolj kot relevantne, pri tem pa Strategija v okviru debate demokracijo reproducira kot ključno za transformacijo in gradnjo institucij, predvsem v okviru zagotavljanja oziroma spoštovanja človekovih pravic, temeljnih svoboščin, ustavnih reform in reform sodstva ter osnovnih političnih participativnih elementov demokracije. Poleg tega strategija daje velik poudarek na vlogo civilne družbe, kar je bilo pomembno tudi v predhodnih zunanjepolitičnih dokumentih in praksah EU v okviru sodelovanja s severnoafriškimi državami. Civilna družba je omenjena predvsem v tistih delih dokumenta, ki naslavlja normo demokracije. Strategija med drugim cilja k vzpostavljanju močnejšega partnerstva z ljudmi predvsem prek podpore civilni družbi in krepitevi priložnosti za izmenjavo, predvsem mladih. Tako strategija izpostavlja, da lahko »uspešna civilna družba pomaga pri spoštovanju človekovih pravic in prispeva k demokraciji in dobremu upravljanju, ki igrajo pomembno vlogo pri zlorabi oblasti. Paleta nevladnih organizacij in organizacij civilne družbe lahko zagotovi prepotrebno podporo za reforme« (Evropska komisija 2011d).

Evropska komisija je s strateškim dokumentom kot enem od prvih odzivov na proteste v Severni Afriki želela na novo začeti partnerstva, ki so se v predhodnih obdobjih izkazala kot neučinkovita (Keukeleire in Delreux 2014, 266). Pri tem je Evropska komisija želela spodbuditi še tesnejše politično sodelovanje, kar je razumela v smislu približevanja »višjim standardom človekovih pravic in upravljanja, ki bodo temeljili na konkretnih merilih, na podlagi katerih se bo ocenjevala njihova uspešnost«. Komisija je seveda vstop v partnerstva, tako kot doslej, pogojevala z določenimi pogoji, med drugim tudi to, da določena država izkaže »zavezanost k ustrezno nadzorovanim, svobodnim in poštenim volitvam in tudi tesnejšemu sodelovanju na področju skupne zunanje in varnostne politike ter na mednarodnem prizorišču pri vprašanjih skupnega interesa« (Evropska komisija 2011e). Poleg tega je Komisija v strategiji poudarila, da bo »EU še naprej zavezana k mirnemu reševanju sporov v državah v regiji in med njimi ter jih bo pri tem tudi podpirala in da mora partnerstvo podpreti okrepljen politični dialog, pri čemer bo EU z državami v regiji poglobila dvostranski politični dialog na vseh ravneh, takoj ko bodo to dopuščale lokalne razmere, glavni poudarek pa bo na človekovih pravicah in politični odgovornosti« (Evropska komisija 2011e).

4.2.2 Revidirana Evropska sosedna politika (Novi odgovor na spreminjajočo se soseščino)

Nadaljnji, vendar skoraj sočasni korak EU v njeni zunanji politiki kot odgovor na arabske vstaje je bila tudi ocena in nova zastavitev ESP (Evropske sosedne politike), ki je dobil konkretno obliko v publikaciji z naslovom *Novi odgovor na spreminjajočo se soseščino: pregled ESP – A New Response to a Changing Neighbourhood: A review of European Neighbourhood Policy* (Evropska komisija 2011c). Ideja Evropske komisije, ki je pripravila novo agendo v okviru prenovljenega ESP skupaj z visoko predstavnico EU, je bila, da bi si z novo in ambiciozno ESP vsi udeleženi partnerji prizadevali za krepitev odnosov, pri čemer bi partnerstvu namenili več sredstev, hkrati pa tudi večjo odgovornost vseh udeležениh strani (Evropska komisija 2011b).

Prenovljena ESP, ki je bila sprejeta 24. maja 2011, naj bi gradila na dosežkih, saj je bila prva ESP opredeljena in implementirana od leta 2004, hkrati pa se bolj odzivala na želje ljudi po večji demokraciji in blaginji, kar je bilo zaznati tudi v času vstaj v Severni Afriki. Nova oziroma prenovljena ESP je v izhodišču ponudila nove oblike podpore za različne segmente družbe, in uvedla več spodbud za nadaljevanje reform, tudi v smeri političnih demokratičnih procesov in spoštovanja človekovih pravic. Prenovljena ESP je po besedah Evropske komisije

neposredno nadaljevanje razvoja Partnerstva za demokracijo in skupno blaginjo z državami južnega Sredozemlja, ki sem ga orisala kot prvi strateški odgovor na arabsko pomlad (Evropska komisija 2011b).

Ob zagonu prenovljenega ESP je visoka predstavnica Catherine Ashton dejala, da je veliko držav v soseščini EU v procesu demokratičnih tranzicij, zaradi česar je ESP relevanten kot kdaj koli prej: »S tako veliko našega sosredstva v procesu demokratične spremembe, je ta pregled bolj pomembno kot kdaj koli prej. Pomembno je, da EU nudi celovito podporo našim sosedom in z njimi gradi trajno partnerstvo za okrepitev globoke in trajne demokracije ter prek tega spodbuja gospodarsko blaginjo« (Evropska komisija 2011b).

EU je v okviru prenovljenega ESP kot konkretnega odgovora na arabske vstaje ponudila svojo vizijo sodelovanja tudi s severnoafriškimi državami, pri čemer je eden od bistvenih elementov tudi promocija demokracije in človekovih pravic. V tem okviru je EU želela s prenovljenim ESP »zagotoviti večjo podporo partnericam, ki sodelujejo pri izgradnji stabilne demokracije – torej demokracija, je trajna« (Evropska komisija 2011c). Kako razume EU v tem dokumentu demokracijo kot vrednoto? Podobno kot v strateškem dokumentu Partnerstvo za demokracijo in skupno blaginjo z državami južnega Sredozemlja (Evropska komisija 2011d) tudi tu demokracija nastopa kot vrednota v smislu prepleta določenih pravic posameznic in posameznikov, kot so na primer pravica do glasovanja, svobode govora, vzpostavitve konkurenčne politične stranke, nepristranskega sojenja, varnosti, ki jo zagotavljajo odgovorne policijske in vojaške sile, nekoruptivne javne službe ter druge državljanske in človekove pravice, ki »so za Evropejce samoumevne, kot so svoboda misli, vesti in veroizpovedi« (Evropska komisija 2011c, 2). Vidim lahko, da EU vzpostavlja ne le specifično vizijo (liberalne) demokracije, temveč vzpostavlja tudi sebe oziroma lastno identiteto, saj se predstavlja kot vzor v partnerskem odnosu z državami, ki vstopajo v ESP.

Sicer pa je prenovljeni ESP bil predviden kot celovito sredstvo, ki vsebuje šest ključnih stebrov, in sicer podpora napredka v smeri 'globoke demokracije', okrepitev političnega in varnostnega sodelovanja, podpiranje trajnostnega gospodarskega in socialnega razvoja, vzpostavitev partnerstva na področju mobilnosti, krepitev vzhodnega partnerstva in graditi partnerstvo za demokracijo in skupno blaginjo v južnem Sredozemlju, zagotoviti dodatna sredstva z jasnejšimi prednostnimi nalogami (Evropska komisija 2011b).

Kot sem že opisala, je v okviru prenovljenega ESP predvidena podpora ESP v smeri demokratizacije družb, kar je EU opisala kot vzpostavljanje 'globoke demokracije'. Pri tem je izpostavila spoštovanje pravne države, človekovih pravic in temeljnih svoboščin, kar mora biti doseženo s celotno družbo, ne samo vladami oziroma oblastmi. EU kot pomemben element krepitve demokracije kot norme vidi tudi spodbujanje civilne družbe, podporo civilnodružbenim organizacijam in razvoju civilne družbe nasploh. Toda poleg norm demokracije in spoštovanja človekovih pravic je tudi v okviru novega ESP Evropska komisija predvidela, da je potrebno sodelovanje vseh strani v smeri reševanja dolgotrajnih konfliktov v regiji, kar bi v končni fazi prispevalo k okrepitvi varnostnega sodelovanja in s tem stabilnosti v regiji. Poleg tega Evropska komisija omenja tudi podporo in spodbujanje trajnostnega razvoja in socialnega razvoja, saj se razvijajoče družbe po njenem mnenju, vključno s severnoafriškimi družbami, morajo usmeriti k odprtemu gospodarstvu, ki bo temelj ustvarjanja delovnih mest, spodbujanja rasti in izboljšanja socialne zaščite (Evropska komisija 2011b).

Posebej relevantno v kontekstu severnoafriške regije in partnerstva tamkajšnjih držav z EU pa je tudi zaveza EU, da bo sodelovala in podpirala gradnjo demokratičnih institucij ter tesno sodelovala na področju migracij, mobilnosti in varnosti ter zagona pilotnih programov za podporo razvoja kmetijstva in podeželja (Evropska komisija 2011b).

Od sredine leta 2011, torej kmalu po arabski pomladi, je EU torej želela revidirati svoje politike v odnosu do njenih sosednjih držav, pri čemer so bile v fokusu še posebej države severnoafriške regije. Z ukrepi in novimi strategijami je želela bolje in učinkoviteje podpirati politične reforme, civilno družbo, gospodarstva in razvoj, temelječe predvsem na že omenjenem načelu 'več za več'. To pomeni nekakšen vzvod pogojevanja (Balfour 2012), saj je v ozadju ideja, da bodo sosedske države prejele več podpore in sredstev EU, če bodo sodelovale tesneje in se približevale normam EU. To pogojevanje je EU utemeljevala na t. i. načelu treh M-jev (denar, trg, mobilnost; orig. *money, markets, mobility*) (Archick in Mix 2013).

Tako je Evropska komisija že maja 2011 v prenovljenem okviru ESP (Evropska komisija 2011b) napovedala, da bo zagotovila sredstva, vendar ob jasnejših opredeljenih prednostnih nalogah. Tako je predvidela dodatnih 1,24 milijonov EUR (poleg že obstoječih 5,7 milijona EUR v obdobju 2011–2013), namenjenih za podporo gospodarske rasti in financiranje novih

pobud, zlasti sodelovanje s civilno družbo in razvoj podeželja ter regionalni razvoj. Določen del novega financiranja ESP je bil prerazporejen iz programov mobilnosti in podpore za razvoj civilne družbe in nedržavnih akterjev. EU je ustanovila novo sredstvo spodbujanja razvoja civilne družbe (*Civil Society Facility*), v katerega so vključene vse partnerice ESP (tudi severnoafriške države), katerih cilj je razvijati kapacitete civilne družbe in nedržavnih akterjev. EU je v obdobju 2011–2013 namenila približno 12 milijonov EUR letno za razvoj civilne družbe v državah ESP v južnem Sredozemlju (Archick in Mix 2013, 9).

Poleg promocije in podpore demokratičnim procesom je seveda eden bistvenih vidikov sodelovanja s severnoafriškimi državami tudi področje gospodarstva in trgovine. EU se je vsaj deloma odzvala na arabsko pomlad tudi z zavezo o omogočanju nadaljnjega dostopa partneric ESP do trga EU z ustvarjanjem poglobljenih in celovitih prostotrgovinskih območij (*Deep and Comprehensive Free Trade Agreements – DCFTAs*) (Langan 2014). V primerjavi s sedanjimi sporazumi o prosti trgovini naj bi DCFTAs šel onkraj zgolj odprave carin in zagotovil največjo možno liberalizacijo trgovine z blagom, storitvami in naložbami. V decembru 2011 je EU odobrila pogajalske smernice za DCFTAs s severnoafriškimi državami: Marokom, Tunizijo in Egiptom (Evropska komisija 2016b; Evropska komisija 2016c; Evropska komisija 2016d).

Naslednje pomembno področje, ki ga EU upravlja v odnosu s severnoafriškimi državami, je tudi področje mobilnosti. EU namreč vidi krepitev mobilnosti in medosebnih stikov kot ključno za razvoj tesnih in stabilnih odnosov z državami Bližnjega vzhoda in posebej severnoafriške regije. EU si prizadeva za vzpostavitev 'partnerstva za mobilnost' z državami južnega Sredozemlja, pri čemer bi šlo za razvoj celostne ureditve upravljanja procesov mobilnosti, vključno z zakonitimi in nezakonitimi migracijami, vizumsko politiko, ukrepi mejne kontrole in varnostnimi vprašanji. EU je začela dialog o teh vprašanjih s Tunizijo in Marokom (Archick in Mix 2013, 9).

4.3 ZDA in promocija demokracije in človekovih pravic v Severni Afriki tik pred in po arabski pomladi

4.3.1 Predsednik Barack Obama – promocija demokracije in človekovih pravic kot splošna zunanjepolitična strategija

Za razumevanje promocije demokracije kot elementa v zunanji politiki ZDA v času med in po arabskimi vstajami, je potrebno prikazati tudi spremembe, ki so se zgodile po menjavi na predsedniškem mestu, saj so se s tem spremenile tudi strateške orientacije ZDA. Alessandri in drugi (2015, 12) pišejo, da je s prihodom predsednika Baracka Obame leta 2009 prišlo do precejšnjih sprememb glede na predhodno doktrino predsednika George W. Busha, ki je, kot smo pokazali v predhodnem poglavju, po terorističnih napadih na ZDA leta 2001 oblikoval novo zunanjo politiko, ki je temeljila na promociji demokracije in vladavine prava ter na ideji svobode kot temeljne vrednote, ki jo morajo zasledovati vse države v mednarodni skupnosti. Ob tem je ta promocija sicer temeljila tako na razvojni pomoči (npr. prek USAID), kot tudi prek vojaških intervencij, kakršna je bila vojna v Iraku. Ena od implicitnih predpostavk demokratizacije vgrajene v t.i. Bushevi agendi svobode (*Freedom Agenda*) je prepletenost liberalnega gospodarstva (kapitalizma) in ideje svobode, človekovih pravic in pravne države. V okviru te sheme je spodbujanje gospodarskih reform po vsem svetu potrebno razumeti kot način spodbujanja dobrega upravljanja, pri čemer so ZDA predpostavljale, da to dolgoročno prispeva k oblikovanju demokratičnega upravljanja v vseh državah (Carothers 2007).

Ko je Obama leta 2009 prevzel predsedniški mandat, so mnogi napovedovali, da bo prišlo v zunanji politiki ZDA do velikih sprememb in da bo strateško usmeritev zunanje politike ZDA postavil drugače. Fareed Zakaria je med drugim trdil, da je Obama zunanjepolitični realist in da njegova administracija širših ciljev, kot so širjenje norm demokracije, človekovih pravic in podobno, ne bo zasledovala. Tudi Fukuyama (2010 v Alessandri in drugi 2015)¹⁷ je specifično za bližnjevzhodno regijo in Severno Afriko dejal, da je administracija Obame zelo omejena, kar se tiče promocije demokracije, in da je tisto, kar sporočajo o normah, povezanih z demokracijo, zgolj nekaj, kar obstane na deklarativni ravni, medtem ko se to v zunanjepolitičnih dejanjih skorajda ne kaže.

Dejansko se je Obamova administracija dobro zavedala, da je 'agenda svobode' nekaj, kar je neposredno povezano z zunanjo politiko Busha in v javnosti zapisana predvsem v povezavi z vojno v Iraku, ki je za mnoge predstavljala problematično točko v zunanji politiki ZDA. To je tudi vzrok, da se je administracija pod Obamo dokaj hitro politično distancirala od vojne v

---

¹⁷ Fukuyama, Francis. 2010. What Became of the 'Freedom Agenda'?. *The Wall Street Journal*, (10. februar).

Iraku in pozvala k novemu začetku. Podobno je že v istem letu, ko je prevzel mandat, na univerzi v Kairu dejal Obama: »Vem, da je bilo v zadnjih letih precej polemike glede promocije demokracije, ta polemika pa je povezana z vojno v Iraku. Zato naj bo jasno: nobenega sistema vladanja ne sme ena država vsiliti kateri koli drugi« (Obama 2009). Že tukaj se jasno vidi, da je Obama želel spremeniti strategijo tudi v Severni Afriki, vendar je obenem v smislu zunanjepolitičnega delovanja še vedno izpostavljal določene norme, saj je v nadaljevanju govora poudaril, da sicer ZDA ne mislijo, da najbolj vedo, kaj je najboljše za vsa ljudstva, vendar je hkrati izrazil prepričanje, da vsi ljudje stremijo k svobodi govora, možnosti politične participacije, zaupanju v pravno državo, nepristranskosti sodstva, svobodi živeti tako, kot si posameznik sam izbere (prav tam).

Ta sprememba je pomenila, da je tako na konceptualnem, kot na deklarativnem nivoju prišlo do poudarjanja medsebojnega spoštovanja kot načela v okviru zunanjepolitičnega delovanja ZDA. To pomeni, da ZDA pod Obamo niso več neposredno izpostavljala lastne vrednote kot univerzalne in tiste, ki jim mora slediti preostali svet, temveč so norme, vključno z demokracijo, bile širjene bolj prek izpostavljanja razumevanja drugačnosti in drugačnih ureditev.

Allesandri in drugi (2015, 12) poudarjajo, da je bila v Obamini administraciji vidna opustitev (pre)velikega poudarjanja promocije demokracije, kar ni bil le način, kako se distancirati od agende svobode, temveč gre tudi za konceptualni premik. Vse bolj je Obamina administracija videla demokratizacijo kot gradualni proces trajnostnega razvoja in modernizacije, kar je deloma pomenilo tudi odmik od preteklega poudarjanja liberalizacije trgovine in ideje svobodnega trga. Tako Allesandri in drugi (2015, 12) izpostavljajo tudi Obamovo razumevanje napredka in demokracije v enem od njegovih govorov, v katerem je poudaril, da v 21. stoletju pomeni napredek več kot glasovanje na voliščih, saj mora pomeniti tudi svobodo pred strahom, hkrati pa ni mogoče podpirati globalizacije, ne da bi reševali tudi vprašanje revščine in lahkote. V tem smislu je Obama zagovarjal nove pristope za pomoč ljudem, in sicer tako, da si pomagajo sami.

Obamova administracija je torej promocijo demokracije postavila ob bok vprašanju razvoja in torej ob demokracijo postavila agendo zagotavljanja napredka in razvoja, tudi v smislu odpravljanja revščine (Hassan 2011, 48). S tem pristopom se je vzpostavil preplet zunanjepolitičnih dejavnosti, kjer se prekrivajo razvoj, demokracija in varnost, kar je bilo med

drugim očitno tudi v vzpostavitvi štiriletnega pregleda diplomacije in razvoja (*The Quadrennial Diplomacy and Development Review – QDDR*), ki je namenjen določanju načrta za napredek ameriških interesov v globalni varnosti, vključujoč gospodarsko rast, podnebne spremembe, odgovorno upravljanje in svobodo za vse (U.S. Department of State 2015b). Prav tako je že leta 2009 Hillary Clinton (2009) kot državna sekretarka izpostavila, da bi morale ZDA v svojem zunanjepolitičnem delovanju uporabljati to, kar je poimenovala kot 'pametna sila'. Ob vzpostavitvi QDDR je izpostavila, da ZDA delajo za svet, v katerem lahko kar največ ljudi po vsem svetu živijo svobodno, uživajo sadove demokracije in gospodarskih priložnosti in imajo priložnost, da v življenju izkoriščajo lasten potencial (Clinton 2009).

Tudi kasneje, v letu 2010, je ob izidu publikacije QDDR bilo jasno, da je tesen preplet podpiranja demokracije in razvojne agende bistven v zunanjepolitičnem delovanju ZDA. Med drugim je objava QDDR izpostavljala, da je mogoče prek razvojne agende in njej sorodnimi ukrepi krepiti regionalne partnerje in preprečevati konflikte ter globalne kriminalne združbe, graditi stabilne in vključujoče globalne ekonomije z novimi viri blaginje ter ne nazadnje krepiti demokracijo in človekove pravice.

Še pred arabsko pomladjo v letu 2011 je Obama bližnjevzhodni regiji in Severni Afriki namenil več pozornosti, predvsem v smislu ponovne ocene politik ZDA v tej regiji. Tako je 12. avgusta 2010 predsednik Obama objavil dokument z naslovom Politična reforma na Bližnjem vzhodu in Severni Afriki, v kateri je izpostavljeno, da bi lahko vse bolj številni represivni ukrepi v različnih državah ogrozili politično in gospodarsko stabilnost, kar bi lahko preprečevalo ZDA, da ohranja dobre odnose s partnerji v regiji, prek kateri ZDA lahko uresničujejo lastne regionalne prednostne cilje (McCormick 2012, 439). Poleg tega je Obama izrazil prepričanje, da je lahko načeta regionalna in mednarodna kredibilnost ZDA, v kolikor bi sodelovali z državami, ki imajo represivno oblast in ki zapostavljajo pravice svojih državljanov (Lizza 2011).

V tem pristopu je mogoče videti, kar ocenjujejo Allesandri in drugi (2015, 14), nekakšno nadaljevanje mandata MEPI, ki je bil vzpostavljen v času Busheve administracije. Obamova administracija je še naprej financirala MEPI v podobni višini kot G. W. Busheva administracija, in sicer v povprečju s približno 71 milijonov dolarjev na leto med fiskalnimi leti 2010 in 2014.

4.3.2 Prvi odzivi ZDA na arabsko pomlad v severnoafriški regiji

Čeprav je, kot smo pokazali v predhodnem podpoglavju, nova administracija vzpostavila določeno strategijo do bližnjevzhodne regije in severnoafriške regije, pa je ob koncu leta 2010, ko so se kazali prvi znaki nemirov in destabilizacije, bil prvi odziv ZDA relativno mlačen in zadržan (podobno kot EU). V Tuniziji je bilo to še posebej očitno in deloma odraz šibkih diplomatskih vezi med ZDA in Tunizijo, čeprav je sedež regionalne pisarne MEPI prav v glavnem mestu Tunis. Ko so se protesti v tej državi začeli, je administracija ZDA ostajala bolj kot ne nevtralna in pozivala, podobno kot EU, k umiritvi razmer v državi (Alessandri in drugi 2015). Šele ko so se protesti razširili tudi v Egipt, so bile ZDA prisiljene v odločnejše strateške odločitve. Ko je bila eskalacija nasilja v Egiptu izredno očitna, je postalo tudi jasno, da je strateško partnerstvo med Egiptom in ZDA omajano, pri čemer je bilo ključnega pomena tudi egiptovsko zanemarjanje norm demokracije in spoštovanja človekovih pravic. V javni izjavi iz februarja 2011 glede dogodkov v Severni Afriki in predvsem v Egiptu je Obama izpostavil, da so ZDA ves čas zagovarjale določena ključna načela, med katerimi so nasprotovanje nasilju, univerzalne vrednote kot so pravice Egipčanov in potreba po spremembi. V izjavi je tudi dejal, da bodo »ZDA še naprej zagovarjale demokracijo in univerzalne pravice, ki si jih ljudje zaslužijo, tako v Egiptu, kot tudi drugod po svetu« (Obama 2011b). V svoji izjavi je poudaril njegovo prepričanje, da se mora tranzicija v smislu menjave oblasti začeti takoj, pri čemer mora biti v ta proces vključenih čim več glasov in opozicijskih strank, kar naj bi vodilo do volitev, ki morajo biti svobodne in poštene. S tem pa bi Egipt dobil vlado, ki ni utemeljena samo na demokratičnih načelih, temveč bi se odzivala na potrebe in zahteve egipčanskega ljudstva (prav tam).

19. maja 2011, šest mesecev po začetku družbenih in političnih nemirov ter pretresov v državah Severne Afrike, je Obama v uradni izjavi naslovil razmere v bližnjevzhodni in severnoafriški regiji. V izjavi je ponovno izpostavil ključno 'pravilo' njegove administracije v zunanji politiki, in sicer, da je potrebno razumeti in spoštovati različne družbeno-politične in kulturne vzorce ter norme, ki jih imajo različne civilizacije: »ne bo vsaka država sledila naši specifični obliki predstavniške demokracije in včasih se naši kratkoročni interesi ne bodo povsem skladali z našo dolgoročno vizijo za regijo. Toda vseeno lahko in bomo jasno zasledovali naša temeljna načela« (Obama 2011a). Hkrati s tem je Obama poudaril, da ZDA podpirajo temeljne univerzalne pravice, med katerimi so tudi svoboda govora, svoboda združevanja, svoboda veroizpovedi in enakost spolov.

Obama je v izjavi jasno poudaril, da podpirajo politične in gospodarske reforme v širši bližnjevzhodni regiji in specifično v Severni Afriki, predvsem tiste reforme, ki so v skladu z legitimnimi zahtevami ljudi v tej regiji, pri čemer so ključne norme in vrednote, ki jih podpirajo, prednostna naloga v zunanji politiki ZDA: »Naj bom zelo konkreten. Najprej bo politika ZDA podpirati reforme v regiji in podpirati demokratične tranzicije. Ti napor se začenjajo v Egiptu in Tuniziji, kjer je na kocki veliko, saj je Tunizija prva na tem demokratičnem valu, Egipt pa je dolgoročni partner in hkrati največja arabska nacija na svetu.« (Obama 2011a).

Očitno je, da so v prvih odzivih na dogodke arabske pomladi ZDA želele podpreti demokratične reforme, pri čemer je pomembno, da je kljub zadržanosti do intervencionizma (ki je bila jasna strategija v času Busheve administracije), Obama nasprotoval vsakršnemu poskusu ustavitve procesa demokratizacije: »Veselim se dela z vsemi, ki želijo resnično in inkluzivno demokracijo. Bomo pa nasprotovali vsakemu poskusu katere koli skupine, ki bi želela omejevati pravice drugim in imeti oblast prek nasilja [...]. Demokracija je namreč pogojena ne le z volitvami, temveč tudi z močnimi in legitimnimi institucijami ter na spoštovanju pravic manjšin« (Obama 2011a).

Obama je tudi v tej izjavi glede stanja in razmer v bližnjevzhodni regiji in specifično Severni Afriki sledil novo zastavljeni zunanjepolitični strategiji, ki jo je njegova administracija razvila tudi kot odgovor na predhodno agendo svobode pod Bushem. V tej novi strategiji je namreč promocijo demokracije postavil ob bok razvoju in gospodarskemu napredku, kar je Obama izpostavil tudi v tej izjavi: »Čeprav podpiramo politično reformo, čeprav podpiramo človekove pravice v regiji, se naši napor ne morejo ustaviti tukaj. Naslednji način, kako lahko ZDA podpirajo pozitivne spremembe v regiji, je prek naših naporov pospeševanje gospodarskega razvoja držav, ki so na poti demokratične tranzicije. [...] Energijo je sedaj potrebno kanalizirati od države do države zato, da lahko gospodarski napredek utrdi dosežke, ki so bili narejeni na ulicah. Tako kot demokratično revolucijo lahko sproži pomanjkanje priložnosti posameznika, tako je uspešna demokratična tranzicija odvisna od širitve rasti in splošne blaginje« (Obama 2011a).

Sicer pa odziv na arabsko pomlad v Severni Afriki in širši bližnjevzhodni regiji ni bil zgolj na ravni strateških usmeritev in na deklarativni ravni v obliki izjav predsednika ZDA. Tudi v okviru MEPI so se relativno kmalu odzvali s konkretnimi predlogi, kako lahko ta iniciativa

prispeva k uresničevanju zunanjepolitičnih ciljev ZDA v tej regiji. Tamara Wittes, namestnica pomočnika državnega sekretarja za bližnjevzhodne zadeve, ki je bila vpeta v konkretno delo in nadzor nad delom v okviru MEPI, je 21. julija 2011 izpostavila vprašanje, kako lahko ZDA v okviru razvojne pomoči prispevajo k uspešnim tranzicijam v okviru arabske pomladi. Že v izhodišču je torej razvojna pomoč ZDA v tej regiji razumljena kot sredstvo, prek katere lahko ZDA uresničujejo svojo zunanjo politiko podpore in promocije demokracije. V tem smislu je Tamara Wittes izpostavila: »Bližnji vzhod in Severna Afrika sta sredi transformacije. Ta moment predstavlja veliko pričakovanje za ljudi in družbe, ki so jim bile dolgo odrekane svoboda, ponos in priložnosti. Tudi za nas predstavlja ogromno strateško priložnost in odgovornost, da se odzovemo na konstruktiven in premišljen način, ki bi lahko pomagal uresničiti ta potencial« (Wittes 2011).

Tamara Wittes (2011) je v imenu MEPI ocenila, da je že pred arabsko pomladjo bilo opravljenega veliko dela, še posebej po že omenjenem Obamovem obisku v Kairu leta 2009, kjer so bili postavljeni temelji za širitev delovanja MEPI, predvsem v smeri krepitve partnerstva z ljudmi in vladami, pri čemer je to »partnerstvo utemeljeno na univerzalnih vrednotah medsebojnega spoštovanja in medsebojne odgovornosti« (prav tam). Wittes je ocenila, da je MEPI odigral pomembno vlogo pri naporih ZDA, da razširijo prisotnost in napore v regiji, predvsem v smislu krepitve civilne družbe in podpiranja tamkajšnjih sprememb. MEPI je v tistem obdobju imel 200 aktivnih projektov v 17 različnih državah, od katerih je bilo polovica projektov, ki so bili neposredno namenjeni skupinam državljanov in lokalnim civilnodružbenim organizacijam: »gre za neposredno podporo organizacijam ljudi, da lahko delajo kar najboljše lahko, zato da pride do sprememb, ki jih želijo v njihovih skupnostih« (prav tam). Vidimo lahko, da je MEPI iniciativa, prek katere ZDA v konkretni obliki podpira njihovo zunanjepolitično strategijo v smislu promocije demokracije in človekovih pravic.

Wittes je opozorila na relevantnost demokratičnih norm v severnoafriški regiji in Bližnjem vzhodu nasploh: »Danes je prav tako jasno, da državljani po vsej regiji vidijo politične spremembe v smislu demokracije kot najboljše sredstvo za soočanje z njihovimi političnimi, gospodarskimi in socialnimi izzivi. In zato bo pot do trajne stabilnosti na Bližnjem vzhodu možna le skozi trajno in pomembno spremembo, ki odraža želje« (Wittes 2011). Je pa MEPI v svojem delovanju v kontekstu arabske pomladi neposreden odgovor tudi na strateške usmeritve v regiji, ki jih je dal Obama v svoji izjavi za javnost v maju 2011 in ki smo ga

analizirali predhodno: »Predsednik Obama v svojem govoru v maju je dejal, da je podpiranje demokratičnih prehodov in podpora demokratičnim reformam v regiji glavna prednostna naloga te administracije. In naše delo je usmeril v smislu, da vse svoje diplomatska, gospodarska in strateška orodja osredotočimo za doseganje tega cilja« (prav tam). Wittesova je sicer opozorila, da MEPI-jeva vloga v arabski pomladi ni zgolj podpiranje ljudstva in civilnodružbenih organizacij, temveč je tudi sodelovanje z vladami zelo pomembno: »Kljub temu, da podpiramo civilno družbo, vemo, da to ne more biti naša izključna osredotočenost pri podpiranju demokracije v regiji. Prav tako moramo pomagati zgraditi močne demokratične institucije, kot so parlamenti, organi pregona, sodstva, ki se lahko povežejo in odzivajo na zahteve civilne družbe« (prav tam). Zakaj je MEPI ocenil, da je sodelovanje z oblastmi pomembno? Primarno zato, ker je pri promociji norm demokracije in človekovih pravic bistvena celovitost in vključevanje kar najširšega kroga družbenopolitičnih akterjev, v kolikor naj bo ta zunanjepolitična strategija učinkovita: »V državah v tranziciji, so institucije v fazi prestrukturiranja tudi v smislu graditve novega medsebojnega zaupanja z državljani. V drugih državah so se voditelji zavezali, da izvedejo demokratične reforme in v tistih državah lahko pomagamo vladnim institucijam, da bodo demokratične spremembe bolj pregledne, odzivne in odgovorne« (prav tam).

Poleg MEPI, za katerega sem že v predhodnem podpoglavju ugotovila, da je od začetka arabske pomladi in tudi v naslednjih letih ohranjal proračun na ravni tistega, kakršen je bil pred tem, in so torej lahko prek projektov neposredno v državah Severne Afrike podpirali promocijo demokracije, je tudi USAID pripravil in začel izvajati nekatere aktivnosti kot odgovor na arabsko pomlad. Junija 2013 je bila objavljena nova Strategija za demokracijo, človekove pravice in vladanje (USAID 2013). V njej je USAID želel opredeliti in posredovati nov pristop k promociji demokracije, človekovih pravic in vladanja, pri čemer je bilo eno od izhodišč prav Obama govora iz leta 2009, ki smo ga interpretirali v prejšnjem podpoglavju. V strategiji je pojasnjeno, da je nov pristop k promociji demokracije posledica novih razmer, med drugim tudi v bližnjevzhodni regiji in Severni Afriki, kjer je prišlo do vstaj in tranzicij v demokracijo:

Pred letom 2011 je arabski svet ostal v veliki meri nedotaknjen v smislu globalnega trenda demokratizacije. [...] Dogodki na Bližnjem vzhodu so obnovili občutek upanja in optimizma o prihodnosti demokracije in svobode. Medtem kot neprestani napredek naproti demokratičnim reformam v regiji ostaja negotov, je postalo jasno, da ljudje zahtevajo konec neodzivnih in

koruptivnih režimov, ki omejujejo njihovo možnost zaslužiti za dostojno življenje. Arabska pomlad signalizira tudi strateško možnost za krepitev velikih gospodarskih priložnosti kot poti k več političnim svobodam. Toda hkrati ostajajo številni izzivi, saj je politične, gospodarske in kulturne ostanke desetletij avtorske vladavine težko preseči (USAID 2013, 10).

Kaj so ključni izzivi novih razmerij in razmer ne le na bližnjevzhodni regiji, temveč tudi globalno glede družbenopolitičnih ureditev in trendov? USAID izpostavlja, da so procesi globalizacije in revolucije v načinu komuniciranja prispevali k novim oblikam ljudskih protestov in izražanja zahtev. Nadaljnja pomembna značilnost globaliziranega sveta so specifične nekaterih sistemov, ki jim USAID pravi hibridni politični sistem in konflikti, pri čemer je bistveno, da transformativne procese in konsolidacijo demokracij lahko ovirajo njeni nasprotniki, ki so iznašli številne načine, kako motiti in spodkopavati te procese. Nadaljnji bistveni izziv, ki zahteva od akterjev nov premislek strategije promocije demokracije in človekovih pravic, je korupcija, ki še naprej ovira človeški napredek in napredovanje demokracije. Prav tako relevanten problem, s katerim se bo po mnenju USAID potrebno spopasti, je obstoj številnih ovir, ki preprečujejo široko participacijo in vključenost ljudi v politične procese, ki zadevajo njihova življenja. S tem povezan je tudi nadaljnji izziv, in sicer zagotavljanje ter podpora razvoja stabilnih institucij, tako vladnih kot nevladnih v različnih državah, ki bi lahko bile usmerjene v prihodnost in zagotavljale potrebe vseh generacij (USAID 2013, 11–12).

Kot rečeno, novi dogodki, ki jih je prinesla arabska pomlad, in pravkar naštetih izzivi globaliziranega sveta, zahtevajo nov pristop k spodbujanju in promociji norm demokracije in človekovih pravic ter svoboščin, ki ga je USAID razvil v obliki strateškega okvira na tem področju. Ključni izziv, ki ga vidi USAID pri tem okviru je, da je pomanjkanje demokracije in spoštovanja človekovih pravic še vedno eden od temeljnih problemov, zaradi česar je ključni cilj USAID na področju promocije norm »podpiranje vzpostavitve in konsolidacije vključujoče in odgovorne demokracije, ki zagovarja svobodo, dostojanstvo in razvoj« (USAID 2013, 13). V tesnem razmerju s tem splošnim ciljem je USAID svoj strateški okvir postavil prek definiranja štirih ključnih razvojnih ciljev, in sicer: (1) podpirati sodelujoče predstavniške in vključujoče politične procese in vladne institucije; (2) krepiti večjo odgovornost institucij in voditeljev do državljanov in prava; (3) zaščititi in promovirati univerzalno priznane človekove pravice; (4) izboljšati razvojne dosežke prek integracije načel in praks v okviru USAID razvojnega portfelja (USAID 2013).

Bistveno vprašanje, ki ga je potrebno še dodatno nasloviti, je, na kakšen način in torej s kakšnimi sredstvi želi USAID uresničevati novo strategijo. Pri tem nova strategija (USAID 2013, 27) izpostavlja tri ključne elemente. Prva je strateški okvir, ki smo ga predhodno izpostavili, ki predstavlja ključne cilje na področju promocije norm demokracije, človekovih pravic in vladanja. Naslednji element je razumevanje in definiranje konteksta določene države, kar pomeni, da želi USAID najprej razumeti temeljne značilnosti in posebnosti vsake države, na podlagi katerih je potrebno aktivnosti prilagoditi, v kolikor naj bodo te uspešne. Zadnji, ključni element pa je ocena in analiza gospodarstva skozi družbene sektorje (USAID 2013).

4.3.3 Politični razvoj, diplomatske pobude in razvojna pomoč ZDA

Kot sem pokazala v predhodnih podpoglavjih, se je ZDA odzvala na arabsko pomlad z različnimi sredstvi, med drugim z neposrednimi političnimi izjavami, diplomatskimi akcijami, političnim angažiranjem in prek sredstev razvojne pomoči. ZDA so delovale izrazito v skladu z zunanjepolitično strategijo, ki jo je vpeljala Obamova administracija, kar pomeni, da je promovirala demokracijo in človekove pravice, tudi v Severni Afriki, ob predpostavki o različnosti družbenopolitičnih okolij, različnosti norm in vrednot v družbah, pri tem pa vseeno skozi diskurz univerzalnosti izpostavljala demokracijo, spoštovanje svobode posameznika, njegovih pravic ipd. Sprva se je na dogodke v okviru arabske pomladi ZDA odzvala z uporabo že obstoječih iniciativ in akterjev na področju razvojne pomoči, kot sta MEPI in USAID (Archick in Mix 2013). Hkrati so uradniki ZDA in diplomati neposredno delovali in imeli kontakt z nastajajočimi demokratičnimi silami in civilnodružbenimi organizacijami, na primer v Tuniziji in Libiji.

V septembru 2011 je ameriško zunanje ministrstvo vzpostavilo Urad za tranzicije na Bližnjem vzhodu, ki ji je ob ustanovitvi načeloval posebni koordinator veleposlanik William Taylor. Ta urad je imel odgovornost glede upravljanja odnosov ZDA in tranzicije v Egiptu, Tuniziji in Libiji. Prav tako koordinira odnose ZDA z mednarodnimi partnerji, tudi EU, pri skupnem angažmaju glede promocije demokratičnih političnih sprememb in gospodarskih sprememb v bližnjevzhodni regiji (U.S. Department of State 2016). Med drugim je ta urad zadolžen za celovito koordinacijo strategij razvojne pomoči in za usklajenost teh razvojnih pomoči z zunanjepolitičnimi cilji ZDA. Hkrati zagotavlja, da so orodja razvojne pomoči

izvajane tako, da celovito zajemajo tudi tehnično in gospodarsko podporo (U.S. Department of State 2016).

Kar se tiče finančnih sredstev, je administracija predsednika Obame poskrbela, da so bila nekatere proračunska sredstva iz naslova razvojne pomoči neposredno prerazdeljena v smeri podpore tranziciji v bližnjevzhodni regiji, vključno s Severno Afriko. Tako sta bila na primer ustanovljena dva sklada (*Middle East Response Fund* in *Middle East and North Africa Incentive Fund*), pri čemer so bila dodeljena sredstva za fiskalni leti 2011 in 2012 prerazporejena iz sklada gospodarske podpore (Economic Support Fund) (Archick and Mix 2013, 21). Po navedbah ameriškega zunanjega ministrstva so ZDA kot odgovor na dogodke arabske pomladi namenila več kot 1,5 milijarde dolarjev, predvsem iz naslova obstoječih dvostranskih programov in drugih virov; ta znesek lahko predvidoma vključuje humanitarno pomoč in varnostno pomoč, poleg aktivnosti spodbujanja demokracije in gospodarskih priložnosti (Archick in Mix 2013, 21).

Administracija predsednika Obame sicer ni usmerjena na promocijo norm demokracije in človekovih pravic zgolj prek razvojne pomoči, saj je, kot smo pokazali, ta strateška usmeritev zunanjepolitičnega delovanja v severnoafriški regiji komplementarna s podpiranjem gospodarskega napredka. V samem izhodišču je namreč prevladujoča ideja, da mora biti demokracija povezana tudi z gospodarskim razvojem, predvsem v smislu liberalizacije trgov ipd. V tem smislu tudi Archick in Mix (2013, 22) poudarjata, da administracija Obame razume družbeno-ekonomske razmere v bližnjevzhodne regiji kot ključen element za zmanjševanje neenakosti in zagotavljanje uspešne tranzicije ter dolgoročnega miru. Med drugim so zato ZDA v tej smeri zagotovile predvsem Egiptu in Tuniziji nekatere možnosti odpisa dolga in posojilne garancije, hkrati pa delujejo v smeri promoviranja zasebnih investicij in krepitev trgovine z državami Bližnjega vzhoda in specifično severnoafriške regije.

Kot je napovedal Obama (2011a) v govoru iz meseca maja 2011, so ZDA vzpostavile celovito partnersko iniciativo za trgovino in naložbe, kar bi krepilo trgovino med ZDA in bližnjevzhodnimi državami, pri čemer se je neposredno navezal tudi na zunanjepolitično delovanje EU: »[...] Prav tako kot je obljuba članstva v EU služila kot spodbuda za reforme v Evropi, tako bi tudi vizija sodobnega in uspešnega gospodarstva bila lahko močna spodbuda za reforme na Bližnjem vzhodu in v Severni Afriki« (Obama 2011a). Na tej podlagi je

administracija ZDA dejansko vzpostavila program, poimenovan Bližnjevzhodno in severnoafriško trgovinsko in investicijsko partnerstvo (*Middle East and North Africa Trade and Investment Partnership* – MENA TIP) v namen oblikovanja regionalne platforme za krepitev trgovine in investicij v bližnjevzhodni regiji in z mednarodnimi partnerji. V okviru tega programa je ZDA med severnoafriškimi državami vzpostavila partnerske odnose predvsem z Egiptom, Maroko in Tunizijo in v manjši meri tudi z Libijo (Archick in Mix 2013, 22).

ZAKLJUČEK

Magistrsko delo izhaja iz predpostavke, da EU in ZDA v mednarodnih odnosih nastopajo kot normativni sili, kar sicer, ko razmišljamo o zunanjepolitičnem delovanju EU, niti ni presenetljivo, ko pa naslavljamo zunanjepolitično delovanje ZDA, pa je takšna predpostavka do določene mere izven prevladujočega dojemanja. Mnogi namreč ne priznavajo statusa ZDA kot normativne sile, saj po navadi izstopajo njihove vojaške in gospodarske akcije. Kljub temu sem v magistrskem delu pokazala, da je mogoče ZDA razumeti kot normativno silo oz. da jim takšno delovanje celo koristi pri doseganju svojih ciljev.

Glede na raziskovalno vprašanje zastavljeno v uvodu magistrskega dela in glede na to da tako EU kot ZDA vidijo severnoafriško regijo kot potencialni problem v smislu varnostnega vprašanja in politične nestabilnosti, sem pri pisanju magistrskega dela prišla do zaključka, da je njun zunanjepolitični cilj spodbuditi regijo k političnim in gospodarskim spremembam. EU skuša to doseči preko zunanjepolitičnih sredstev kot sta EMP in ESP, ZDA pa preko USAID in MEPI in delno tudi HRD.

Glede prve zastavljene teze sem skozi analizo v magistrskem delu pokazala, da je pomemben element oziroma vsebina zunanje politike tako EU kot ZDA promocija demokracije in človekovih pravic, pri čemer sem tezo potrdila na primeru delovanja obeh zunanjepolitičnih akterjev v regiji Severne Afrike pred in po arabski pomladi. Kot sem ugotovila, sta oba zunanjepolitična akterja v odnosih z državami v tej regiji osredotočena na vprašanja demokratizacije in spoštovanja oziroma uresničevanja človekovih pravic, kar razumeta kot pomemben element vzpostavljanja tudi na primer gospodarskega sodelovanja.

V luči razumevanja in interpretiranja ZDA in EU kot normativnih sil v zunanji politiki sem prišla do zaključka, da ZDA in EU ne uporabljajo tako različnih zunanjepolitičnih sredstev niti ne tako različnih zunanjepolitičnih strategij. S tem zaključkom ošibim zastavljeno drugo tezo v magistrskem delu. Hkrati tudi EU ne deluje zgolj prek strategije prepričevanja, ampak se poslužuje tudi na primer pogojevanja, medtem ko je strategija prepričevanja pri ZDA v severnoafriški regiji zelo uporabljena.

Ob nadaljnji razpravi glede ugotovitev, do katerih sem prišla v magistrskem delu, ponovno naslavljam metodološko omejitve magistrskega dela v smislu geografske omejitve, ki sem jo

izpostavila v uvodu. V magistrskem delu sem se osredotočala na severnoafriško regijo, kljub temu da je ta regija, sploh kar zadeva zunanjo politiko ZDA, obravnavana v okviru Bližnjevzhodne regije. Ravno to je bil tudi eden od razlogov, zakaj sem izbrala Severno Afriko in ne celoten arabski svet (kljub temu da se je arabska pomlad v večji ali manjši meri dotaknila skoraj vseh arabskih držav), saj sem pokazala, da ZDA tudi do te regije ponujajo veliko odgovorov, ki naj bi bili za to regijo 'pravi'.

Po drugi strani je jasno, zakaj je za EU severnoafriška regija izjemno pomembna in zakaj sem jo izbrala kot primer, da pokažem, kako se EU odziva v mednarodnih odnosih kot normativna sila. Za EU je ta regija ena od ključnih zaradi zgodovinskih odnosov z državami Severne Afrike (ki so bile evropske kolonije), vzrok temu pa je geografska bližina in s tem povezani neposredni (trgovina) in posredni (migracijski tokovi) gospodarski interesi. EU ima zato poseben interes, kako voditi zunanjo politiko s temi državami. EU s tem, ko nastopi kot normativna sila v mednarodni skupnosti, izbere učinkovit pristop, kako doseči svoje cilje v tej regiji.

V magistrskem delu sem se obravnavanja zunanjepolitičnega delovanja ZDA in EU kot normativnih sil v severnoafriški regiji lotila prek konstruktivističnega teoretskega aparata, ki ponuja možnost naslavljanja različnih strategij in akterjev z vidika predpostavke, da svet okoli nas ni nekaj, kar bi bilo samo po sebi dano, temveč različni akterji okolje, v katerem delujejo, tudi sami soustvarjajo. Teoretsko izhodišče, ki sem ga uporabila, izpostavlja konstrukcijo mednarodne skupnosti s strani različnih akterjev, predvsem držav, pa tudi drugih političnih entitet (EU), kar pomeni, da mednarodna skupnost ni nevtralna, temveč jo akterji s svojimi dejanji, političnimi potezami in orodji so-konstruirajo, ji dajejo pomen. Akterji, ki imajo v mednarodnih odnosih dovolj veliko moč, lahko prek promocije določenih norm, kot so na primer demokracija in človekove pravice, definirajo, kaj je v mednarodnih odnosih 'dobro' in kaj 'slabo', kaj je 'zaželeno' in kaj 'nezaželeno'. Glede slednjega sem se pri oblikovanju teoretskih izhodišč posebej osredotočila na vprašanje, kaj so norme in kakšno vlogo imajo (lahko) v zunanji politiki določenega akterja.

Pri tem je z vidika konstruktivizma ključno, da so interesi akterjev v mednarodnih odnosih, njihovi strateški cilji in norme medsebojno so-konstitutivni, kar pomeni, da predstavljajo interesi in iz njih izhajajoče delovanje akterjev podlago za oblikovanje vrednot in norm, hkrati pa vrednote oziroma norme utemeljujejo podlago zunanjepolitičnega delovanja, na kateri so

oblikovani, razloženi in operacionalizirani interesi, to je identiteto akterja. Bistveno je, da normativni akterji v mednarodnih odnosih kot normativne cilje prevladujoče izpostavljajo spodbujanje mednarodnega miru, demokracije, človekovih pravic, pravne države, mednarodnega prava in trajnostnega razvoja, na drugi strani pa strateški cilji vključujejo zaščito gospodarskih interesov, upravljanje migracij, varnosti in energetske varnosti. Nazadnje, vendar ne najmanj pomembno, je konstruktivistični pristop kot okvir proučevanja mednarodnih odnosov relevanten tudi zato, ker daje velik poudarek na časovno dimenzijo oblikovanja akterjev, njihovih norm in zunanjepolitičnih strategij ter delovanja.

Prav slednje je predstavljalo pomembno izhodišče za proučevanje ZDA in EU kot normativnih sil v mednarodnih odnosih, saj sem se namreč najprej analitično usmerila k premisleku, kako so EU in ZDA delovale kot normativni sili v preteklosti, saj ravno to pogojuje tudi njihovo sodobno zunanjepolitično delovanje. V tem oziru sem najprej pokazala, da so norme demokracije, miru in medsebojnega sodelovanja za EU bistvene, saj so od samega začetka evropskih integracij predstavljale temelj, na podlagi katerega so se evropske države dogovorile za širše sodelovanje. Že v okviru povojnih procesov integracije na področju zunanje politike so se oblikovale določene ključne norme, ki predstavljajo temelj politike EU, čeprav sem ugotovila, da je osrednji normativni okvir zunanje politike EU nastal predvsem po koncu hladne vojne. V kontekstu zunanje politike je vzpostavitev Maastrichtske pogodbe, s katero je bila leta 1993 ustanovljena EU, ena ključnih epizod v okviru evropskih integracij. Bistvena je bila predvsem sprememba v mednarodni skupnosti na koncu 80-ih in v začetku 90-ih let prejšnjega stoletja, ko so padli komunistični režimi, prav tako pa se je začela kriza na območju držav nekdanje Jugoslavije, ki je pomembno vplivala na geostrateški položaj Evrope. V tem kontekstu je SZVP predstavljala najprej temelj krepitve evropske integracije, predvsem v smislu meddržavnega sodelovanja in upravljanja odnosov med državami. V tem okviru se je krepila tudi identiteta EU, katere temelj so norme demokracije, vladavine prava in miroljubnega sodelovanja.

V okviru zgodovinske analize oblikovanja delovanja normativnih sil sem ugotovila, da je oblikovanje zunanje politike ZDA in njihovih zunanjepolitičnih izhodišč ter strategij bistveno bolj dinamično kot EU, kar niti ne preseneča, saj je to pogojeno z njenim daljšim obstojem, njeno kolonialno in drugo preteklostjo ter izmenjavo različnih pristopov k urejanju mednarodnih odnosov. Osrednjo analizo sem namenila razvoju zunanje politike ZDA od začetka 20. stoletja, ko je osrednjo vlogo pri oblikovanju njihove vloge kot normativne sile

odigrala administracija predsednika Woodrowa Wilsona. Po njem se je poimenovala tudi tradicija, ki je osredotočena na mednarodno pravo, krepitev mednarodnih organizacij in sodelovanje s čim širšim krogom mednarodnih organizacij v namen širitve demokracije in svetovnega miru ter spoštovanja človekovih pravic. Kot sem pokazala v magistrskem delu, pa je za sodobno oblikovanje zunanjepolitičnega delovanja ZDA kot normativne sile bistveno tudi obdobje hladne vojne in njihovega odnosa z nekdanjo Sovjetsko zvezo, pa tudi od vsakokratne administracije, ki lahko do določene mere oblikuje zunanjepolitično orientacijo in 'slog' delovanja v mednarodnih odnosih. V okviru konstruktivističnega pristopa sem analitično pokazala, da so bile zunanjepolitične norme na primer v času George H. W. Busheve in Clintove administracije ter kasneje predsedovanja Georga W. Busha vedno prisotne in so predstavljale pomemben element v smislu legitimacije zunanjepolitičnega delovanja ZDA, čeprav so bile včasih norme 'uporabljene' zato, da se je legitimirala intervencionistična politika, drugič pa so bile norme konstitutivne pri oblikovanju bolj 'wilsonovske' usmeritve zunanje politike, ki je bila bolj zavezana k multilateralizmu in manj k enostranskim intervencijam ZDA. Bistveno je, da sem prek zgodovinske analize pokazala, kako zunanjepolitični akter (v mojem primeru EU in ZDA) prek norm, ki jih uporablja in promovira, lahko gradi lastno identiteto, hkrati pa vzpostavlja mednarodno skupnost v smislu razmerij med državami, načina urejanja mednarodnih odnosov ipd.

V osrednjih empiričnih poglavjih magistrskega dela sem pokazala, kakšne so bile družbenopolitične razmere v Severni Afriki pred arabsko pomladjo, kaj so prinesli protesti in zakaj so se pojavili v severnoafriški regiji. To je temelj, če želimo razumeti tudi, kako so se EU in ZDA na ta dogajanja odzvale kot zunanjepolitična akterja. V okviru delovanja EU v severnoafriški regiji sem pokazala, da je predvsem od 90-ih let prejšnjega stoletja EU gradila tesnejše odnose z različnimi sosedskimi državami, med drugim tudi s severnoafriškimi državami, ki so v regiji Sredozemlja. Kot sem ugotovila, je prek EMP in kasneje prek ESP kot pomembnima zunanjepolitičnima sredstvoma, želela vzpostaviti tesne partnerske odnose, v katerih so norme, kot so demokracija in človekove pravice, igrale relevantno vlogo. EU je v vzpostavljanju odnosov sicer promovirala omenjene specifične norme, vendar je pri tem procesu uporabljala politiko pogojevanja. To pomeni, da je aktivno konstruirala to, kar je sama razumela kot 'dobro' vladanje in 'dobra' oblast (torej demokratična), pri čemer je severnoafriškim oblastem v zameno za sodelovanje, sprejemanje njenih vrednot in drugih predlaganih reformnih ukrepov ponujala ugodnosti in nagrade v obliki finančnih sredstev ipd. Čeprav so splošne ocene, da je učinek teh zunanjepolitičnih instrumentov bil v času pred

arabsko pomladjo zelo neenakomeren (ali celo omejen) med severnoafriškimi državami in na različnih področjih, je vseeno v okviru proučevanja delovanja EU kot normativne sile pomembna ugotovitev, da so norme izjemno pomemben element, ki ga EU uporablja in z njim skuša vzpostavljati lastno identiteto kot na demokraciji utemeljene normativne sile. Hkrati pa EU v zasledovanju lastnih interesov (npr. širjenje gospodarskega vpliva, eksternalizacija varnostnih ukrepov v upravljanju migracij) promovira norme tudi zaradi zavedanja, da bo z državami, ki imajo podoben normativen okvir in družbenopolitičen sistem ter so stabilne, lažje sodelovala.

ZDA so imele za razliko od EU pred arabsko pomladjo v Severni Afriki precej bolj razpršeno obliko delovanja v smislu promocije norm, saj so kot normativna sila uresničevale svoje zunanjepolitične cilje na različne načine in na različnih nivojih, pri čemer je potrebno vsa ta zunanjepolitična sredstva in strategije ter konkretne prakse razumeti kot celoto. Ena od ključnih ugotovitev je, da sta bili v kontekstu zunanjepolitičnega delovanja ZDA v Severni Afriki normi demokracije in človekovih pravic bolj kot ne v ospredju, saj je šlo za izrazito prepričevanje javnosti, političnih odločevalcev in civilnodružbenih akterjev v regiji, da pri ameriški zunanji politiki ne gre za interese ZDA, temveč za idejo sodelovanja, partnerstva, dialoga in širjenja stabilnosti ter varnosti. Osrednja instrumenta ZDA v regiji sta bila pred arabsko pomladjo USAID in MEPI, ter morda v manjši meri HRDF. Podobno kot EU so tudi ZDA v 90-ih letih prejšnjega stoletja v severnoafriški regiji (pa tudi nasploh v njeni globalni zunanjepolitični strategiji) vse večjo vlogo namenjale širjenju demokracije in podpori (civilnodružbenim) akterjem v različnih državah. Čeprav je v okviru USAID in MEPI poudarjena ravno civilna družba kot akter, ki sodeluje pri širjenju demokracije in človekovih pravic, pa je vseeno pomembno, da so finančna sredstva bila vseeno v veliki meri namenjena arabskim vladnim agencijam, zadolženim za pokrivanje demokratičnih vsebin in procesov, kar nam pove, da osrednje mesto zavzema sodelovanje z oblastmi severnoafriških držav, ki so najpomembnejše za to, da ZDA uresničuje lastne strateške interese v regiji. Tako kot EU so torej tudi ZDA pred arabsko pomladjo v Severni Afriki bile normativna sila. Izpostaviti je potrebno, da so pri svojem zunanjepolitičnem sodelovanju bolj neposredno zagotavljale tudi lastne interese (npr. gospodarsko sodelovanje, varnostno in vojaško sodelovanje z Egiptom ipd.) in njihovo uresničevanje.

Arabska pomlad je od konca leta 2010 Severno Afriko močno zaznamovala in preoblikovala družbenopolitično okolje te regije. Vsekakor lahko sedaj, ko je minilo že kar nekaj časa od

revolucij, v katerih so protestniki zahtevali in (vsaj začasno) tudi dosegli spremembe oblasti in sistemov, sklepam, da so bili protesti v prvi fazi učinkoviti, kasneje pa, razen morda v Tuniziji, ni prišlo do sprememb v tolikšni meri, kot so si želeli protestniki oziroma širša javnost. Z vidika zahtev po demokraciji in spoštovanju človekovih pravic so bile revolucije nosilke glasu sprememb, pri čemer je predvsem civilna družba odigrala ključno vlogo tudi glede organizacije in oblikovanja zahtev. Ravno civilnodružbene organizacije pa so bile, kot sem ugotavljala, pomembni akterji, ki so jih naslavljale tako ZDA kot tudi EU v okviru promocije demokracije in človekovih pravic.

Analiza v magistrskem delu je pokazala, da so bili prvi odzivi ZDA bolj kot ne zadržani, saj rezultat in obširnost arabske pomladi v Severni Afriki še nista bili znani. Kasneje pa je ravno zaradi razsežnosti uporov in demonstracij ter tudi sprememb oblasti prišlo do relativno izrazite spremembe v zunanjepolitični aktivnosti ZDA v tej regiji, med drugim tudi zato, ker je ravno arabska pomlad razkrila neučinkovitost njihovih sredstev sploh glede promocije stabilnosti, demokracije in spoštovanja človekovih pravic v severnoafriški regiji. Z drugimi besedami, arabska pomlad je prinesla razkritje njihovega 'tihega' sprejemanja avtokratičnih režimov v Severni Afriki in v širši sredozemski regiji.

Konkreten odgovor na nove razmere v Severni Afriki je EU prinesla v obliki Partnerstva za demokracijo in skupno blaginjo z državami južnega Sredozemlja (objavljeno marca 2011). Osrednja ideja je bila, da bi prenovljeno partnerstvo temeljilo na predhodnih rezultatih barcelonskega procesa in Unije za Sredozemlje, hkrati pa na pripravljenosti partnerskih držav, da so zavezane političnemu sodelovanju, vključno na področju zunanje politike in varnosti ter spoštovanju človekovih pravic in demokratičnih procesov. Ker gre za prenovljeno partnerstvo, je s tem EU sama bolj ali manj jasno priznala, da so bila obstoječa zunanjepolitična sredstva bolj ali manj neučinkovita, hkrati pa je v prenovljenem partnerstvu vnovič pokazala svoje delovanje kot normativne sile, saj je še naprej zagovarjala ključni normi: demokracijo in spoštovanje človekovih pravic. Podobno kot prenovljeno partnerstvo je na tej podlagi EU revidirala tudi ESP, ravno tako usmerjujoč se na promoviranje osrednjih norm kot bistvenih elementov gradnje novih partnerstev s severnoafriškimi državami.

Arabska pomlad je sicer skorajda sovpadla s prihodom administracije Baracka Obame na čelo ZDA, kar je pomembno, saj so se s tem spremenila tudi strateška zunanjepolitična izhodišča te države. S prihodom predsednika Obame leta 2009 je prišlo do sprememb glede na

predhodno doktrino predsednika George W. Busha, ki je, kot sem ugotovila, temeljila sicer na agendi svobode ter bila v svojih izhodiščih normativna. Vendar pa je pomembno, da je Busheva administracija bila zaznamovana z militantno zunanjo politiko, kar pomeni, da je bil vojaški intervencionizem bistvena zapuščina, ki jo je nasledil Obama. Obama je svojo zunanjepolitično strategijo opredelil bolj na ravni spoštovanja suverenosti držav in spoštovanja različnih družbenopolitičnih ureditev, vendar pa obenem ravno tako izpostavljaj norme demokracije in spoštovanja človekovih pravic kot bistvene univerzalne vrednote (in ne samo vrednote ZDA). Takšna politika in zunanjepolitična orientacija je bila jasno vidna tudi v kontekstu odzivov na arabsko pomlad.

Po arabski pomladi so sicer, kot sem pokazala v podpoglavju 4.3.2, ZDA v glavnem nadaljevale s promocijo demokracije in človekovih pravic, pri čemer je bistveno, da so lahko sedaj ZDA normativna izhodišča postavile neposredno v kontekst zahtev ljudstev v severnoafriški regiji. MEPI kot specifični instrument je bil na primer ohranjen v finančnem smislu (proračun) na ravni tistega, kakršen je bil pred tem in so torej lahko prek projektov neposredno v državah Severne Afrike podpirali promocijo demokracije. USAID pa je, tudi kot odgovor na arabsko pomlad, ne le v Severni Afriki, temveč tudi širše, leta 2013 objavil novo Strategijo za demokracijo, človekove pravice in vladanje, ki je eden od analiziranih dokumentov, iz katerega je mogoče zelo jasno razbrati, kako je promocija norm, kot sta demokracija in spoštovanje človekovih pravic, zastavljena in kako naj bi se jo uresničevalo. Konkreten odziv ZDA na arabsko pomlad je tudi vzpostavitev Urada za tranzicije na Bližnjem vzhodu. Ta urad je med drugim odgovoren za celovito koordinacijo strategij razvojne pomoči in za usklajenost teh razvojnih pomoči z zunanjepolitičnimi cilji ZDA, kar nam da jasno vedeti, da je pri promociji norm in podpori procesov demokratizacije zelo pomembno ohranjanje interesov ZDA, npr. liberalizacija trgov in možnosti gospodarskega sodelovanja z državami regije, promoviranje zasebnih investicij in krepitev trgovine. S tem se izkaže, da ima, tako kot v obdobju pred arabsko pomladjo, zunanjepolitična aktivnost ZDA kot normativnega akterja svoje meje, oziroma drugače, ZDA (podobno kot sem to ugotovila za EU) kot normativnega akterja lahko v severnoafriški regiji razumemo le, v kolikor jih razumemo kot del širšega zunanjepolitičnega delovanja ZDA, kjer so na primer gospodarski interesi in varnost ravno tako pomembni.

LITERATURA

- Abend, Lisa. 2011. Protests in Morocco: Just don't call it a revolution. *Time*, 22. februar. Dostopno prek: <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2052901,00.html> (17. april 2016).
- Abrahamsen, Rita. 2000. *Disciplining Democracy: Development Discourse and Good Governance in Africa*. London in New York: Zed Books.
- 2004. The power of partnerships in global governance. *Third World Quarterly* 25 (8): 1453–1467.
- Adler, Emanuel in Beverly Crawford. 2004. *Normative Power: The European Practice of Region Building and the Case of the Euro-Mediterranean Partnership (EMP)*. Dostopno prek: <https://escholarship.org/uc/item/6xx6n5p4> <https://escholarship.org/uc/item/6xx6n5p4> (23. marec 2016).
- Adler, Emanuel. 2002. Constructivism and International Relations. V *Handbook of international relations*, ur. Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons, 95-118. London: SAGE.
- Aggestam, Lisbeth. 2008. Introduction: ethical power Europe? *International Affairs* 84 (1): 1–11.
- Akbarzadeh, Shahram, James Piscatori, Benjamin MacQueen in Amin Saikal, ur. 2013. *American democracy promotion in the changing Middle East: from Bush to Obama*. London in New York: Routledge.
- Alessandri, Emiliano, Oz Hassan in Ted Reinert. 2015. *U.S. Democracy Promotion from Bush to Obama*. Warwick: University of Warwick.
- Alexander, Christopher. 2010. *Tunisia: stability and reform in the modern Maghreb*. New York: Routledge.
- Almond, Gabriel A. in Sidney Verba. 1963. *The civic culture: political attitudes and democracy in five nations*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Archick, Kristin in Derek E. Mix. 2013. *The United States and Europe: Responding to Change in the Middle East and North Africa*. Dostopno prek: <https://www.fas.org/sgp/crs/row/R43105.pdf> (22. april 2016).
- Ashley, Richard K. 1984. The poverty of neorealism. *International organization* 38 (02): 225–286.
- Bacevich, Andrew J. 2002. *American empire. The realities and consequences of U.S. diplomacy*. Cambridge, Massachusetts.: Harvard University Press.

- Balfour, Rosa. 2012. EU Conditionality after the Arab Spring. *PepersIEMed*. Dostopno prek: http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_2728_papersbalfour_for_euromesco16.pdf (8. april 2016).
- Barbé, Esther in Elisabeth Johansson-Nogués. 2008. The EU as a modest 'force for good': the European Neighbourhood Policy. *International Affairs* 84 (1): 81–96.
- Barnett, Michael N. in Raymond Duvall, ur. 2005. *Power in global governance*. New York: Cambridge University Press.
- Behr, Timo. 2012. The European Union's Mediterranean Policies after the Arab Spring: Can the Leopard Change Its Spots?. *Amsterdam Law Forum* 4 (2): 76–88.
- Bindi, Federiga M. 2010. European Union Foreign Policy: A Historical Overview. V *The foreign policy of the European Union assessing Europe's role in the world*, ur. Federiga M. Bindi, 13–40. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Blight, Garry, Sheila Pulham in Paul Torpey. 2012. Arab spring: an interactive timeline of Middle East protests. *The Guardian*, 5. januar. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/world/interactive/2011/mar/22/middle-east-protest-interactive-timeline> (15. marec 2016).
- Bojinović Fenko, Ana. 2009. An evaluation of the EU-Mediterranean region-building from the perspective of the regionalization process in the Mediterranean. V *The EU and world regionalism: the makability of regions in the 21st century*, ur. Philippe De Lombaerde, 187–203. Burlington: Ashgate.
- Bojinović Fenko, Ana. 2010. *Premoščanje ločnice med proučevanjem mednarodnih odnosov in zunanje politike: Primer mednarodnega regionalizma*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Börzel, Tanja A. in Thomas Risse. 2012. When Europeanisation Meets Diffusion: Exploring New Territory. *West European Politics* 35 (1): 192–207.
- Brown, Chris. 2001. Ethics, Interests and Foreign Policy. V *Ethics and foreign policy*, ur. Karen E. Smith in Margot Light, 15–32. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brumberg, Daniel. 2002. The trap of liberalized autocracy. *Journal of democracy* 13 (4): 56–68.
- Bureau of Democracy, Human Rights and Labor. 2004. *Middle East and North Africa: Supporting Human Rights and Democracy: The U.S. Record 2003-2004*. Dostopno prek: <http://go.usa.gov/3db9z> (25. marec 2016).
- Burnell, Peter. 2013. Democratisation in the Middle East and North Africa: perspectives from democracy support. *Third World Quarterly* 34 (5): 838–855.

- Campbell, David. 1998. *National deconstruction: violence, identity, and justice in Bosnia*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Carothers, Thomas. 2007. The Democracy Crusade Myth. *The National Interest* (90): 8–12.
- Cavatorta, Francesco in Vincent Durac, ur. 2010. *The foreign policies of the European Union and the United States in North Africa: diverging or converging dynamics?* London in New York: Routledge.
- Chourou, Bechir. 2002. The Challenge of Democracy in North Africa. *Democratization* 9 (1): 17–39.
- Clinton, Bill. 1995. *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement*. Washington, DC: The White House.
- Clinton, Hillary. 2009. *Town Hall on the Quadrennial Diplomacy and Development Review at the Department of State*, 10. julij. Dostopno prek: <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2009a/july/125949.htm> (19. april 2016).
- Cox, Michael in Doug Stokes. 2012. *US foreign policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Cox, Michael, Timothy J. Lynch in Nicolas Bouchet, ur. 2013. *US foreign policy and democracy promotion: from Theodore Roosevelt to Barack Obama*. New York, NY: Routledge.
- Dannreuther, Roland. 2006. Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighborhood Policy. *European Foreign Affairs Review* 11 (2): 183–202.
- Del Sarto, Raffaella A in Tobias Schumacher. 2005. From EMP to ENP: what's at stake with the European Neighbourhood Policy towards the Southern Mediterranean? *European foreign affairs review* 10 (1): 17–38.
- Diez, Thomas in Ian Manners. 2007. Reflecting on normative power Europe. V *Power in world politics*, ur. Felix Berenskoetter in Michael J. Williams. London in New York: Routledge.
- Diez, Thomas. 2005. Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering 'Normative Power Europe'. *Millennium - Journal of International Studies* 33 (3): 613–636.
- Dillman, Bradford. 2002. International Markets and Partial Economic Reforms in North Africa: What Impact on Democratization. V *The European Union and democracy promotion: the case of North Africa*, ur. Richard Gillespie in Richard Youngs. Portland, Or.: Frank Cass Publishers.
- Dinan, Desmond. 2011. *Ever closer union: an introduction to European integration*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.

- Duchêne, François. 1972. Europe's role in world peace. V *Europe tomorrow: Sixteen Europeans look ahead*, ur. Richard Mayne, 32–47. London: Fontana.
- Dunne, Michele in Richard Youngs. 2013. Europe and the US in the Middle East a convergence of partiality. *FRIDE* 149. Dostopno prek: http://fride.org/descarga/PB_149_Europe_and_US_in_Middle_East.pdf (30. april 2016).
- Durkheim, Émile. 1893/2014. *The division of labor in society*. New York: Free Press.
- Evropska komisija. 2003. *Romano Prodi, President of the European Commission: Looking ahead in transatlantic relations*. Dostopno prek: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-03-322_en.htm (12. 1. 2016).
- 2004. *European Neighbourhood Policy - Strategy paper*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004DC0373> (23. marec 2016).
- 2006. *Strengthening the European Neighbourhood Policy*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Ar17100> (26. marec 2016).
- 2008. „*Barcelonski proces: Unija za Sredozemlje*” Komisija je sprejela predloge za okrepitev partnerstva med EU in njenimi sredozemskimi sosedomi. Dostopno prek: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-08-774_sl.htm (29. februar 2016).
- 2011a. *Barcelona Declaration and Euro-Mediterranean partnership*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Ar15001> (27. marec 2016).
- 2011b. *A new response to a changing Neighbourhood*. Dostopno prek: http://www.eeas.europa.eu/top_stories/2011/250511_en.htm (27. marec 2016).
- 2011c. *A New Response to a Changing Neighbourhood: A review of European Neighbourhood Policy*. Brussels: European Commission.
- 2011d. *Partnership for democracy and prosperity with the Southern Mediterranean*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Arx0024> (18. april 2016).
- 2011e. *Skupno sporočilo Evropskemu svetu, Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij partnerstvo za demokracijo in skupno blaginjo z državami južnega Sredozemlja*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52011DC0200&from=EN> (18. april 2016).
- 2012. *EU krepi podporo reformatorjem v južnih in vzhodnih sosedah*. Dostopno prek: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-474_sl.htm (18. april 2016).

- 2013. *European Neighbourhood Policy (ENP) - Fact Sheet*. Dostopno prek: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-236_en.htm (22. april 2016).
- 2015a. *The European Union explained: Enlargement*. Brussels: European Commission.
- 2015b. *Conditions for membership*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/policy/conditions-membership/index_en.htm (10. marec 2016).
- 2015c. *Skupna varnostna in obrambna politika EU*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=URISERV%3Aai0026> (17. april 2016).
- 2016a. *The Barcelona Process*. Dostopno prek: http://eeas.europa.eu/euromed/barcelona_en.htm (22. marec 2016).
- 2016b. *Trade: Morocco*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/morocco/> (25. april 2016).
- 2016c. *Trade: Tunisia*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/tunisia/> (25. april 2016).
- 2016d. *Trade: Egypt*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/egypt/> (25. april 2016).
- Evropska unija. 2011. *Joint Statement by High Representative Catherine Ashton and Commissioner Füle on the new government in Tunisia*. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/118752.pdf (18. april 2016).
- Fahim, Kareem. 2011. Slap to a man's pride set off Tumult in Tunisia. *The New York Times*, (21. januar).
- Finkel, Steven E, Anibal Perez-Linan, Mitchell A. Seligson in Dinorah Azpuru. 2006. *Effects of US foreign assistance on democracy building: Results of a cross-national quantitative study*. Dostopno prek: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnade694.pdf (3. maj 2016).
- Finnemore, Martha in Kathryn Sikkink. 1998. International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization* 52 (04): 887–917.
- Finnemore, Martha. 1996. *National interests in international society*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Forsythe, David P. 2000. *Human rights in international relations*. New York: Cambridge University Press.
- Gardner, Richard N. 1990. The comeback of liberal internationalism. *Washington Quarterly* 13 (3): 23–39.

- Garthoff, Raymond L. 1994. *The great transition: American-Soviet relations and the end of the Cold War*. Washington, D.C.: Brookings Institution.
- Giddens, Anthony. 1984. *The constitution of society: outline of the theory of structuration*. Berkeley in Los Angeles: University of California Press.
- Gilbert, Mark. 2012. *European integration: a concise history*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers.
- Gillespie, Richard in Richard Youngs, ur. 2002. *The European Union and democracy promotion: the case of North Africa*. Portland, Or.: Frank Cass Publishers.
- Gillespie, Richard. 1997. Northern European perceptions of the Barcelona process. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals* 37: 65–75.
- 2004. *A political agenda for region-building? The EMP and democracy promotion in North Africa*. Dostopno prek: <http://escholarship.org/uc/item/3gr3m8sh> (23. marec 2016).
- Gillespie, Richard, ur. 2013. *The Euro-Mediterranean partnership: political and economic perspectives*. London: Routledge.
- Goldschmidt, Arthur Jr.. 2008. *A brief history of Egypt*. New York: Facts on File.
- Grabbe, Heather. 2006. *The EU's Transformative power: Europeanization through conditionality in Central and Eastern Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hamilton, Daniel S. 2008. The United States: A Normative Power? *CEPS Working Document* (291). Dostopno prek: <https://www.ceps.eu/system/files/book/1654.pdf> (30. april 2016).
- Hassan, Oz. 2011. The United States after Unipolarity: American Democracy Promotion and the 'Arab Spring'. *LSE IDEAS*. Dostopno prek: http://eprints.lse.ac.uk/43481/1/The%20United%20States%20after%20unipolarity_American%20democracy%20promotion%20and%20the%20%E2%80%98Arab%20Spring%E2%80%99%28Isero%29.pdf (2. maj 2016).
- Hofferberth, Matthias in Christian Weber. 2015. Lost in translation: a critique of constructivist norm research. *Journal of International Relations and Development* 18 (1): 75–103.
- Hollis, Rosemary. 2012. No friend of democratization: Europe's role in the genesis of the 'Arab Spring'. *International Affairs* 88 (1): 81–94.
- 2013. Europe in the Middle East. V *International relations of the Middle East*, ur. Louise Fawcett, 307–328. Oxford: Oxford University Press.

- Hopf, Ted. 1998. The promise of constructivism in international relations theory. *International security* 23 (1): 171–200.
- Huber, Daniela. 2008. Democracy Assistance in the Middle East and North Africa: A Comparison of US and EU Policies. *Mediterranean Politics* 13 (1): 43–62.
- Hurd, Ian. 2010. Constructivism. V *The Oxford handbook of international relations*, ur. Christian Reus-Smit in Duncan Snidal, 298–316. Oxford: Oxford University Press.
- Hyde-Price, Adrian. 2006. ‘Normative’ power Europe: a realist critique. *Journal of European Public Policy* 13 (2): 217–234.
- Inbar, Efraim, ur. 2013. *The Arab Spring, democracy and security: Domestic and international ramifications*. Milton Park, Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge.
- Jackson, Robert H. in Georg Sørensen. 2013. *Introduction to international relations: theories and approaches*. Oxford: Oxford University Press.
- Jepperson R. L., A. Wendt in P. J. Katzenstein. 1996. Norms, identity, and culture in national security. V *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, ur. PJ Katzenstein, 33–75. New York: Columbia University Press.
- Jervis, Robert. 1998. Realism in the Study of World Politics. *International Organization* 52 (4): 971–991.
- Joffé, George. 2001. European Union and the Mediterranean. V *European Union and New Regionalism*, ur. Mario Telo, 207–225. Aldershot: Ashgate.
- 2008. The European Union, Democracy and Counter-Terrorism in the Maghreb. *JCMS: Journal of Common Market Studies* 46 (1): 147–171.
- 2011. The Arab Spring in North Africa: origins and prospects. *The Journal of North African Studies* 16 (4): 507–532.
- 2013. *North Africa's Arab Spring*. London: Routledge.
- Kanalley, Craig. 2011. *Egypt revolution 2011: a complete guide to the unrest*. Dostopno prek: [www. huffingtonpost. com/2011/01/30/egypt-revolution-2011_n_816026.html](http://www.huffingtonpost.com/2011/01/30/egypt-revolution-2011_n_816026.html) (15. marec 2016).
- Katzenstein, Peter J., ur. 1996. *The culture of national security: norms and identity in world politics*. New York: Columbia University Press.
- Kenealy, Daniel in Konstantinos Kostagiannis. 2013. Realist Visions of European Union: E.H. Carr and Integration. *Millennium - Journal of International Studies* 41 (2): 221–246.
- Kennedy, David M. 2005. What ‘W’ owes to ‘WW’. *Atlantic Monthly* 295 (2): 36–40.

- Keukeleire, Stephan in Tom Delreux. 2014. *The foreign policy of the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Khiabany, Gholam. 2012. Arab Revolutions and the Iranian Uprising: Similarities and Differences. *Middle East Journal of Culture and Communication* 5 (1): 58–65.
- Khondker, Habibul Haque. 2011. Role of the New Media in the Arab Spring. *Globalizations* 8 (5): 675–679.
- Koehler, Kateryna. 2010. European foreign policy after Lisbon: strengthening the EU as an international actor. *Caucasian Review of International Affairs* 4 (1): 57.
- Krasner, S. D. 1993. Westphalia and All That. V *Ideas and foreign policy: beliefs, institutions, and political change*, ur. Judith Goldstein in Robert O. Keohane. Ithaca: Cornell University Press.
- LaFeber, Walter. 1994. *The American age: United States foreign policy at home and abroad: 1750 to the present*. New York: Norton.
- Lamy, Pascal in Zaki Laïdi. 2002. *A European approach to global governance*. Dostopno prek: <http://www.laidi.com/papiers/progp0902.pdf> (22. marec 2016).
- Langan, Mark. 2014. *Normative Power Europe in the Maghreb: A Moral Economy Perspective on the Deep and Comprehensive Free Trade Agreements*. Dostopno prek: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2487106 (23. april 2016).
- Lieven, Anatol in John Hulsman. 2006. Ethical realism and contemporary challenges. *American Foreign Policy Interests* 28 (6): 413–420.
- Lizza, Ryan. 2011. The Consequentialist: How the Arab Spring remade Obama's foreign policy. *The New Yorker* (2. maj).
- Lucarelli, Sonia in Ian Manners, ur. 2006. *Values and principles in European Union foreign policy*. London in New York: Routledge.
- Magen, Amichai A, Thomas Risse-Kappen in Michael McFaul, ur. 2009. *Promoting democracy and the rule of law: American and European strategies*. London: Palgrave Macmillan.
- Mammadov, Arif. 2011. Democracy and Human Rights Promotion in US Foreign Policy. *Central European Journal of International and Security Studies* (5): 3.
- Manners, Ian. 2002. Normative power Europe: a contradiction in terms? *JCMS: Journal of common market studies* 40 (2): 235–258.
- 2006. Normative power Europe reconsidered: beyond the crossroads. *Journal of European Public Policy* 13 (2): 182–199.

- 2010. As you like it: European Union normative power in the European Neighbourhood Policy. V *The European Neighbourhood Policy in Perspective*, ur. Richard G. Whitman in Stefan Wolff. London: Palgrave Macmillan.
- March, James G. in Johan P. Olsen. 1984. The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life. *The American Political Science Review* 78 (3): 734–749.
- Martinez, Luis. 2008. European Union's Exportation of Democratic Norms : the Case of North Africa. V *EU foreign policy in a globalized world: normative power and social preferences*, ur. Zaki Laïdi, 118–133. Abingdon: Routledge.
- McCormick, James M, ur. 2012. *The domestic sources of American foreign policy: insights and evidence*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- McFaul, Michael. 2004. Democracy promotion as a world value. *The Washington Quarterly* 28 (1): 147–163.
- Mead, Walter Russell. 2002. *Special providence: American foreign policy and how it changed the world*. New York: Routledge.
- Mearsheimer, J. 1995. The False Promise of International Institutions. V *The perils of anarchy contemporary realism and international security*, ur. Michael E. Brown, Sean M. Lynn-Jones in Steven E. Miller. Cambridge: MIT Press.
- MEPI. 2016a. *About MEPI*. Dostopno prek: <http://mepi.state.gov/about-us.html> (26. marec 2016).
- 2016b. *Supporting Democracy Builders*. Dostopno prek: <http://mepi.state.gov/mepi/english-mepi/what-we-do/supporting-democracy-builders.html> (23. marec 2016).
- Missiroli, Antonio. 2010. The new EU 'foreign policy' system after Lisbon: A work in progress. *European Foreign Affairs Review* 15 (4): 427–452.
- Moghadam, Valentine M. 2013. What is democracy? Promises and perils of the Arab Spring. *Current Sociology* 61 (4): 393–408.
- Moravcsik, Andrew. 2009. Europe: The quiet superpower. *French Politics* 7 (3-4): 403–422.
- Morgenthau, Hans J. 1982. *In defense of the national interest: a critical examination of American foreign policy*. Washington, D.C.: University Press of America.
- Naylor, Phillip C. 2009. *North Africa: a history from antiquity to the present*. Austin: University of Texas Press.
- Obama, Barack. 2009. *Remarks by the President at Cairo University, 6-04-09*, 4. junij. Dostopno prek: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-president-cairo-university-6-04-09> (19. april 2016).

- 2011a. *Remarks by the President on the Middle East and North Africa*, 19. maj. Dostopno prek: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa> (20. april 2016).
- 2011b. *Remarks by the President on the Situation in Egypt*, 1. februar. Dostopno prek: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/02/01/remarks-president-situation-egypt> (20. april 2016).
- Onuf, Nicholas Greenwood. 1989. *World of our making: rules and rule in social theory and international relations*. Columbia, S.C.: University of South Carolina Press.
- Pace, Michelle. 2007. The Construction of EU Normative Power. *JCMS: Journal of Common Market Studies* 45 (5): 1041–1064.
- Parsons, Craig. 2010. Constructivism and Interpretive Theory. V *Theory and methods in political science*, ur. David Marsh in Gerry Stoker, 80–98. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Peceny, Mark. 1999. *Democracy at the point of bayonets*. University Park, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Perchoc, Phillippe. 2015. *The European Neighbourhood Policy: In-depth Analysis*. Brussels: European Parliament.
- Phillips, Andrew Bradley. 2007. Constructivism. V *International relations theory for the twenty-first century: an introduction*, ur. Martin Griffiths, 60–74. London: Routledge.
- Powel, Brieg Tomos. 2009a. A clash of norms: normative power and EU democracy promotion in Tunisia. *Democratization* 16 (1): 193–214.
- 2009b. The stability syndrome: US and EU democracy promotion in Tunisia. *The Journal of North African Studies* 14 (1): 57–73.
- Price, Richard in Christian Reus-Smit. 1998. Dangerous liaisons? Critical international theory and constructivism. *European Journal of International Relations* 4 (3): 259–294.
- Price, Richard in Nina Tannenwald. 1996. Norms and deterrence: The nuclear and chemical weapons taboos. V *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, ur. Peter Joachim Katzenstein, 114–152. New York: Columbia University Press.
- Reus-Smit, Christian. 1999. *The moral purpose of the state: culture, social identity, and institutional rationality in international relations*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

- Rosamond, Ben. 2010. New Theories of European Integration. V *European Union politics*, ur. Michelle Cini in Nieves Pérez-Solórzano Borragán, 104–122. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Rosiny, Stephan. 2012. *The Arab Spring: Triggers, Dynamics and Prospects*. Hamburg: GIGA German Institute of Global and Area Studies.
- Russett, Bruce in Harvey Starr. 1996. *Svetovna politika: Izbira možnosti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Schimmelfennig, Frank. 2008. EU political accession conditionality after the 2004 enlargement: consistency and effectiveness. *Journal of European Public Policy* 15 (6): 918–937.
- Sedaca, N. in Nicolas Bouchet. 2014. *Holding Steady? US Democracy Promotion in a Changing World*. London: Chatham House.
- Sjursen, Helene. 2006. What kind of power? *Journal of European Public Policy* 13 (2): 169–181.
- 2007. 'Doing good' in the world? Reconsidering the basis of the research agenda on the EU's foreign and security policy. *RECON* 9. Dostopno prek: <http://econpapers.repec.org/paper/erpreconx/p0009.htm> (18. april 2016).
- Smith, Karen Elizabeth. 2003. *European Union foreign policy in a changing world*. Cambridge, U.K.; Malden, MA: Polity Press.
- 2005. The outsiders: the European neighbourhood policy. *International Affairs* 81 (4): 757–773.
- Smith, Tony. 1995. *America's mission: The United States and the worldwide struggle for democracy in the twentieth century*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Sørensen, George. 1998. IR theory after the Cold War. *Review of International Studies* 24 (05): 83–100.
- Stepan, Alfred in Juan J Linz. 2013. Democratization Theory and the Arab Spring". *Journal of Democracy* 24 (2): 15–30.
- Stora, Benjamin. 2001. *Algeria, 1830-2000: a short history*. Ithaca: Cornell University Press.
- Teti, Andrea. 2012. The EU's First Response to the 'Arab Spring': A Critical Discourse Analysis of the Partnership for Democracy and Shared Prosperity. *Mediterranean Politics* 17 (3): 266–284.
- Tocci, Nathalie. 2007. *Profiling normative foreign policy: the European Union and its global partners*. *CEPS Working Documents* (279). Dostopno prek: <http://aei.pitt.edu/7580/1/Wd279.pdf> (16. april 2016).

- U.S. Department of State. 2015a. *DRL Programs*. Dostopno prek: <http://www.state.gov/j/drl/p/> (16. marec 2016).
- 2015b. *The Quadrennial Diplomacy and Development Review*. Dostopno prek: <http://www.state.gov/s/dmr/qddr/> (18. april 2016).
- 2016. *Office of The Special Coordinator For Middle East Transitions (MET)*. Dostopno prek: <http://www.state.gov/s/d/met/> (21.4.2016).
- Urwin, Derek W. 2010. The European Community: From 1945 to 1985. V *European Union politics*, ur. Michelle Cini in Nieves Pérez-Solórzano Borrágán, 15–31. Oxford, New York: Oxford University Press.
- USAID. 2002. *Foreign aid in the national interest: promoting freedom, security, and opportunity*. Washington, D.C.: U.S. Agency for International Development.
- 2013. *Strategy on Democracy, Human rights and governance*. Washington, DC: U.S. Agency for International Development.
- Weber, Cynthia. 2005. *International relations theory: a critical introduction*. London; New York, N.Y.: Routledge.
- Weber, Max. 1958. *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*. New York: Scribner.
- Wendt, Alexander. 1992. Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International Organization* 46 (02): 391–425.
- 1994. Collective identity formation and the international state. *American political science review* 88 (02): 384–396.
- 1995. Constructing international politics. *International security* 20 (1): 71–81.
- 1999. *Social theory of international politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Whitman, Richard G. 2011. *Normative power Europe: empirical and theoretical perspectives*. Houndmills, Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
- Williams, Matthew. 2008. *Constructivism is Concerned with Norms, but is it Normative Theory?* Dostopno prek: <http://www.e-ir.info/2008/07/29/constructivism-is-concerned-with-norms-but-is-it-normative-theory/> (25. marec 2016).
- Willis, Michael J. 2014. *Politics and power in the Maghreb: Algeria, Tunisia and Morocco from independence to the Arab spring*. New York: Oxford University Press.
- Wittes, Tamara Cofman in Richard Youngs. 2009. *Europe, the United States, and Middle Eastern democracy: repairing the breach*. Washington, DC: Saban Center for Middle East Policy at the Brookings Institution.

- Wittes, Tamara. 2011. *Can Foreign Assistance Bolster The Arab Spring? Keynote Speech By Deputy Assistant Secretary Of State For Near Eastern Affairs Tamara Wittes*. Dostopno prek: http://mepi.state.gov/mfan_tcw.html (21. april 2016).
- Wittkopf, Eugene R., Christopher M. Jones in Charles W. Kegley. 2008. *American foreign policy: pattern and process*. Belmont, CA: Thomson/Wadsworth.
- Wolff, Jonas in Iris Wurm. 2011. Towards a theory of external democracy promotion: A proposal for theoretical classification. *Security Dialogue* 42 (1): 77–96.
- World Bank. 2016. *Middle East and North Africa*. Dostopno prek: <http://www.worldbank.org/en/region/mena> (7. maj 2016).
- Yerkes, Sarah E. in Tamara Cofman. Wittes. 2004. The Middle East Partnership Initiative: Progress, Problems, and Prospects. *Middle East Memo* (5). Dostopno prek: <http://www.brookings.edu/research/papers/2004/11/29middleeast-wittes> (26. marec 2016).
- Youngs, Richard. 2006. *Europe's flawed approach to Arab democracy*. London: Centre for European Reform Essays.
- Zakaria, Fareed. 1997. The rise of illiberal democracy. *Foreign affairs* 76 (6): 22–43.
- Zielonka, Jan. 1998a. Introduction: Constraints, opportunities and choices in European Foreign Policy. V *Paradoxes of European foreign policy*, ur. Jan Zielonka, 1–13. Hague; Boston: Kluwer Law International.
- Zielonka, Jan, ur. 1998b. *Paradoxes of European foreign policy*. The Hague; Boston: Kluwer Law International.
- Zoubir, Yahia H. 2016. Algeria After the Arab Spring. *Foreign Affairs*, 9. februar. Dostopno prek: <https://www.foreignaffairs.com/articles/algeria/2016-02-09/algeria-after-arab-spring> (20. marec 2016).